د افغانستان ملي تحریک
AFGHAN NATIONAL MOVEMENT
2013 ۱۳۹۲

جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

(د پوهنيزو، ادبي او څېړنيزو ليکنو ټولګه)

Ketabton.com

محمد اسمعيل يون

۱۳۹۴ لمريز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگ او فرهنگ

په افغانستان کې

(د پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو ټولګه)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: جنګ او فرهنګ په افغانستان کې

لیکـــوال: محمد اسمعیل یون

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

کمپوز: ضیاء ساپی

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکـال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۷)

لیکوال د خپرونو لړ: (۴۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

د افغانستان ملي تحریک د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلابېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریک دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریک په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریک ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریک هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریک له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریک فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لیکنه مخ

- په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ.................................۱
- بیا هم په جنګ او فرهنګ کې...۷
- یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه ۹
- پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې.............۱۴
- بابي ګله! ستا دلیدو په هیله...۲۱
- په ((څانګو)) کې کوم فکر زانګي؟.....................................۲۳
- پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!.............۳۰
- د ودان اوښکه...۳۶
- د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزېږي......................................۴۲
- جنګ او فرهنګ په افغانستان کې.......................................۴۴
- د خوشـــال پوځي نړۍ لید..۶۳
- ((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟.......................۷۸
- پښتو کې درې نوي شعري فورمونه ۸۶
- پښتو اوسنی شعر د حوادثو په مسیر کې..............................۱۱۲
- د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه.................................۱۳۸
- د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري......................۱۴۱
- د نظم رغنده توکونه..۱۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ

په افغانستان کې له تېرو څو لسیزو راهیسې په بېلابېلو نومونو جنګ یانې د تمدنونو ټکر (Clash of Civilisation) یا د (باچا خان بابا) په وینا د پردي جنګ تنور تود دی، چې خشاک یې افغانان په تېره بیا پښتانه دي، وینه د افغان تو بړې، پښه د افغان غوڅېږي، کور د افغان ورانېږي، ښوونځی د افغان سوځول کېږي، ډاکټر، انجنیر، ښوونکی، سپین ږیری او ملک د پښتانه وژل کېږي، خو ثمر یې د سیمې او نړۍ زېبښونکي هېوادونه ځتي. په جنګ کې ګوړې نه وېشل کېږي، جنګ افغانستان ته زیات مادي او معنوي زیانونه اړولي دي، په تېره بیا زموږ فرهنګ یې تر کچې ډېر زیانمن کړی دی، چې بېلګه یې له هېواده د پښتون کدر فرار، پردی فرهنګي یرغل او نور دي، خو د دې ترڅنګ بیا هم ځینې ژمنو پښتنو د جنګ په دغه بټ کې هم خپله فرهنګي او علمي ډیوه بله ساتلې او وخت نا وخت یې نوموتي اثار پنځولي دي، چې په دې جمله کې (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) د درانه استاد پوهنوال محمد اسمعیل یون د بېلابېلو ارزښتمنو لیکنو ټولګه ده، چې دده بېلابېلې لیکنې په کې شاملېږي.

په نوموړې ټولګه کې استاد ډېر ښکلې او په زړه پورې لیکنې، چې ځینې یې د تېرو پنځو کلونو په بهیر کې د علمي کنفرانونو لپاره چمتو کړې وې او علمي ارزښت لري، ځای کړي دي، او ځینې نورې یې وخت ناوخت د هېواد په روانو حالاتو د زړه درد او د هغو تداوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه له ټولنې سره شریک کړي دي او ځینې نورې یې د هېواد د معتبرو لیکوالو پر اثارو تحلیلي لیکنې دي، د بېلګې په توګه: (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) لیکنه، چې په همدې نامه کتاب هم نوموړي شوی، استاد دغه لیکنه د سارک هېوادونو سکرتریت لپاره لیکلې وه، چې په کې یې د هېواد فرهنګي غنا ته نغوته کړې او هم یې د روان ((پردي جنګ)) له امله زموږ هېواد ته اوښتي فرهنګي زیانونه ارزولي او په نږدې راتلونکي کې یې د شتو فرهنګي اثارو او فرهنګ ته د اوښتونکو زیانونو د مخنیوي لارې چارې په ګوته کړې دي. د (د یو مثبت فرهنګي بدلون اوښتون هڅه) لیکنه د هېواد پر نوښتګرو چارو باندې را څرخي، چې څرنګه موږ په ګډه د یون کلتوري یون له لارې د استاد یون (۳۳) بېلابېل اثار په پښتون ځېونکي ارګ کې راټول، ترتیب، کمپوز، ایډیټ او خپاره کړل، چې بېلګه یې تر اوسه په افغانستان کې نه ده لیدل شوې، د دغو کتابونو په پار په کابل سرینا هوټل کې شانداره غونډه جوړه شوې وه، چې بېلابېلو لیکوالو له هماغه ځایه د خپلو اثارو د راټولولو او د چاپ له لارې د خوندیتوب فکر واخیست او هوډ یې وکړ چې ورته کار به ترسره کوي، خو ((کار سخت کار دی)) ، له بده مرغه چې تر اوسه پورې یو پوخ لیکوال هم په دې چاره بریالی شوی نه دی.

په تېرو څوارلسو کلونو کې نړیوالو د پیسو د جوال خوله د افغانستان لپاره پرانیستې وه، چې له امله یې زیاتې رسنۍ راټوکېدې، خو له بده مرغه زیاتې رسنۍ په کې یرغمل شوې. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زورواکو او بهرنیو له خوا یرغمل شوې رسنۍ اوس د هېواد د ملي ګټو پر ضد خپرونې کوي. له ښه مرغه په دې ټیل کې یو شمېر پښتو رسنۍ هم را وټوکېدې، چې په (پښتو رسنیو ته ځو د زړه خبرې او څو د راز مشورې) په لیکنه کې د پښتو رسنیو د چارو د لا ښه والي او رسنیز ځواک د اغېزمن کارولو لارې چارې په ګوته شوي دي، چې څنګه پښتو رسنۍ په تېره چاپي او برښنايي رسنۍ د بې ځایه تورونو او رسنیزو اخلاقو خلاف چارو پر ځای پر ملي او فرهنګي مسایلو تمرکز وکړي.

په افغانستان کې تل پر یوه غم پسې بل غم وي، یوازینۍ لوبې دي، چې د هېوادوالو په شونډو یې موسکا راوستې چې په دوی کې زموږ د کرکټ ملي لوبډلې لوبغاړي په سر کې راځي، دوی د هېواد بېرغ د نړۍ په ګوډ ګوډ کې ورپاوه. د تنظیمي جګړو پر مهال به موږ په پېښور کې کرکټ لوبې کتلې او کولې، خو په زړه کې مو د خپل هېواد د لوبډلې د لوبې د کتلو غټ ارمان و، چې الحمد الله دادی دا ارمان مو هم پوره شو، موږ به په خپلو ناستو کې ویل چې کله به د افغانستان ملي لوبډله په نړیوالو لوبو کې لوبېږي او موږ به په فخر ورته چکچې وهو او خپل احساسات او ولولې به ځرګندوو، له ښه مرغه دا ورځ مو هم ولیده، استاد په خپله لیکنه (د ودان او ښکه) کې د کرکټ لوبې لېوالتیا ته او د هېواد د ملي لوبډلې لپاره خپل، د خپلې کورنۍ او کشري زوی (ودان) احساسات انځور کړي، چې نن سبا د هر افغان کورنۍ همدا احساسات دي، (ودان) بختور دی چې وار له مخه په ماشومتوب کې یې د ملي لوبډلې لوبې ولیدې او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي ټیم د ماتې له امله یې اوښکې د بریا په هیله تویې کړې، کېدی شي راتلونکې کې د هېواد د همدې لوبډلې ستوری شي، زموږ د نسل خو یوازې دا ارمان و، چې خپل بېرغ د نړۍ په میدانونو کې رپاندهووینو، د (ودان) دا هیله چې ملي لوبډله به د نړۍ سترو لوبډلو ته ماتې ورکوي، یوه په بلې پسې ربښتیا کېدونکې ده او هغه ورځ لرې نه ده چې زموږ هېواد به د نړۍ په کچه اتل وي.

یو چا ربښتیا ویلي دي چې ((پښتانه ښه ژوندي او بد مړي نه لري)) خو دغه خبره بیا د د پوهاند محمد حسن کاکړ په اړه صدق نه کوي، ځکه چې پوهاند صیب او اروابناد زرملوال صیب دوه تکړه تاریخ لیکونکي وو، چې تل یې د غرضي او مرضي ستمي تاریخ تحریفوونکو لیکوالو پر وړاندې په زغرده په ثبوتونو او د تاریخ د علم د اصولو په رڼا کې ځوابونه ویلي دي، درانه استاد یون هم د (پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!) لیکنې تر سرلیک لاندې د پوهاند صیب په اړه خورا کره او پخه لیکنه کړې، چې په کې یې د پوهاند صیب کاکړ پر کړو خدمتونو رڼا اچولې ده.

یون صیب د یو ژمن او وفادار دوست په څېر خپل ملګري په ژوند او مرګ دواړو پاللي دي، چې د ښاغلي عبدالحمید بابي صیب پر مرګ یې هم په (بابي ګله! ستا دلیدو په هیله) لیکنه کې اوښکې تویې کړې. دغه راز یې د (ضمیر پر مړینه ضمیر لړزېږي) سرلیک لاندې د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه اوښکې توی کړي او هغه ته یې د عقیدت پېرزوینې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟] ليکنه يې د نوموتي ليکوال فاتح الملک ننګ يوسفزي پر يوه کتاب (ځانګو) کښلې ده، چې په کې يې د کتاب منځپانګه په ژوره توګه روښانه کړې او د کتاب پر ارزښت او د موضوع پر اهميت رڼا اچولې ده.

زه چې څومره يون صيب پېژنم له خوشال بابا سره يوه روحي تړاو لري، چې پرې تر حده زيات ګران دی او ما چې د استاد څومره اثار لوستي، ده د خوشال بابا د شعر بېلګې په کې په يو نه يو ډول راوړي دي. (د خوشال پوځي نړۍ ليد) يې يوه بله جالبه ليکنه ده. دا ليکنه د پروفيسر علي احمد جلالي پر کتاب (د خوشال د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه) نومي کتاب باندې شوې ده، چې د بابا فکر يې په کې ښه شنلی دی. په دې کتاب کې دا سې بېلګو ته اشاره شوې چې د هېواد په اوسنيو حالاتو کې هم د تطبيق وړ دي او ليکوال هڅه کړې چې نه يوازې د بابا د وخت، بلکې د هغه په رڼا کې اوسني جنګي چاپېريال او تکتيکونه هم وڅېړي. وروسته ليکنه يې د نقيب احمد اتل پر ژباړه چې د نوموتي اروا پوه ډيل کارنيګي کتاب (د بريا ليتوب لار) کتاب باندې کړې ده، چې د کتاب ټوله محتوا يې په لنډ ډول په کې واضح کړې ده، نوموړې ليکنه د کتاب پر منځپانګې سربېره نور ډېر ګټور مطالب راپېژني او د شخصيت جوړونې په اړه په کې لازمې لارې چارې راښيي، د کتاب په بله برخه کې يې د (د نړيوالو اړيکو، اند او انګېرنې) پر کتاب چې د ښاغلي (نورولي خان نور) يو څېړنيز او شننيز اثر دی، هم يوه هراړخيزه ليکنې کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد یون د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره ځینې څېړنیزې علمي لیکنې هم په دې ټولګه کې ځای کړې دي، چې وخت ناوخت یې په کابل پوهنتون کې د کنفرانسونو له لارې وړاندې کړې دي، چې (په پښتو شعر کې درې نوې شعري فورمونه)، (پښتو او سنی شعر د حوادثو په مسیر کې)، (د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري) او (د نظم رغنده توکونه) عنوانونه لاندې لیکنو کې یې په پوره تفصیل سره علمي او ادبي بحث کړی دی، چې د علم او ادب لارویانو لپاره یوه مشعل کېدی شي او په ورته موضوعاتو کې ترې د ریفرنس په توګه ګټه اخیستلای شي.

په پای کې د ادب او لیکوالۍ د یو شاګرد په توګه ویلای شم، چې په دغه اثر کې کولای شو، د سریزې لیکنې، کره کتنې، یادښت لیکنې او نورو بېلابېلو لیکنو د لیکلو په اړه پوره مالومات ترلاسه کړو او کولای شو چې له دغو لیکنو په الهام اخیستنې سره ورته لیکنې وکړو، چې دا به زموږ د فردي وړتیا په غوړېدنه کې ستر رول ولوبوي، که څه هم ما هڅه کړې چې د کتاب د منځپانګې په اړه لنډېز وړاندې کړم، چې ایله په همدې څو کرښو په تورولو توانېدلی یم، په پای کې درانه لوستونکي ددې اثر لوستو ته رابولم او استاد ته د لوی الله ج له درباره د اوږد عمر، تاند قلم او ځیرک فکر هیله لرم.

په درناوي

پوهنیار وفاالرحمن وفا

کابل- بګرامي

د مرغومي ۲۲مه ۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

بیا هم په جنګ او فرهنګ کې

دا زما د متفرقه پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، دا لیکنې د (۱۳۸۸ل) کال له پیل څخه بیا د (۱۳۹۴ل) کال تر پایه پورې په بېلابېلو وختونو کې لیکل شوي دي. ځینې یې چاپي او برېښنایي رسنیو کې پر خپل وخت خپرې شوي او ځینې یې لا خپرې شوي هم نه دي. په دې هیله یې د یوې ټولګې په توګه خپل ولس ته ډالۍ کوم، چې ګټه یې عامه شي. په دې لیکنو کې ځینې پر بېلابېلو ادبي اثارو لیکل شوي چې د همغو اثارو څرنګوالی څېړي.

څلور لیکنې په کې داسې دي چې ما د (پوهنوالۍ) او (پوهاندۍ) د علمي رتبو لپاره د علمي کنفرانسونو په توګه وړاندې کړي او د کنفرانسونو ژوري هیئت له خوا مثبتې ارزول شوي دي، د هغوی سپارښتنه هم دا وه، چې دا کنفرانسونه باید چاپي بڼه هم خپله کړي. (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) په دې ټولګه کې شامله یوه لیکنه ده، دا لیکنه ما په هندوستان کې د جنوبي اسیا د لیکوالو د ټولنې د سکرتریت په غوښتنه هلته د یوه جوړېدونکي علمي کنفرانس لپاره لیکلې وه. یاد سکرتریت د یادې ټولنې د غړو هېوادونو له یو دوه درې تنو لیکوالو څخه غوښتي وو چې په خپله خوښه یوه مهمه فرهنګي موضوع وټاکي، یوه علمي لیکنه پرې وکړي او یاد سکرتریت ته یې ورولېږي!

څرنګه چې افغانستان یو جګړه ځپلی هېواد و او فرهنګ یې د پرله پسې جګړو له امله ډېر زیان لیدلی و، ما د څو کلونو په ترڅ کې په دې برخه کې څېړنې کړې وې او لږ تر لږه مې (درې عنوانه) ځانګړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار هـم پـه دې برخـه کـې چـاپ کـړي وو ، نـو ځکـه مـې د (جنـګ او فرهنګ) موضوع وټاکله، له دې لیکنې څخه مې هدف دا و چې مـوږ، نـړۍ پـه تېـره بیـا خپلـو ګاونډیو هېـوادونـو تـه دا پـه ډاګـه کـړو چـې افغانستان له فرهنګي پلوه یو غني هېواد و ، خو جګړو یې ډېره زیاته مـادي او معنـوي شـتمني لـه منځـه وړې او پـاتې یـې هـم ډېره زیانمنـه کړې ده. ددې تر څنګ مې هدف دا و چې ددې فرهنګي شتمنۍ د نـور ویجاړي مخه ونیول شي، زموږ یـو شـمېر تـاریخي اثـار ببېرتـه ترلاسـه شي او هم د نړۍ پام زموږ د فرهنګي شتمنۍ خوندیتابـه تـه راواوړي. دا لیکنه ما هغوی ته ورولېږله، دا چې هغوی پرې څه وکړل، په درد به یې ورته خوړلي وي که نه، خو مـا خپـل ملـي او فرهنګـي مسـؤلیت ادا کړ. دلته مې په دې ټولګې کې یو ځل بیا دا لیکنـه ځـای پـر ځـای کـړه، که بهرنیان زموږ د فرهنګي شتمنۍ ساتنې ته پاملرنـه نـه کـوي، مـوږ خپله باید لاس په کار شو. نو همـدې مسـئلې تـه د زیـاتې پـاملرنې پـه خـاطر ددې لیکنـو ټـولګې تـه مـې همـدا نـوم (جنـګ او فرهنـګ پـه افغانسـتان کـې) غـوره کـړ. هیلـه ده درانـه لوسـتونکي ددې لیکنـې تـر څنګ نورې لیکنې هم په غور سره ولولي او هر څه یې چې د هېـواد د فرهنګ د بېلابېلو خواوو د خدمت لپاره په وس کې وي، له هغو څخه ډډه ونه کړي. په همدې هیله د لیکنو دا ټولګه ستاسو مخې ته ږدم.

په ټوله هېوادنۍ فرهنګي مینه

محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه

دا یادښت د (۱۳۸۷ل)کال په وروستیو کې د یون کلتوري یون له خوا د (۳۳) عنوانو بېلابېلو اثارو د چاپ په مناسبت لیکل شوی و.

په افغانستان کې روان دېرش کلن بحران بېلابېل علتونه لري، سیاسي، ټولنیز، اقتصادي، فقر، بهرني او کورني سیاسي غرضونه او نور ډول ډول محرومیتونه ددې بحران د اوږدېدو لاملونه دي. خو ددې ترڅنګ یو بل مهم عامل چې تر اوسه لا چا ورته ډېره اشاره نه ده کړې او نه یې ورته ډېر کار کړی دی، هغه فرهنګي فقر، فرهنګي محرومیت او فرهنګي محکومیت دی. همدا فرهنګي فقر او محرومیت ددې سبب شوی، چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو خواوو ترمنځ د تفاهم امکانات کمزوري شي او هم له نورو ټولنو سره د افغاني ټولنې ذهني واټن رامنځته شي. د فرهنګي محرومیت او محکومیت د ختمولو لپاره په هېواد کې د زیاتو ښوونیزو، روزنیزو، علمي او فرهنګي مرکزونو جوړول ډېر ضروري دي. د رسنیو فعالیت او خلکو ته د مثبت پیغام رسول هم ډېر مهم دي. د ډول ډول علمي، ادبي، ټولنیزو او سیاسي کتابونو چاپ او د هېواد هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستي او کم لوستي وګړي ته د هغو رسول د فرهنګي فقر او کلتوري محکوميت په ختمولو کې مهم نقش لري.

هر څومره چې په هېواد کې د کتابونو د چاپ او خپرونو مراکز زياتېږي، همغومره د فرهنګي فقر لمن راټولېږي، د خلکو ذهنونه روښانېږي، يو بل سره يې د تفاهم او تحمل روحيه پياوړې کېږي. (يون کلتوري يون) چې په هېواد کې د يو ازاد علمي او کلتوري مرکز په توګه له (۱۳۸۷ل) کال راهيسې فعاليت کوي، د لومړي ځل لپاره يې په افغانستان کې د يو مثبت فرهنګي کار برياليۍ تجربه ترسره کړه. (يون کلتوري يون) د (۱۳۸۷ل) کال په وروستيو کې (۳۳) عنوانه بېلابېل ادبي، ټولنيز، سياسي، روزنيز او علمي کتابونه په يوځايي ډول چاپ کړل. ددې (۳۳) عنوانو کتابونو مالي لګښت بېلابېلو افغانانو پر غاړه اخيستی و. کله چې دا کتابونه ټولنې ته وړاندې شول، نو د ټولنې له خوا يې تود هرکلی وشو. کتابونه نه يوازې په چاپي بڼه وو، بلکې (۳۳) عنوانه کتابونه په يوه سي ډي (CD) کې هم او د انټرنېټ له لارې هم لوستونکو ته وړاندې شول. ددې کتابونو هر عنوان له (۱۰۰۰-۲۰۰۰) ټوکو پورې په چاپي بڼه او نږدې (۳۰۰۰) سي ډګانو په شکل او همدارنګه په انټرنېټ کې د روهي، بېنوا، کتابتون او نورو سايټونو له خوا د لوستونکو په واک کې ورکړل شول. ټول (۳۳) عنوانه کتابونه د يوه پېکج يا بستې په شکل د هېواد هغو علمي، ښوونيزو او روزنيزو مرکزونو ته چې کتابتونونه يې درلودل، په وړيا ډول ورکړل شو، نږدې (۲۰۰) بکسې چې په هره يوه کې (۳۳) واړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثار اینبودل شوي له یوې سې ډي سره د افغانستان د خیبر پښتونخوا ایالت کتابتونونو ته ولېږل شول. نږدې (۵۰) پېکجه، روسیې، هندوستان، ډنمارک، بلجیم، امریکا متحده ایالات، کویټ، سعودي عرب، جرمني، متحده عربي اماراتو او ځینو نورو هېوادونو ته له سي ډیانو سره ولېږل شول. نږدې (۲۰۰۰) سي ډیانې افغان محصلینو، زده کوونکو، ښوونکو، لیکوالو، شاعرانو او قلموالو ته ورکړل شوې او هیله ورڅخه وشوه، چې نورو اړتیا وړ کسانو ته هم دا (سي ډیانې) کاپي کړي. په دې ډول یوه نوي تاسیس شوي علمي، خپرنیز مرکز د هېواد وګړو یوه پام وړ برخه تر علمي پوښښ لاندې راوسته. دا د افغانستان په تاریخ کې لومړی ځل دی، چې یو نوی تاسیس شوی ازاد علمي مرکز دې په خپلو هڅو او نوښت علمي خدمتونه د چاپ، سي ډي، انټرنېټ له لارې پر یوه وخت وړاندې کړي. کله چې دا کتابونه د هېواد بېلابېلو مرکزونو او کتابتونونو ته ورسېدل، نو د لوستونکو ډېرې زیاتې او مکررې غوښتنې (یون کلتوري یون) ته راورسېدلې او ددې اثارو د لازیات تکثیر غوښتنه یې وکړه، خو یون کلتوري یون چې له کلونو راهیسې په دې پروژه کار کړی و، ددې اثارو د بیا چاپ، تقسیم او بیا تکثیر ورته اسانه نه و. دا چې یون کلتوري یون څه ډول یو علمي مرکز دی، دلته به یې په لنډیز سره معرفي کړو:

یون کلتوري یون: یون کلتوري یون یو علمي او خپرنیز مرکز دی چې پر (۱۳۸۷ل) کال یې فعالیت پیل کړ او په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايي ډول يې (۳۳) عنوانه علمي، ادبي او روزنيز کتابونه ټولنې ته وړاندې کړل. دا علمي مرکز زما (محمد اسمعيل يون) او زما نورو ملګرو (ضياء الرحمن ضياء، وفاء الرحمن وفا او شېر عالم املوال) له خوا تاسيس شوی. دا داسې يو مرکز دی چې نه سياسي فعاليت کوي، نه انتفاعي اهداف لري، يوازې د علمي، ټولنيز او روزنيز، سياسي او تفريحي اثارو د چاپ او خپراوي لپاره کار کوي. د هېواد د کوچنيانو، ځوان نسل او فرهنګيانو د روزنې لپاره روزنيز، علمي او ښوونيز سيمينارونه او ورکشاپونه جوړوي او فرهنګي استعدادونه روزي، دا مرکز يو علمي مشورتي بورډ لري، چې د مرکز له تګلارې او کړنلارې سره د مرکز فعاليتونه تنظيموي.

د يون کلتوري يون د علمي بورډ په مشوره لومړی ما (يون) خپل اثار ددې علمي مرکز له لارې ځکه چاپ کړل چې دا لومړۍ تجربه وه، لګښتونه مې هم خپله ورته پيدا کړل؛ ډېر دوستان مې وهڅول هغوی يې لګښتونه ورکړل. موږ ټولو وويل که دا تجربه بريالۍ شوه، نو بيا به يې همداسې پسې وغځوو، که چېرې په دې کار کې کومه نيمګړتيا وه، نو مسؤليت يې هم موږ ته راجع کېږي. سره له دې چې دې مرکز سره زما تخلص تړلی، خو دا په دې مانا نه وه چې يوازې زه به خپل اثار ورځخه چاپوم، ما ځکه خپل اثار له دې لارې چاپ کړل چې زه له خپل کاره وزګار او د نورو خلکو کار ته وخت پيدا کړم، ما خو به هم خپل اثار له يوې لارې چاپول، نورو خپرندويو ټولنو کېدی شي د شکل او محتوا له مخې ددې ټولو اثارو همهالي او يو ځايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ ته زړه نه وای ښه کړی، نو ځکه ما له دې مرکزه دا اثار چاپ کړل، له نورو لیکوالو مې هیله ده چې خپل لیکلي او بشپړ شوي اثار دې مرکز ته د چاپ لپاره راولېږي.

دا د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون لپاره یوه هڅه ده، موږ هیله لرو، ددې په شان نورې فرهنګي هڅې هم ترسره کړو، له ټولو هېوادپالو فرهنګیانو هیله کوو چې ددې ډول هڅو د بریالیتوب لپاره زموږ ملاتړ وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې

دا لیکنه ما پر (۱۳۸۷ل) کال هغه مهال وکړه، چې یو شمېر لیکوالو په بېلابېلو وېبپاڼو کې په مستعارو او ځینو په خپلو نومونو یو په بل پسې لیکنې کولې او یو بل ته یې سپکاوی کاوه.

د تاریخ په اوږدو کې کله هم چې پښتانه له بهرني یرغل څخه څه ناخه په وقفه یې ډول بې غمه شوي، نو بیا یې په خپلو منځونو کې یو په بل پسې را اخیستي ده، دا تجربه له پخوا نه تر دې دمه لا تکرارېږي، خو اوس ددې وخت رارسېدلی چې دا تجربه پریوې مثبتې تجربې بدله کړو؛ تر بحران وروسته حالت او وخت پر پرمختګ او جوړونې ولګوو، نه د اختلافاتو پر راپنځونې. اوس سره له دې چې موږ لا د کورنیو او بهرنیو دښمنانو له ډول ډول ګواښونو څخه نه یو بې غمه شوي خو په فرهنګي برخه کې مو څه نا څه پرمختګ کړی او کوو یې، خو له بده مرغه یو شمېر ګړني او لیکني ویناوال او لیکوال لا هم اوسنیو سترو خطرونو او ګواښونو ته په ژور نظر نه ګوري، ددې پر ځای چې خپل فکر او قلم د هېواد د ملي کلتور د غوړونې لپاره وکاروي، پر تا ویلو او ما ویلو سر دي او ځینې هم په دې خاطر چې د خپل شهرت غریزه خړوب کړي، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفي ليکنو خپل وخت تيروي او پر داسې مطرحو او مثبتو شخصيتونو غرضي ليکنې کوي، چې په ټولنه کې د درناوي پوړۍ ته رسېدلي دي، دا ډول اشخاص په دې ډول د بل چا د سپکاوي له لارې د خپل شهرت اسباب برابروي. دا عيبونه پخوا هم وو خو اوس په ځينو اشخاصو کې زيات ليدل کېږي، نو په دې ډول دا کټګورۍ اشخاص په عام ډول په ټولنه کې د شخصيت جوړونې پر معيارونو د ابهام تيارې خوروي او غواړي نور مثبتې شخصيتونه په خپلو دې ډول هلو ځلو خپلې کچې ته راتيټ کړي. زموږ د ټولنې د ځينو کسانو همدغه عيب ته په کتو سره (استاد روهي) مرحوم دا تشويش ښکاره کړی چې ((په وروسته پاتې ټولنو کې د شخصيت معيار معلوم نه دی)) مانا دا چې ځينې کسان په ټولنه کې د مثبتو شخصيتونو زغم ته تيار نه دي، دوی د رخې او کينې پر داسې يوې ناروغۍ اخته دي چې له ځانه پرته بل څوک نه شي زغملای. دوی ددې پر ځای چې پر ځان کار وکړي، د نورو کارونو او عملونو ته متوجه وي او هغه د خپل ذوق او تمايل په تله تلي، په حقيقت کې د دوی شخصيت د نورو په شخصيت پورې تړلی دی، که نور ښه، بشپړ او يا نيمګړي کارونه وکړي، نو دوی ته په واقعيت کې کار پيدا کېږي. څه د پاسه شل کاله کېږي چې زه د خپلو يو شمېر نورو ژمنو فرهنګي ملګرو تر څنګ پر کلتوري هلو ځلو بوخت يم او ددې تر څنګ يو شمېر سياسي او ټولنيزو هلو ځلو ته په دې خاطر زړه ښه کوم چې خپلو او د نورو ليکوالو ملګرو کلتوري هلو ځلو ته لار اواره کړم، خو په دې دوو-دوه نيمو لسيزو فرهنګي هلو ځلو کې مې د زمانې ډېرې تجربې ليدلي او دخپلو ځينې نږدې او لرې فرهنګيانو ذهني او شخصيتي حالت که راته ټول نه وي خو تر زياته حده معلوم دی. موږ داسې ليکوال هم لرو چې هم يې خپله کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او هم يې نورو ته کار پيدا کړي، هم يې خپل شخصيت جوړ کړي او هم يې د نورو د شخصيت د ودې او تثبيت لپاره پانګه جوړه کړې، خو له بده مرغه موږ ځينې داسې په اصطلاح ليکوال هم لرو چې د نورو د شخصيت د ودې د مخنيوي په خاطر له ځان سره پر جګړه اخته دي، ددې پر ځای چې د خپل ځان، خپل قلم او خپل ژوند د پرمختګ په لټه کې شي د نورو کارونه شمېري. د نورو د جيبونو حساب کوي او د نورو د پرمختګ پوړۍ شمېري، د دوی پر دې سر خلاص نه دی چې له هر چا څخه چې کوم لوی شخصيت جوړېږي هغه د ازمون له بټۍ څخه تېرېږي، شخصيت په دې نه جوړېږي چې يو به زحمت ګالي او بل به په راحت وخت تېروي، بيا به په ټولنه کې د دواړو موازنه برابره وي. يو وخت موږ په پېښور کې ډېر کتابونه چاپول او بيا به مو کابل ته راوړل نو اکثره خلک ډېر خوشاله وو، يو وخت تکړه کره کتونکي (استاد اسدالله عضنفر) ماته وويل ((ډېر کارونه کوې او ښه کارونه کوې خلک درته ډېر احترام لري، خو ګوره چې يو شمېر خلک کينې او رخې هم لري يو څه عيبونه په ځان کې پرېږده، چې کينه ګر دې عيبونو ته متوجه شي او ته به خپل کار وکړې که نه وي نو کينه ګر به درته ډېر مشکل پيدا کړي...)) د استاد عضنفر به اوس دا خبره هېره وي که به يې په ياد وي خو زما ځکه په ياد ده چې زه عملاً په ژوند کې له دې ستونزې سره مخامخ شوی يم. له دې ليکنې څخه مې موخه دا ده، چې زموږ په ټولنه کې د ځينو شخصي عقدو له مخې يو منفي کړکيچ را ټوکېدونکی دی او که ددې بحران مزي کش شي نو کېدلای شي پر يو ژور بحران بدل شي. ددې بحران لومړنۍ نښې نښانې په ځينو چاپي او کتنيو رسنيو (ويبپاڼو) کې څرګندېږي او که مخه يې ونه نيول شي کېدی شي پر يوه فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحران بدل شي. ستونزه په دې کې ده چې يو شمېر کم لوستي په اصطلاح ليکوال غواړي د خپل شهرت لپاره پر لويو او مطرح ليکوالو او شخصيتونو غرضي ليکنې وکړي، هغه څوک چې لويې ارادې او لوی پلانونه لري که داسې ماشومانه جنګ او ځواب ته تمرېي، نو خپل قيمتي وخت له لاسه ورکوي او لويو پلانونو ته يې زيان رسي او په نامستقيم ډول د کمزوري ليکوال د شهرت سبب ګرځي. زموږ يو شمېر مطرح ليکوال اوس له دې ستونزې سره مخ دي. زه په خپله ددې تجربو يو نچوړ لرم؛ يو ځل يو کمزوري، بل ځل متوسط او بل ځل يو قوي ليکوال زما د شخصيت پر وړاندې داسې سپورې ليکنې وکړې، چې د هغو يوه نښه څه چې څرک يې هم زما په شخصيت کې نه و، له روحي پلوه ډېر ارام ځکه وم؛ هغه څوک چې د عقدې له مخې يې زما مخالفت ته دانګلي، څومره سهوه شوي او څومره په نا حقه دي او زړه کې مې ويل چې ليکنه توکړې لاړې دي چې يو ځل تو شوې بيا نه پورته کېږي، ماويل يو وخت به دا اشخاص ډېر پښېمانه شي، ځکه انسان د خپل فطري جوهر له مخې يو وخت خپله ملامتي مني. مياشتې لا وتې نه وې چې يوه وويل ((زه د پښتنو په جرګه درته پړ يم، هر څه چې ته يې غواړې زه يې منم، حتی پړې اچولو ته هم تيار يم)) بل راته له شرمه مخامخېدی نه شو، په تليفون کې يې راته وويل: ((استاده زه درته ډېر کوز ګوری يم، ستا کور او دفتر کې مې ستا نمک خوړلی، د شپې ارام نه لرم، که غواړې زه ارام شم زما د ليکنې ځواب راکړه، له ځواب پرته ما ته هېڅ خوب نه راځي...))

دريېيم په جلال اباد کې دفتر ته راغی، ډېر وخت ناست و کله چې نور خلک لاړل نو زما څنګ ته راغی ويې ويل: ((استاده ستا پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراندې مې يو دوه کاله مخکې بې ادبي کړې، زه هيله لرم ما وبښې...)).

دې درې واړو کسانو ته ما نه هغه وخت او نه هم وروسته ځواب ورکړ، ځواب مې ځکه ور نه کړ چې زه نه غواړم خپل يو روحي پور چاته په همدې ډول ځواب کړم، زه غواړم ملامت ټول عمر زما پوروړی پاتې شي.

په دې ورځو کې يو څو ښاغلي غواړي زما او زما څو تنو نورو هېوادپالو افغان ليکوالو پر ضد د ناوړه تبليغ له لارې ځان په پنځو کې حساب کړي، يو ښاغلی خو لا په کې داسې هم دی چې تر خپلې مور او پلار وروسته يې تر هر چا ما او زما ملګرو زيات خدمت کړی دی، له يو داسې حالت څخه مو چې دلته يې يادونه ضروري نه ګڼم، تر ليکوالۍ او نور مقامه پورې را ورسوه، هغه هم په ګړنۍ تبليغ څه چې لا په ليکنۍ تبليغ کې برخه اخلي، کېدی شي دوی فکر وکړي که دوی هر ډول ادبي ليکنې وکړي دومره قوت به په کې نه وي چې دوی زيات مشهور کړي، خو که پر پښتو ادبي کړيو او ليکوالو پسې بدې راونغاړي نو بيا خو کېدی شي ډېر خلک د دوی د ليکنو پر ضد عکس العمل وښيي او دوی به نو بيا په پنځو کې ياد شي. زه نه غواړم په دې ليکنه کې ددې ښاغلو ګړنيو اوليکنيو ويناوو مستقيم او نامستقيم تبليغ ته ځواب ورکړم، زه غواړم دا ډول اشخاص د يادو شويو مثالونو په شکل، ځواب کړم خو له ټولو چاپي، ليدنيو، اورېدنيو او کتنيو رسنيو څخه مې دا هيله ده چې د هېڅ هغې ليکنې خپراوي ته لاره اواره نه کړي چې اساس يې شخصي عقده او رخه وي او هېڅ ډول، سياسي، علمي، هنري او ټولنيز پيغام نه لري. دا ډول ليکنې مثبت او منفي غبرګون راپاروي، د سوال او ځواب لړۍ يې غبرګېږي، ورو ورو د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساري ناروغۍ ښه نيسي او ډېرو ليکوالو ته سرايت کوي، په پايله کې زموږ فرهنګي بهير ته درون زيان اړوي. دې کې هم هيڅ شک نشته هغه کمزوري ليکوال چې له دې لارې د خپل شهرت په لټه کې دي، په وروستۍ نتيجه کې دوی هم له خپلو دې ډول عملونو څخه پښېمانه کېږي، خو هغه پښېماني بيا څه ګټه ځکه نه لري چې زموږ د ليکوالو ډېره انرژي به يې ضايع کړې وي. زموږ ډېرو پخو ليکوالو ته ډېر غټ کارونه په مخ کې پراته دي، دوی بايد د غنې په جال کې راګير نه شي. له دې خبرو څخه مې مقصد عام ليکوال او رسنۍ دي، چې د پښتنو ليکوالو تر منځ د هر ډول ټکر مخه ونيسي که د کوم ښاغلي د صبر کاسه ډېره ډکه وي نو وخت پر وخت ادبي غونډې، مشاعرې، بهيرونه او د کره کتنې غونډې جوړېږي، که انتقاد يې اصولي وي نو هلته دې مطرح کړي که مقابل طرف يې د ځواب وس درلود ځواب به يې ووايي او که نه دده انتقاد به خپل ځای ونيسي. تر کومه ځايه چې دې ښاغلو ته خبره زما په خپل ځواب پورې اړه لري زه نه غواړم چې خپله انرژي له کم لوستو، رخه ګرو اوشهرت غوښتونکو په اصطلاح ليکوالو سره پر تا ويلو او ما ويلو مصرف کړم، که څه هم د دوی ځوابونه ماته ډېره اسانه ده، زه چې د افغانستان د ملي ګټو او د هېواد د ځمکني بشپړتيا د مخالفينو څو ګونو جبهو اود هغو له لسګونو ليکوالو سره مقابله کولای شم، نو دا څو تنه خو هغه د چا خبره نسوار هم نه دي. تر موږ مشرانو، پخو ليکوالو او لويو استادانو څخه مو هم هيله ده چې خپلې شخصي ليکنې، ستونزې او نور ډول ډول زړه بداوي دې رسنيز ډګر ته نه راباسي، ځکه دا ډول ليکنې نور زړه بداوي او نور ليدلوري پيدا کوي او په پای کې دهېواد، ملت او ملي فرهنګ زغورنه او پرمختګ له موږه پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، اوس چې د ځینو مشرانو لیکوالو دا ډول لیکنې په رسنیو کې ګورو دا یو خواشینوونکی حالت دی او زموږ د ځوان کلتوري پښت پر سالمه روزنه ناوړه اغېز کوي، له خپلو نورو ځوانو لیکوالو څخه چې موږ ورته د ښې راتلونکي هیله لرو، هم غواړو چې د چا پر تائید یا رد دې لیکنې نه کوي، د خپلې لیکوالۍ لپاره دې ډېر لوی او اوږده لیدلوري په پام کې ونیسي او ځانونه دې دومره د پوهې، ذکاوت، ملتپالنې او ژوند جوړونې په پانګه سنبال کړي چې د خپل هېواد او کلتور له دښمنانو سره د مقابلې وس یې زیات شي او کینه ګر او رخه ګر یې له برياوو څخه خپل لړمون وخوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابي ګله! ستا دليدو په هيله

دا ليکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د بابي صيب د شهادت د خبر په اورېدو ليکل شوې ده.

کله چې مې انټرنيټ خلاص کړ ، نو پر همدې دردونکي خبرمې سترګې ولګېدې ، زړه مې وښويد ، بيا پر موږ يوه بله ټکه پرېوته ، عبد المجيد بابی هم راڅخه ولاړ ، د ژوند قافله مو څومره ورو ورو درومي ، خو د مرګ هغه څومره په ځغاسته ده ، هسې خو مرګ له موږ سره روږدی دی ، موږ هغه ښه پېژنو او هغه موږ د خپلې سزا وړ ګڼلي يو ، په ډېرو مرګونو مو له مرګه ګيله نه ده کړې ، خو په يو نيم مو خامخا له لوی ذات او دا هغه له کوچني مخلوقاته ګيله کېږي چې ولې يې دومره مجبور ليدلي يو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونه کلونه وشول چې عبدالمجید بابی د خپل فرهنګ د غوړیدا پر هڅو بوخت و، ستړی و، ستومانه و ، د چا یې زنه نیولې وه د چا یې لاس او د چا لمنه ، ټولو ته په زاریو و، چې زموږ دژغور لاره همدا ده، په نورو لارو زړه مه خورئ . هغه نور د ټل لپاره هر چاته له زاریو خلاص شو ، پر یو داسې سفر لاړ، چې بیا به هیڅکله رانه شي ، ځان یې د ټول عمر لپاره بې غمه کړ، خو موږ یې د ټول عمر لپاره د غم پر ټغر کېنولو. بابی بیا له موږ څخه یو ګام دمخه شو، خدای خبر چې عبد المجید بابي پسې به دا ځل د کوم بل خدمتګار بابي وار وي، د مرګ کډه زموږ له کلي نه ځي . بابي ګله ! هلته ستا د لیدو په هیله

ستا یون ، نوی ډیلی ـ هندوستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟

دا ليکنه پر (١٣٨٩ل) کال د ((ځانګو)) کتاب د مخکتنې په وياړ شوې وه.

که موږ ټول پښتو ادبيات په ټېره بيا شاعري له مانيز پلوه ډلبندي کړو، نو د ملي فکر برخه به په کې خورا درنه راڅرګنده شي. د ملي اند دايره پراخه ده، د ټولنيزو ناخوالو انعکاس، ژبپالنه، ملتپالنه، د ولسي ولولو پارونه، پر تېرو تورو وياړنه او د سترو اتلانو ځلونه ټول د ملي فکر په دايره کې شاملېږي.

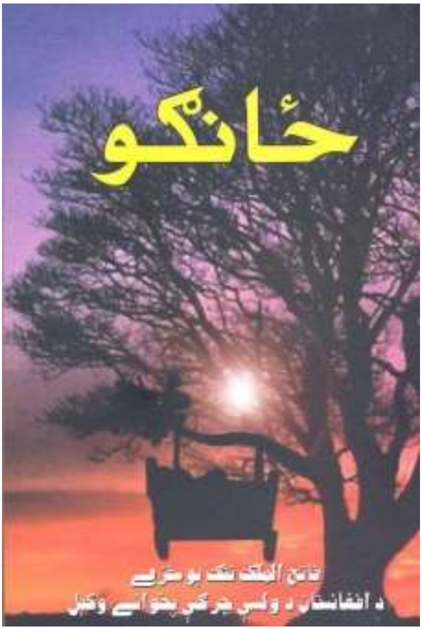

په پښتو کې به داسې ليکوال او يا شاعر د ګوتو په شمار پيدا شي، چې له دې دايرې بهر وي، نور اکثره ليکوال د همدې دايرې په داخل کې د خپل فکر او تخيل وزرونه غوړوي. دا چې ولې دا دايره دومره پراخه ده، دا يوه اساسي پوښتنه ده چې کېدی شي له څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیدلوریو ځواب شي، زما په نظر یې یو ځواب دادی چې زموږ په ټولنه کې ملي ارزښتونه، ملي هویت، ملي خپلواکي او ملي ارمانونه، زیاتره وختونه تر تهدید لاندې وو او لا دي. شعر او شاعري او په ټولیز ډول ادبیات د محکومیت، محرومیت او اختناق پر وړاندې یو ډول غبرګون او بغاوت دی، ملي احساس د ملي محکومیت په بهیر کې ډېر راپاریږي. دا چې په پښتو ادبیاتو کې ملي ولوله تر نورو برخو زیاته ځلیږي، ددې یو علت دادی چې دلته د متواتر محکومیت لړۍ همداسې غځېدلې پاتې شوې ده. د ساري په توګه د نړۍ ډېر کم قومونه به وي چې د خپلې ژبې مظلومیت ته دې شعرونه وواېي، هغوی خپلې ژبې سره مینه لري، کار هم ورته کوي، خو شعرونه ورته ځکه نه وايي چې ژبنی محرومیت او محکومیت یې لا هغه حالت ته نه دی رسېدلی چې په دوی کې د شعر ولولې راوپاروي، خو موږ پښتانه ځکه خپلې ژبې ته شعرونه لیکو چې له ورایه یې مظلومه احساسوو.

زه چې څومره د ښاغلي فاتح الملک تنګ یوسفزي له کلام او لیک سره له پخوا اشنا وم او بیا چې مې دده د فکر په ځانګو) کې وزانګل نو لا راته څرګنده شوه چې تنګ صیب د هغو شاعرانو او لیکوالو په ډله کې دی چې زموږ د ملت همدې پرله پسې محکومیت، مظلومیت او محرومیت ته په ځیر سره متوجه دي. تنګ صیب همدې محرومیت کړولی، ځورولی او ژړولی دی. دده اکثره لیکنې چې موږ ګورو، د همدې جبر پر وړاندې یو غبرګون دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې زموږ په هېواد کې یو ملي اکثریتي محکومیت او ژبنی محرومیت نه وای، نو بیا خو موږ (فاتح الملک)، (ننګ) او (یوسفزي) ته دا ډول اړتیا نه احساسوله. وګورئ یو عجیب ترکیب دی:

(فاتح الملک ننګ یوسفزی). یو چا دې خاورې ته سترګې نیولې وې، چې موږ (د هېواد فاتح) ته اړتیا پیدا کړه، یوه مبارزه راپسې وه چې (ننګ) مو په کار شو، کوم مغول سره مو رقابت و چې (یوسفزي) ته مو اړتیا پیدا شوه. ظاهراً خو دا نومونه یو تصادف ښکاري، خو څوک چې ددې تصادفاتو تر شا ولاړ دی او دا ټوله نړۍ له تصادفاتو پرته کنټرولوي، هغه ته دا ډول تصادفات مانا نه لري، هغه ته (دم او قدم دواړه په حساب دي). زه چې کله د ښاغلي فاتح الملک ننګ یوسفزي دا (څلور کلمه ییز ترکیبي نوم) ته ګورم، ماته په کې تر ظاهري تصادف اخوا د یوه اوږده نري رنځ د علاج یوه نسخه ښکاري، داسې رنځ چې پېړۍ پېړۍ مو ځوروي او ډوبوي، خو لا یې هم موږ غوځ علاج نه دی کړی. دا چې په (ځانګو) کې کوم فکر زانګي د بېته به لږ وروسته نغوته وکړو، خو دا چې خپله ټوله ځانګو ورته ډالۍ شوې هغه کوم درد، کوم فکر او کوم سوز دی؟

هغه زړه ته چې د خدای په مینه پایي
هغې ژبې ته چې خپله ژبه وایي
هغې څړیکې ته چې زېری د ژوندون وي
هغه رګ ته چې یې وینه د پښتون وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو کله چې یو څوک خپل ټول کتاب داسې یو ارمان ته ډالۍ کوي، نو هلته سړي ته ښه پته لګي چې تنګ صیب پر څه شي تنګ کړی او د څه لپاره یې قلم چلولی دی.

د تنګ صیب په خپلې وینا چې (په ژوند کې یې تر خوږو ترخه زیات دي)، د ژوند په داسې یو انډوله بهیر کې لیکوال نه شي کولای، تصنعي خواږه تولید کړي، څه شی چې په ټولنه کې وي، هغه د لیکوال ذهني دایرې ته ورداخلېږي، تنګ صیب هم د خپل ژوند په اوږدو کې (ژوند) ته ډېر کم وخت پیدا کړی دی، که هغه د ژوند ډېر خواږه لیدلي وای، ده غوښتل که نه غوښتل هغه به ترې څرګندېدل:

د خوشال ختک له عشقه ګفت و ګوی شي
چې په لوښي کې څه وي هغه ترې توی شي

زموږ یو مرحوم لیکوال (مولانا سیفي صیب) به ویل: پښتانه کالیو (جامو) ته څکه کالي وایي چې په کال کې یې یو ځل کوي.

نو پښتو ادبیاتو کې چې غنایي یا بزمي برخه د رزمي هغې په انډول کمه برېښي علت یې دادی چې دلته ددې قوم لیکوال ژوند ته وزګار پاتې شوی نه دی. تنګ صیب که د ولس استازی و او که د تنظیمي بهیر په تاریخي جبر کې راولاړ مبارز او یا هم یو ازاد لیکوال، یو شی چې ورسره همېشه مل و هغه ملي فکر و او ملي ولوله وه. چې دده نږدې شپېته کلن سیاسي-فرهنګي ژوندانه کې یې هېڅکله منکسر حرکت ونه کړ. که څوک د تنګ صیب فکري بهیر له پیله بیا تر دې دمه وڅاري، نو پر یوه مستقیم خط یې عمودي حرکت کړی دی. په ټولیز ډول انسان یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګړي د پښتو متل په مصداق (تر کاڼي کلک او تر ګل نازک دي)، ځینې کسان د زماني ناخوالو ته ځان نه شي ټینګولای، خو هغه کسان چې د زمانې بادونه یې د فکر لیکې کږې نه کړي، هغه په سترو شخصیتونو کې راځي. که موږ د ننګ صیب د ژوندانه د سختیو ټولو پړاوونو ته پام وکړو، نو په هر ډول حالاتو کې یې د ملي احساس او ملي فکر مستقیم خط همداسې پسې تعقیب کړی دی. دا کار د هر انسان په وس پوره نه دی. دې خبرې ته په پام سره چې د ننګ صیب په لیکوالۍ کې د ژوند نور ډګرونه هم په ښه ډول ځلول شوي او ستر انساني پیغامونه یې ټولنې ته وړاندې کړي، خو که په ټولیز ډول له فکري پلوه دده پر اثارو غږېږو، نو د ملي فکر برخه په کې تر ټولو برخو درنه ده. دده خپل کرکتر په حقیقت کې د ملي فکر د دایرې په محور کې واقع دی. د همدې اثر (ځانګو) په (ضمیر) نثري ټوټه کې د (سر) او (زړه) د دوو متضادو کرکټرونو په مکالمه کې ستر انساني پیغام پروت دی. ددې لیکنې یا راډیویي فیچر پیغام دادی، چې مینه او عواطف په پای کې پر زر او زور بریالي کېږي.

په (نوم ورکي شپون یا نامتو تورکښ شهید) ډرامه کې د (شین خالي) او (شاعر) ډیالوګ د ژور ملي او وطني احساس څرګندونه کوي. دا ډرامه د شاعر د هغه فطري حالت او د ضمیر د حقیقي درد انځورنه کوي چې په ټول وطن کې هېڅ کور نه لري، خو دی د ټول وطن دعوه کوي، نه د هغو په شان چې په هېواد کې هر څه لري خو هېڅ نه لري. دا ډرامه د شاعر هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګې ته اشاره کوي، چې اکثره شاعران پرې ډېره لګوي: ((د شاعر بچې د هغه شعرونه دي.))

د (کميس او ژولۍ) په ډرامه کې د پېروز په کرکټر کې د نيمه ځمکوالۍ ټولنې د يوه حريص وګړي شخصيت انځوروي او په ډېره جالبه اصطلاح د هغه ناعلاجه ناروغۍ ته د (حرص الدرهم) اصطلاح کاروي. دا ډرامه په انسان کې د بولهوسه ناروغيو د کنټرول او مهار لپاره ستر انساني پيغام لېږدوي.

(ځانګو) چې ددې ټولګې مرکزي ډرامه ده، ټوله ډرامه يوه ستره ملي او تاريخي پېښه انځوروي. ددې ډرامې د مرکزي کرکټرونو (بېټ نيکه، نازو انا او ميرويس نيکه) په ډيالوګونو کې ستر پيغامونه پراته دي. د نازو انا په دعا کې ستر ارمان پروت دی. د بېټ نيکه او نازو انا مکالمه د يوه ستر، واحد او بريمن ملت روح تمثيلوي.

د ((تربګني)) په نوم ډرامه خو له ورايه ښکاري، چې د کومې ټولنې زېږنده ده، تربګني د چا ترمنځ وي او نتيجه يې څه وي؟ ننګ صيب په دې ډرامه کې خورا کمال دا کړی، چې لومړی يې د دوو کرکټرونو (تور ګل) او (انار ګل) ترمنځ د تربورولۍ داسې ډيالوګ پيل کړی، چې د تربګنۍ له ناعادلانه منطق سره بشپړ انطباق لري، لوستونکی تر دې حده ځان سره کشوي چې وايي ضرور به اوس يو څه پېښېږي، خو خبره لاد ډزو پړاو ته نه رسېږي چې د (جانباز) او (سرباز) د تربګنۍ داستان چې (مرچکې) په کې د خپلې چغلګرۍ پربمانه مرچ دوړولي، پيلېږي. ددې تربګنۍ په بهير کې سرباز او جانباز د يو بل ورونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وژني او خپله کلونه کلونه زندان ګالي، نو کله چې جانباز د خپل برخليک دا غمجنه کيسه (تور ګل) او (انارګل) ته کوي، هغوی ترې عبرت اخلي او دښمني يې پر دوستۍ بدلېږي.

د (غيرتي مېرمن) په ډرامه کې يې د احمدشاه بابا د وخت يو تاريخي روايت په ښکلې هنري ژبه بيان کړی او يو ستر ملي ارمان يې په کې ځلولی دی. د عينو نوم، د عينو کاريز له پېړيو راهيسې مشهور دی او له نېکه مرغه چې نن (عينو مېنه) په کندهار کې د نړۍ د يوه متمدن ښارګوټي په توګه نوی جوړېدونکی ښارګوټی دی.

همداسې نورې ډرامې چې د ټولو يادول دلته د وخت د کمي له امله ضروري نه بولم. په پای کې خپلې خبرې رالنډوم او وايم: له فکري پلوه (ملي فکر) په دې ډرامو کې داسې دی، لکه په شمسي نظام کې چې (لمر) وي. له ژبني پلوه دا ډرامې په ډېره پخه، کره، تر ډېره حده په نړه او معياري ژبه ليکل شوي، ليکوال چې څه غوښتي هغه يې په ښه بڼه افاده کړي. د ډرامو پيغامونه يې مثبت دي او ښه خو لا دا چې د هندي فلمونو په شان مثبت کرکټرونه په پای کې بری مومي او منفي هغه ماتې خوري، دا حالت د لوستونکو په ذهن کې د مثبتو شخصيتونو د روزلو روحيه روزي او لوستونکي په پای کې د راحت احساس کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند محمد حسن کاکړ
د جګړې پر لومړۍ کرښه!

دا لیکنه مې پر (۱۳۸۹ل) کال په کابل کې د پوهاند صیب محمد حسن کاکړ په یاد جوړه شوې غونډه کې اورولې ده.

کېدی شي ځینو دوستانو ته به دا پوښتنه عجیبه وي؛ په داسې حال کې چې زموږ هېواد له لکونو، کورنیو او بهرنیو جنګیالیو، جګړه مارو، جګړه پالو، جنګسالارانو، طالبانو، جنرالانو، مارشالانو، کیڼ لاسو او ښي لاسو وسلوالو ډک دی او دا دوه دېرش کاله کېږي، متواتره جګړه روانه ده، نو بیا داسې یوې جګړې ته څه اړتیا ده چې پوهاندان دې هم په کې

راتاله شي؟ او هغه هم بیا د پوهاند محمد حسن کاکړ په شان یو پوهاند، چې هم د دودیزو علومو او تجربو په بټۍ کې پوخ شوی او هم د عصري علومو داسې پوره تجربه ورسره ده چې د ځمکې او اسمانونو ننداره پرې کېدلی شي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند کاکړ داسې یو څوک دی، چې په لغمان کې د طبیعي علم، چل، هنر او مهارت له سینده یې اوبه څښلي او په (ډیوه) کلي کې یې د علم ډیوې ته سترګې غړولي او هم یې د اوسنۍ عصري او تخنیکي نړۍ د تمدن د مخکښانو، امریکا، انګلیستان او نورو کې د عصري علومو په ټولو معیارونو برابرې زده کړې کړې دي. یانې دا چې زموږ پوهاند داسې یو پوهاند دی، چې د دودیزو او عصري دواړو علومو پخه تجربه لري. پوهاند کاکړ د تاریخ لیکنې د علمي میتودلوژۍ پر بنسټ خپلې لیکنې اعیارې کړي. دی لکه د ځینو نورو په شان د شخصي احساساتو تر اغېزې لاندې نه دی راغلی، پښتنې لکه څنګه چې دي همغسې یې څېړلي، البته د یوه تاریخ لیکونکي په توګه یې د پښتنو هر اړخیزه شننه او څېړنه خپل حق ګڼلی دی؛ نه یې خپل ویاړونه په پردو پورې او نه یې پردي، تورې خپل ځان پورې تړلي دي، شته داسې تاریخ لیکونکي چې کله کله د خاصو سیمه ییزو، قومي او مذهبي احساساتو تر اغېزې لاندې راځي او پښتنو ته له خپل لید لوري ګوري، یو دوه بېلګې به یې راوړو: (محمود افشار یزدي) یو ایراني لیکوال دی، هغه د افغانستان په اړه په (۱۲۰۰) مخونو کې د (افغان نامه) په نامه یو کتاب لیکلی دی، په هغه کې یې نه یوازې د افغانستان ټول ویاړونه په ایران پورې تړلي، بلکې د خدای په خلقت کې یې هم ګوتې وهلي او لیکلي یې دي، چې د افغانستان په غرونو کې کومې طبیعي ونې کېږي هغه هم له ایران څخه باد راوړي او دلته شنې شوې دي، هغه په کینه ییز ډول د افغانستان د تاریخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسخه کولو هڅه کړې ده. مرحوم کانديد اکاډميسين محمد ابراهيم عطايي بيا دا کتاب نقد کړی او دده افراطي نظريات يې رد کړي دي، عطايي صيب بيا د افراطي ليکوالو يا تاريخ ليکونکو په جمله کې د يو پښتون ليکوال يادونه هم کوي او وايي چې هغه بيا ځمکه او اسمانونه، غرونه او رغونه ټول پښتانه معرفي کړي، د بشر ټول خلقت يې پښتنو ته منسوب ګڼلی او ليکلي يې دي: ادم عليه السلام هم اصلاً پښتون و، نوم يې همېشه ګل و او په تيرا کې به اوسېده.

له دې بېلګو مې هدف دا و، چې په تاريخ ليکونکو کې هم داسې کسان شته چې ښې او کينې افراطي نظريې لري، خو زموږ پوهاند صيب حسن کاکړ بيا له دا ډول افراطي نظرياتو څخه پاک دی، هغه د تاريخ د علمي ميتودونو له مخې پر يوه مستقيم خط روان دی، خو ايا له دې علمي قوت، سپېڅلتيا او دقت سره بيا هم د پوهاند صيب د موافقينو او مخالفينو اندول برابر دی؟ دا مهمه نه ده چې پوهاند صيب څومره مخالفين لري، خو دا مهمه ده چې پوهاند صيب څه ويلي دي؟ په شرقي ټولنو کې دا يو دود دی چې کله کله د رښتياوو پر وړاندې د مخالفينو شمېر زيات وي.

اوس راځم همغې پوښتنې ته چې زموږ دا پوهاند ولې جګړې ته لاړ او بيا ولې د جګړې لومړۍ کرښې ته؟

ټولو ته څرګنده ده چې له پخوا څخه د ځينو ګاونډيو او د ځينو پردېپالو په اصطلاح ليکوالو او تاريخ ليکونکو د افغانستان مستقل هويت او حيثيت نه خوښېده او نه يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښېږي، پر افغانستان د شوروي له یرغل سره سم یو شمېر بهرنیو او د هغو کورنیو اړوندانو ته ددې لاره اواره شوه چې په منظم او سیستماتیک ډول د افغانستان پر تاریخ، ویاړونو او تېر برم بلوسه وکړي او دا بلوسې لا تر اوسه په خپل قوت سره روانې دي، ددې منظم یرغل پر وړاندې ودرېدل د هر چا په وس پوره نه دي، خو پوهاند صیب د امیر کروړ په څېر چې په یو تن به له سلو جنګاورانو سره جنګېده، په یوازې ځان د دوی پر وړاندې ودرېده، هغه څه یې ولیکل چې بلوسګرو ته مناسب ځواب و، دا ډول سیاسي، اخلاقي او علمي جرئت د ډېرې قربانۍ په بیه کېږي. د افغانستان د تاریخ مسخه کوونکي له هرې وسیلې څخه کار اخلي چې زموږ پر دې ډول ملي او علمي شخصیتونو د ژوند ساحه راتنګه کړي؛ په ټولنه کې یې د نشنلیست، فاشیست او ژبپال په نامه معرفي، په ټولنیزو او سیاسي چارو کې یې فعالیت ور محدود کړي او بیا له دې بېلګې نورو لیکوالو ته هم دا پیغام ولېږي چې که تاسو هم دا لاره تعقیبوئ نو برخلیک به مو دغسې شي، زموږ اکثره پښتانه لیکوال، سیاستوال او تاریخ لیکونکي زموږ د هېواد د هویت د پټو او ښکاره مخالفینو له خوا د نشنلیست او فاشیست له توره دومره وېرېږي، لکه ملا چې پر چا د تکفیر ټاپه ولګوي او یا هم لکه پر سیسیو چې د شاهین د وزر سیوری خور شي، خو زموږ پوهاند صیب د عوامو په اصطلاح د مخالفینو ددې غور و پش په کیسه کې نه دی، هغه د شاعر ددې بیت په مصداق چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چا به ښه په چا به بده لګي
ما د رښتيا کيسه پوره وکړله

خپل حقانيت غځوي او بلوسګرو ته علمي او منطقي ځواب ورکوي. پوهاند صيب د هغو مخالفو بلوسګرو په شان نه دی چې د چا پر وياړ او پرتم بلوسي او يا ور سره رخه لري، بلکې هغه د خپل تاريخ، خپل وياړ او خپل پرتم د مخالفينو پر وړاندې دفاع کوي، په همدې خاطر خو يې د يوه مهم اثر نوم: (رڼا او دفاع) دی. زموږ پوهاند تياره روښانه کوي او د خپل تاريخ دفاع کوي، که دده په زړه کې لکه د نورو په شان خيری وای، نو بيا خو به يې د (رڼا او دفاع) پرځای (تورتم او تېری) اثر ليکلی و. هوکې! يو مدبر، مفکر، نوښتګر، ناپېيلی، ځيرک او هوښيار تاريخ ليکونکی او تاريخ پوه بايد همداسې وي، لکه زموږ د پوهاند په شان چې (رڼا او دفاع) ليکي، نه (تورتم او تېری). موږ پرې وياړو.

اوس راځم خپلو څو مشخصو وړانديزونو ته:

ددې په خاطر چې زموږ نسلونه د تل لپاره د پوهاندصيب ليکنو ته لاسرسی ولري او په خپل هېواد کې د هېواد د مخالفينو پر وړاندې له (رڼا او دفاع) څخه محروم نه شي، نو:

۱- د پوهاندصيب ټول چاپي او ناچاپ اثار دې يو ځل بيا په منظم ډول چاپ شي.

۲- د استاد متفرقه ليکنې دې له پيله بيا تر دې دمه راټولې، ډلبندي او بيا دې پر يوه وخت چاپ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د استاد ځيني اثار چې په انګرېزۍ او يا نورو ژبو ليکل شوي وي، په پښتو دې وژباړل شي.
۴- د استاد ځيني اثار دې د نړيوالو د ذهن د روښانتيا په خاطر په نړيوالو ژبو وژباړل شي.
۵- د کتابونو پر چاپ سربېره دې د استاد ټول اثار په يوه سي ډي (CD) کې خوندي او بيا دې اړتيا وړ شمېر تکثير شي.
۶- د استاد ټول اثار دې په انټرنېټ کې خواره شي چې د نړۍ په هر ګوټ کې يې هر مينوال ترې ګټه پورته کړي.
۷- په انټرنېټ کې دې د ځوانو ليکوالو په مرسته د استاد د ژوند، نظرياتو او اثارو لپاره يو ځانګړې وېبپاڼه جوړه شي.
۸- او له استاد څخه مو هيله ده چې د ژوند پاتې عمر کې (له بابا ادمه تر دې دمه) د افغانستان يو مشرح تاريخ وليکي چې زموږ ځوان نسل د هېواد د تاريخ د مخالفينو پر وړاندې د (رښا او دفاع) جوګه شي.

اوس همدومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ودان» اوښکه

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د افغانستان او هندوستان د کرکټ د ملي ټیمونو تر منځ د شل اوریزه سیالیو پر مهال شوې ده.

«ودان» زما کوچنی زوی، د ښوونځي د لومړي ټولګي زده کوونکی، په غوښه خوار خو په عقل پوخ دی، د خپل ټولګي اول نومره دی، هره ورځ چې له ښوونځي څخه کورته راځي نو ښوونکې یې پرمخ د لیاقت ستوري رسم کړي وي، د کتابچې په هره پاڼه کې ورته ښوونکې، افرین، ډېر ښه، Very good او excellent، لیکلي وي. خپلې کورنۍ دندې پرته له دې چې زه او یا مور یې ورته ووایو وخت پر وخت ترسره کوي. کله چې له ښوونځي راستون شي نو ژر تر ژره خپله کورنۍ دنده ترسره کړي، وخت ځانته سپما کړي، ددې یو علت شاید دا وي چې دی له ټلویزیون او کمپیوټر سره ډېره علاقه لري، په ټلویزیون کې یې ټول هغه چینلونه په نښه کړي چې سپورټي لوبې په کې وي او یا کارتوني نشرات لري، زما د ټلیفون څو سیټونه یې په ګېمونو خراب کړل، کله چې مې ټلیفون پرې بند کړ، نو ده راته وویل: «د چا زوی چې اول نومره وي پلار یې هر څه ورته اخلي، خیر چې ټلیفون راته نه راکوې لیپټاپ راته واخله»، ما ویل کور کې ډیسکټاپ کمپیوټر شته، هغه کاروئ! ده ویل: «هغه ته ټوله ورځ سمسور (مشر ورور یې) ناست وي هغه مانه پرېږدي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ویل پرېږدي دې، ده ویل نه مې پرېږدي، ما ورته وویل څه که چېرې په کلنۍ ازموینه کې اول نومره شې، نو لیپټاپ درته اخلم، هغه اولنومره شو، نو ما هم ورسره خپله وعده پوره کړه، اوس نو پر لیپټاپ کمپیوټر دومره حاکم دی چې زه کله کومه پوښتنه ورڅخه کوم، نو موسکی شي مانا دا چې ته لا پر ډېرو شیانو نه پوهېږې. زه یې کله کله مور ته وایم چې دې د کمپیوټر نسل ته خو زه او ته دومره ساده ښکارو، لکه د غره سړی چې ښار ته راشي. هغه راته وایي، ما پورې هم کله کله خاندي ساده ورته ښکارو، دوی سره به څه کوو؟

په اکثرو کورونو کې د ټلویزیوني چینلونو د بدلولو واک له کوچنیانو سره وي، خو د ډرامو او تفریحي فلمونو پر سر د میندو او ماشومانو ترمنځ کله کله ټکر پېښېږي، ما په خپل کور کې درې ټلویزیونونه لګولي: یو د ماشومانو په خونه کې، یو په خپله خونه کې، یو په مېلمستون کې او په کتابتون کې مې کمپیوټر ایښی، هدف مې دادی کله چې د ماشومانو او زموږ د ذوق ترمنځ اختلاف راځي، نو چې هر یو د خپلې خوښې چینل ته لاسرسی ولري. پر دې ماښام چې د افغانستان او هندوستان ترمنځ د کرکټ لوبه مستقیماً ښودل کېدله، زه خپله خونه کې ټلویزیون ته کېناستم، لمر، شمشاد او نورو ټلویزیونونو لوبه په مستقیم ډول ښودله، لوبه لومړی افغانانو پیل کړه، له هر ځایه ټلیفونونه راتلل! استاده! ټلویزیون ته کېنه ټلویزیون ته، ما ورته ویل ناست یم. زړه مو د خپل هېواد لوبډلې ته ډب ډب کاوه، له دعاګانو پرته مو نور هېڅ نه شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولاې، مېرمن به مې یوه شېبه په پخلنځي کې وه، یوه شېبه به یې زما په خونه کې ټلویزیون کاته، کله چې به افغانستان کومه نومره واخیسته نو دواړو به چکچکې کړې. مېرمن به مې همدا ویل، خدای خو دې افغانستان کامیاب کړي، ډېر غریبان یو، افغانستان قندول ډېر مظلوم دی. کله چې به د افغانستان کوم لوبغاړی وسوځېده، نو ددې په غږ کې به هم تغیر راغی.

زما مټ به یې کېکاږه خدای دې زموږ افغانان کامیاب کړي، زه به ورته ډوډۍ تیاره کړم یو ښه محفل به ورته ونیسم. ودان له هغې بلې کوټې رامنډه کړه، اغا! اغا دا (سمسور) او هیلو (مشره خور یې) ګوره! ما ټلویزیون ته نه پرېږدي، غږ مې کړ: وه هلکو پرېږدئ ودان، سمسور راغی اغا دی بیا کارتوني نیسي او (کشتی کج) نیسي موږ هغه نه غواړو، ودان بیا راغی ګوره اغا نه مې پرېږدي، ودان ته مو وویل راځه ماسره کېنه، نن د افغانستان او هند د کرکېټ مسابقه ده، خدای دې وکړي چې موږ یې وګټو! زویه که موږ وګټله نو ښه تحفه درته اخلم، هلک راغی، زما څنګ ته کېناست، بالبنت ته یې ډډه ولګوله او سر یې زما پر ولې کېښود، ما یې پر سر ورو ورو لاس راکښه، هلک ورو ورو لوبې ته متوجه کېده، ودان تر ما زیات پر کرکېټ پوهېده، ماته یې ویل دوی ژر ژر او په تېزه توپ نه ولي؟ ما ویل زویه ولې یې خو هند ډېره تجربه لري هغوی شپېته کاله کېږي چې دا لوبه کوي او موږ او تاسې خو دا دی ځلور پنځه کاله کېږي چې دا لوبه کوو، ودان وویل: اغا هند کې کافران دي که مسلمانان؟ ما ورته وویل زویه هند کې اکثریت

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوان اوسي خو مسلمانان هم په کې شته! ده بیا یو سوړ اوسېلی وکېښ، کله چې به لوبه د افغانستان په ګټه نه وه، نو دده پر روحیاتو به پوهېدم چې ورو ورو به په کې تغیر راته. دی به کله کله هغه ریفري ته چې سرې جامې يې پر تن وې ډېر په قهر شو، ویل یې خدای خو دې دا سور ږیری مړ کړي ټول کار په همده کې دی، دی زموږ دښمن دی، ما ویل نه زویه هغه خو ریفري دی، ده ویل نه د توپ مخه نیسي. رښتیا هم څو ځله داسې وشول چې د افغانانو توپ د ریفري ترڅنګ تېر شو او هغه به ځان بچ کړ. مېرمن خو مې چې څو شېبې نوره لوبه وکتله ویل يې زه د لیدو تاب نه لرم، که کوم ښه زېری و ما باندې غږ کړئ، افغانانو هند ته (۱۱۵) منډې هدف وټاکه. کله چې هندیانو لوبه پیل کړه، نو دا وخت ډوډۍ هم تیاره شوه، نو ما ویل چې لوبه خلاصه شوې نه وي، ډوډۍ نه خورو، زه او ودان کرکېټ ته ناست وو او هیله، سمسور، سوله او مور یې په خپله خونه کې، کله چې به افغانانو کوم هندي لوبغاړی اوټ کړ، نو ما او ودان به چکچک وکړ، ټولو به یوځل زموږ خونې ته رامنډه کړه، دا به یو ښه زېری و، خو د لوبې حالت ته مې چې کتل، د افغانستان د ګټې چانس ورو ورو کمېده، د ودان وضعیت هم ورو ورو خرابېده، پر ما یې هم ډېر بد تاثیر کاوه، کله چې د لوبې د پای شېبو ته رانږدې شو، نو د ودان حالت نور هم خراب شو، یو وخت چې ورته متوجه شوم، د هلک په سترګو کې د اوښکو ډنډ راڅرګند شو ورو ورو یې د ښي سترګې له کونجه یوه اوښکه راووتله! ما ویل زویه خیر دی بل ځل یې ترې ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله يې پرېږدو، دا خو اول ځل دی، دې وخت کې مې مېرمن (ارين يون) سوله (کشره لور مې) سمسور (مشر زوی مې) ټول زما خونې ته راغلل، مېرمن مې وويل وش افغانستان قندولک بايلوله! ما ويل بېچاره ګانو ډېر زور وواهه خو هېڅ چاره نه وه، دې وخت کې سمسور او سوله ودان ته متوجه شول، يو دم دواړه په خندا شول، اوهـ ودان خو ژاړي ودان ژاړي، چکچک يې کړ، د ودان په سترګو کې نورې اوښکې هم راغلې، شونډې يې مرۍ مرۍ شوې، ګوره اغا که نه ما باندې ريشخند وهي! پر هغوی په قهر شوم، چوپ شئ غلي شئ، تاسې خو نه پوهېږئ، دا خو مې هوښيار زوی دی، پر خپل هېواد يې زړه خفه شوی، دی خو دومره تکړه سړی دی، چې هم په صنف کې اول نومره دی او هم خپل هېواد وربانـدې ګران دی تاسې په دې خبرو څه پوهېږئ، دی خو په هر څه پوهېږي، دی چې له خيره غټ شي په کرکېټ ټيم کې يې داخلوم، ټولو هندوانو ته به ماتې ورکوي، بيا به يې وګورئ، مور يې هم پر هغوی په قهر شوه دواړو ودان مچ کړ، د لاسه مو کړ، غېږ کې مې ونيو ما ورته وويل زويه تاته ښې ډېرې تحفې اخلم او دې نورو ته هېڅ شی نه اخلم پرې چې دوی ته ښه زور ورکړي.

څو شېبې وروسته ډوډۍ ته لاړو، خو ډوډۍ هېچا ته خوند ور نه کړ، ډېره ترخه راباندې تمامه شوه، زه خپلې خونې ته راغلم، لږه شېبه وروسته ودان خپل قلم او کتابچه راواخيستل او د خپلې کورنۍ دندې پر ليکلو يې پيل وکړ. هلک بيا لکه چې د کرکېټ کوم خيال کې تللی وي، څو شېبې وروسته بيا سولې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمسور چغـه کړه، اوه ودان ژاړي ودان ژاړي، ورمنډه مې کړه، بیا پر هغوی سخت په قهر شوم، دواړه مې لـه غوږونو ونیـول پـه خپلو بسترو کې مې ځملول، چوپ شئ بې ادبـو، ودان پـه سلګو و، ګوره اغا دوی په ما ریشخند وهي، نور نو د خبرو نه و د زړه لـه درده یې ښـه پـه خوټ خوټ وژړل، خپلـه کتابچـه یې لاندې مخې ته نیولې وه، کله چې کتابچې ته متوجه شوم، نو د اوښکو ځاځکو د پنسل کرښې سره ګډې کړې او تورې لیکې یې د پاڼې بېلابېلو برخو ته غځولې وې، غېږ کې مې ونیـو خپلې خونې تـه مـې راوړ، ډاډ مـې ورکـړ، مـا ویـل زویـه تـه چـې لـږ غـټ شـې پـه کرکېټ ټیم کـې دې داخلـوم، ټولـو تـه بـه لـه خیـره سـره مـاتې ورکوې، د افغانستان غچ به لـه خیره اخلې، د رخصتۍ پـر ورځ به درته ډېرې تحفې اخلم، هر شی چې تـه غـواړې هغـه بـه درتـه اخلـم، د هلـک پـه وېښـتانو کـې مـې ورو ورو ګـوتې وهلـې، یـو وخـت ماشـومانه خـوب هغـه پـه غېـږ کـې نیـولی و، پـر مـا هـم د پرېشانۍ داسې خوب راغـی چې لـه پرېمانـه نهیلو سره مل و، ودان خپلې اوښکې وڅڅولې، خـو مـا او مـور یـې خپلـې ګرمـې اوښکې خپل زړه ته تېرې کړې او هېچا هم ونه لیدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزیږي

> دا یادښت د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه پر (۱۳۸۹ل) کال لیکل شوی دی.

کله چې په یوه ټولنه کې (ضمیر) ژوندی وي، نو هغه ټولنه پرې روښانه وي، خو کله چې ضمیر مړاوی شي، په ټولنه کې د عدالت وړانګې هم تتې شي. زموږ (احمد ضمیر علم دوست) هم زموږ د ټولنې د ځوان کهول لپاره یوه رڼا وه او یوه ځلا وه؛ هغه هم (احمد) و، هم (ضمیر) و او هم (علم دوست) و، پر یوه وخت خدای(ج) موږ له دریو نعمتونو بې برخې کړو.

(ضمیر) د خپل (ضمیر) په رڼا کې د خپل ولس د سوکالۍ لپاره ډېر ((لوړ خیالونه)) او ((ژور فکرونه)) لرل، خو د مرګ قاصد هغه خپل لوړ (فکر) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(تفکر) ته پرېښود ، د هغه د مينې او فکر خزانه همداسې ناسپړلې پاتې شوه. اوس نو د (ضمير) لاروي‌ان پرته له دې چې خپل (ضمير) ته د دعا لاسونه پورته کړي او مهرباني کورني ته يې د لوی خدای(ج) له درباره د لوی زغم هيله وکړي، نور هېڅ يې په وس کې نه شته، که نه خو ټول پوهېږو چې بې (ضميره) ژوند څومره ګران دی او سړی له کومو تيارو سره مخامخوي. لوی رب دې د (ضمير) د فکر او خيال ډېوه په دې نړۍ او د ابدي ژوند ډيوه دې ورته په فردوس جنت کې بله لري.

د (ضمير) په مينه

يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

دا ليکنه مې پر (۱۳۹۰) ل کال د سارک هېوادونو د ليکوالو د ټولنې په غوښتنه د هغوی له خوا يو رابلل شوي علمي سيمينار ته ليکلې او ورلېږلې وه.

جنګ او فرهنګ د مانا او محتوا له مخې دوه متضادې کلمې دي. فرهنګ د يوې ټولنې يا يوه ملت د ټولې مادي او مانيزې شتمنۍ يوه مجموعه ګڼل کېږي او جنګ بيا داسې پديده ده چې د يوه ملت ټوله مادي او معنوي شتمني له منځه وړلای شي. د جنګ او فرهنګ پر معنوي تضاد هغه ملتونه ډېر پوهېږي چې د غني فرهنګ خاوندان وو، خو جنګ ورځخه دا ټوله شتمني لوټلې وي. موږ (افغانان) د اسيا په زړه کې هغه ملت يو چې لرغونی کلتور او تاريخ لرو، خو د پېړيو په اوږدو کې جګړو زموږ د فرهنګ اکثره فزيکي او معنوي شتمني داسې له منځه وړي چې اوس يې يوازې د کتابونو په پاڼو کې نومونه ګورو. ان دا چې دا نومونه او وياړونه لاکله کله د شک تر وهم او وېرې لاندې هم راځي.

پر افغانستان باندې د عربو، چنګېزيانو، انګرېزانو، روسانو او غربيانو د يرغلونو او د هغو پر وړاندې د جنګېدونکو افغانانو د جګړو له امله په متواتر ډول د افغانستان ډېره زياته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلتوري شتمني لـه منځـه تللې، چې د دې ټولې لـه منځـه وړل شوې شتمنۍ څېړل د دې ليکنې په وس کې نه دي، خو زه غـواړم د خپل نسل او خپلې زمانې د يوه شاهد پـه توګـه هغې کلتوري شتمنۍ ته اشاره وکړم، چې لـه (۱۹۷۸ع) کـال بيـا تـر (۲۰۱۱ع) کال پورې يا په بشپړ ډول له منځه تللې يا زيانمنـه شوې ده. زه د هغو افغانانو په ډله کې يم چې د تېرې (۳۳) کلنې جګړې پـه ټول بهير کې په افغانستان کې پاتې شوی يم. مـا د جګړې هر ناتـار په خپلو سترګو ليدلی او د جګړې ډېرې ناخوالې مې پـه خپلـه لمس کړې دي. د همدې درې ديرش کلنې جګړې په ترڅ کې چې به هر کله د جګړې اور زموږ هر فرهنګي ميـراث تـر ستوني تېـر کړ، نو زما پر زړه به لمبې شوې، قلم او کاغذ بـه مـې راواخيسـت او هغه پېښه به مې ثبت کړه. د همدې جګړه ييزو کلونـو پـه بهيـر کې مې (د افغانستـان فرهنـګ تـه اوښتي زيانونـه)، (د مغزونـو فـرار)، (کلتـوري يـون) او (افغـاني اوسنۍ رسنۍ) بېلابېـل اثـار وليکل. په دې اثارو کې اکثـرو هغـو فرهنګي ميراثونـو تـه کتنـه شـوې چـې د جګړې لـه امله يـا بېخـي لـه منځـه تللي او يـا هـم زيـانمن شـوي دي. پـه دې ليکنـه کـې زه غـواړم د افغانسـتان فرهنګ ته د اوښتو زيانونو يـو نچـوړ وړاندې کـړم او پـه دې کـې مې پيغام دا دی چې نړيوال زموږ پر فرهنګ د راغلې غمېزې لـه حجم او څرنګوالي څخه خبر شي، بل پيغام مې دادی چې نړيـوال د نړۍ په هر ګوټ کې چې وي بايـد د هـر ډول جګـړې مخنيـوی وکړي او بـل پيغـام مـې دادی چې فرهنګـي شـتمني کـه څـه هـم د دنيـا پـه هـر ګـوټ کـې رامنځتـه شـوې وي، د ټـول بشـريت ګـډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګه ګڼل کېږي؛ د ساتنې او پالنې لپاره یې باید ټول په ګډه کار وکړي. افغانستان فرهنګ د تېرو دېرشو کلونو په ترخ کې دومره زیانونه زغملي چې که پر هره برخه یې بحث وکړو جلا جلا اثار پرې لیکل کېدی شي، خو زه به دلته یوازې مهمو زیانمن شویو فرهنګي میراثونو ته په لنډیز سره اشاره وکړم:

۱- ښوونځي:

ښوونه او روزنه د یوه هېواد د فرهنګ اساس جوړوي. کله چې په افغانستان کې جګړه پیل شوه، نو تر ټولو لومړی او سخت ګوزار یې پر همدې ښوونځیو وکړ. له (۱۹۷۸ع) کال څخه چې په افغانستان کې ګرمه فزیکي جګړه پیل شوه، بیا تر (۱۹۹۲ع) کال پورې په افغانستان کې د ټولو ښوونځیو شمېر د اوو زرو (۷۰۰۰) په شاوخوا کې وو. د څوارلس کلنې جګړې په ترخ کې ددې ښوونځیو له جملې څخه درې زره پینځه سوه (۳۵۰۰) ښوونځي وسوځول شول. دا (۳۵۰۰) ښوونځي اکثره د هېواد په کلیوالو سیمو کې وو چې د (ډاکتر نجیب الله) حکومت له کنټروله وتي وو او د (مجاهدینو) تر کنټرول لاندې ساحه کې وو. کله چې د (ډاکتر نجیب الله) حکومت ړنګ شو، مختلف او متفرق (مجاهدین) پر ښارونو خواره شول، نو په ښارونو کې پاتې ښوونځي هم اکثره له همغه برخلیک سره مخامخ شول؛ یا ړنګ او یا هم زیانمن شول. د پاتې ښوونځیو ایله نیمایي برخه په نسبي ډول پرانیستي پاتې شوه چې په هغو کې هم درسي کیفیت ډېر ټیټ و. دې دورې نږدې څلورنیم کاله دوام وکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وریسي د طالبانو رنځ او کړاو راغی، هغو نو هغه پاتې ښوونځي هم په بله بڼه واړول، د ښوونځیو درسي نصاب یې له عصري علومو څخه دیني علومو ته واړوه، نږدې یوولس سوه(۱۱۰۰) ښوونځي یې پر سوچه دیني (مدرسو) واړول. په دې ډول په افغانستان کې د هر سیاسي نظام په بدلون سره د پوهنې بنسټونه زیانمن شول او دا لړۍ تر دې دمه روانه ده.

د نارسمي ارقامو له مخې یوازې له (۱۹۷۸ع) څخه تر (۱۹۹۲ع) کال پورې لږ تر لږه د اوه نیم ملیونه (۷۵۰۰۰۰۰) افغانانو د باسواده کېدو مخه نیول شوې. له (۱۹۹۲ع) څخه تر (۲۰۰۰ ع) کال پورې هم د همدومره کسانو د باسواده کېدو د مخنیوي اټکل کېدی شي. دا هغه معنوي زیان دی چې د یو بشپړ نسل زمانه په غېږ کې نیسي او جبران یې هم همدومره وخت او په ملیاردونو ډالرو مالي لګښت ته اړتیا لري. که څه هم له (۲۰۰۱ع) څخه بیا تر ننه پورې د افغانستان د معارف په ډګر کې ډېر پرمختګ شوی؛ اوس په ټول افغانستان کې لږ تر لږه یوولس زره (۱۱۰۰۰) ښوونځي فعال دي چې نږدې اته اعشاریه درې ملیونه (۸،۳۰۰۰۰۰) زده کوونکي په کې زده کړه کوي او له هغې جملې څخه (۳۰) په سلو کې یې نجونې دي. د خصوصي ښوونځیو د جوړولو زمینه هم برابره شوې چې شمېر یې اوس په ټول هېواد کې نږدې څلور سوه (۴۰۰) خصوصي ښوونځیو ته رسېږي. دې سره سره د افغانستان په زیاتو سیمو کې اوس هم د ښوونځیو د سوځونې لړۍ روانه ده. د همدې تېرو لسو کلونو په ترڅ کې لږ تر لږه تر دوه سوه (۲۰۰) زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوونځي سوځول شوي او همدا اوس (۲۲۱) ښوونځي تړلي دي. د هېواد په زياتو سيمو په تېره بيا په جنوب، جنوب لويديځ او ختيځ کې د وهم وېره خوره ده، په دې يادو سيمو کې د دوه نيم مليونه (۲۵۰۰۰۰۰) هغو ماشومانو د زده کړې مخه نيول شوې چې همدا اوس بايد ښوونځيو کې پر زده کړو بوخت واى. د افغانستان پر معارف دا ناورين اوس هم روان دى، جګړې د تمدن او پرمختګ، په تېره بيا د پوهنې پر پرمختګ سخت ګوزار کړى او کوي يې. افغان ماشومان يې نه يوازې له پرمختګ، بلکې له خپل اساسي حق (تعليم) څخه هم محروم کړي دي. د نړۍ په کوم ګوټ کې به داسې پېښې کمې رامنځته شوې وي چې ماشوم دې د تعليم په خاطر د ژوند له حق څخه محروم شوى وي، خو افغان ماشومان ډېر ځله په دې ((ګناه)) چې ولې مو قلم او کتاب په لاس کې دى، ښوونځي ته روان ياست، وژل شوي، تېزاب پرې پاشل شوي او د بدن غړي يې پرې شوي دي. داسې ډېرې تراژيکې پېښې لرو چې دلته يې بيان د دې ليکنې له اوسيلې څخه وځي.

۲- د لوړو زده کړو موسسې او علمي مرکزونه:

د ښوونځيو ترڅنګ د هېواد علمي مرکزونه او د لوړو زده کړو موسسو هم پراخ زيانونه وزغمل، خو دا زيانونه د ښوونځيو هغو په اندول ډېر زيات نه وو. د لوړو زده کړو مرکزونه اکثره په لويو ښارونو کې وو. په افغانستان کې د شوارلس (۱۹۷۸-۱۹۹۲) کلنې جګړې اور اکثره پر کليوالو سيمو متمرکز و، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۹۲ - ۱۹۹۵) کلونو کې بیا جګړې په لویو ښارونو کې زیاتې ګرمې وې، د همدې کلونو په ترڅ کې د هېواد د لوړو زده کړو موسسو او نورو علمي مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل. یوازې کابل پوهنتون لږ تر لږه (۲۱) ملیونه درسي ساعتونه ضایع کړل او (۵۰) ملیونه ډالر مالي زیان یې وزغمه. کابل پلتخنیک، ګڼ شمېر ولایتي پوهنتونونو مسلکي انستیتیونو، د ښوونې او روزنې موسسو او نورو روزنیزو مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل، تر (۵۰) زیات داسې علمي مرکزونه وو چې په ټولیز او نسبي ډول یې زیانونه وزغمل، کدرونه یې له لاسه ورکړل او د لسګونو زره محصلینو په درسي سیستم کې یې اخلال راغی. د طالبانو د حاکمیت په بهیر کې ښځینه قشر له تحصیلي بهیره حذف شو او په درسي نصاب کې اخلال نور هم پسې زیات شو. د طالبانو نظام تر سقوط وروسته له (۲۰۰۱م) کال راهیسې بیا تر (۲۰۰۱م) کال پورې د ټول هېواد په تحصیلي موسسو کې نوې ساه پوه شوه، پخواني علمي مرکزونه یوځل بیا ورغېدل، نوي پوهنتونونه او نوي علمي مرکزونه جوړ شول.

اوس د ټول هېواد په کچه د دولتي پوهنتونونو شمېر تر (۲۱) اوړي او د ښوونکو د روزنې او نورو لوړو زده کړو د موسساتو شمېر هم تر (۱۰۰) اوړي. د نویو قوانینو پر اساس د لوړو زده کړو خصوصي پوهنتونونه او موسسې هم د فعالیت حق لري. د تېرو لسو کلونو په ترڅ کې اوس په مرکز او ولایتونو کې خصوصي پوهنتونونه او د لوړو زده کړو تر (لسو) زیاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسي جوړې شوې دي. اوس د ټول هېواد په کچه د لوړو زده کړو په موسسو او پوهنتونونو کې تر سل زرو (۱۰۰،۰۰۰) زیات محصلین زده کړه کوي، چې نجونې او هلکان دواړه په کې شامل دي. له لس کلن چټک پرمختګ سره سره بیا هم د هېواد په بېلابېلو سیمو کې لاهم د وهم او ډار سیورې خور دی او د امنیت په خرابېدو سره د ټولو پرمختګونو د له منځه تللو وېره شته.

۳- فرهنګي ټولنې او کتابتونونه:

په افغانستان کې د (۳۳) کلنې جګړې په ترڅ کې په سلګونو دولتي او نادولتي فرهنګي ټولنې زیانمنې شوې دي. جګړې د فرهنګي پرمختګ سرعت کمزوری کړی او د ګڼو لیکوالو او فرهنګیانو د راټولېدو زمینه یې له منځه وړې ده. که څه هم (۱۹۷۸- ۲۰۰۰م کال) پورې په افغانستان کې د ازادو فرهنګي ټولنو شمېر ډېر زیات نه وو او اکثره فرهنګي ټولنو رسمي یا دولتي بنه لرله، خو بیا هم په نارسمي ډول ځینې فرهنګي ټولنې موجودې وې چې فرهنګي کارونه یې کول، کتابتونونه یې لرل او روزنیز مرکزونه، خو جګړې د فرهنګي فعالیتونو زیاته برخه زیانمنه کړه. یوازې د (۱۹۹۲م) کال د څو ورځنیو جګړو په ترڅ کې د هېواد د لویو علمي مرکزونو اکثره کتابتونونه لوټ شول. کابل پوهنتون چې په هېواد کې یو لوی مرکزي کتابتون درلود، نږدې دوه ملیونه (۲،۰۰۰،۰۰۰) ټوکه کتابونه یې په څو ورځو کې لوټ شول. یوازې د کابل ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بېلابېلو کتابتونونو او کتابپلورنځيو کې (۲۰) مليونه ټوکه کتابونه له منځه يوړل شول. د افغانستان په بېلابېلو ولايتونو کې د ټولو له منځه وړل شويو کتابونو شمېر تر دې هم زيات دی. د ټول ټال پنځوس مليونو (۵۰،۰۰۰،۰۰۰) ټوکو کتابونو له منځه تګ، کېدی شي د يوه پرمختللي هېواد لپاره ډېره غټه ضايع نه وي، ځکه هلته کېدی شي د څو عنوانو کتابونو عمومي شمېر مليونونو ټوکونو ته ورسېږي، خو په افغانستان کې له تعليمي کتابونو پرته چې شمېر يې لکونو ټوکو ته رسېږي، نور اکثره کتابونه له (۵۰۰-۵۰۰۰) ټوکو په شمېر چاپېږي، نو د دومره کتابونو، کتابتونونو، فرهنګي مرکزونو له منځه تګ او زيانمنېدل خورا دروند فرهنګي زيان دی. له (۱۹۷۸-۲۰۰۰م) کال پورې د افغانستان فرهنګي ډګر ته خورا درانه زيانونه رسېدلي، خو له نېکه مرغه د تېرو لسو (۲۰۰۱-۲۰۱۱م) کلونو په ترڅ کې افغانستان په فرهنګي ډګر کې ډېر پرمختګ کړی دی. اوس د ټول هېواد په کچه تر (۵۰۰) زياتې ازادې فرهنګي ټولنې فعاليت لري چې ځينې يې خپلې ازادې رسنۍ هم لري، د دولتي فرهنګي ټولنو او مرکزونو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، د کتابتونونو شمېر خو اوس زرګونو ته رسېږي. اوس د هېواد اکثره علمي، تعليمي او فرهنګي مرکزونه کتابتونونه لري. په لسګونو لويې چاپخونې او په سلګونو چاپي خپرنيز موسسې فعاليت لري، چې که چېرې بيا پرې د جګړې سيوری راخور نه شي او افغانستان په همدې ډول فرهنګي پرمختګ وکړي، کېدی شي ډېره هيله ورته پيدا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- مسلکي کادرونه: افغانستان کې له (۱۹۷۸-۱۹۹۲م) کلونو پورې داسې حکومتونه وو، چې کمونیستي افکارو ته یې تمایل درلود او چې د شوروي اتحاد ملاتړ ورسره و، په دې دوره کې د څلورو سیاسي مشرانو په مشرۍ څلور حکومتونه رامنځته شول، چې په مجموعي ډول دا ټول حکومتونه له اختناق سره ملګري وو، فکري ازادي او دیموکراسي په کې نه وه، هر حکومت له حکومتي وسایلو او زور څخه اعظمي ګټه اخیسته او خپل وسلوال او ناوسله وال مخالفین یې ځپل. دې حالت څوارلس کاله دوام وکړ. د هېواد یو زیات شمېر کادرونه یا زندانونو کې واچول شول او یا هم د هېواد پرېښودو ته اړ شول، د دې څوارلس کلن جنګ په اوږدو کې نږدې پنځه ملیونه (۵۰۰۰۰۰۰) افغانان مهاجر شول، په دې کې هم یو زیات شمېر هغه افغانان شامل وو چې د لوړو او مسلکي زده کړو خاوندان وو. په دې بهیر کې یوازې د کابل پوهنتون نږدې (۲۰۰)تنه استادان یا زنداني شول یا ووژل او یا هم مهاجرت ته اړ شول، په همدې مقیاس د هېواد د نورو علمي مرکزونو مسلکي کادرونه هم محاسبه کېدی شي. په مجموعي ډول په دې څوارلس کلن بهیر کې نږدې پنځوس زره (۵۰،۰۰۰) مسلکي کادرونه یا مهاجر شوي یا یې خپل مسلک پرې ایښی، یا زنداني شوي او یو زیات شمېر یې وژل شوي دي. د افغانستان په شان یو هېواد لپاره چې دا مهال یې ایله په سلو کې (لس) کسان د لیک لوست خاوندان وو، د دومره زیات شمېر کادرونو له لاسه ورکول یو نه جبېره کېدونکی زیان و. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدي (۱۹۷۹- ۱۹۹۲م) کلونو په بهیر کې د حکومت مخالف ځواکونه چې د (مجاهدینو) په نامه یادېدل هم د حکومت په شان د مسلکي کادرونو په وژنې صرفه ونه کړه، دوی هم په زرګونو مسلکي افغانان له حکومت سره د همکارۍ او (چپي افکارو) د لرلو په تور ووژل، په تېره بیا ښوونکي. د هغو ښوونکو شمېر چې د مجاهدینو یا حکومت مخالفو ځواکونو له خوا په همدې موده کې وژل شوي (۳۰۰۰) تنو ته رسېږي. دې ډلو په لغمان ولایت کې پر یوه ورځ (۹) تنه ښوونکي د تدریس په تور ووژل. هغه مسلکي افغانان چې پاکستان ته مهاجر شوي وو هغوی هم د ترور له بلا خلاص نه شول، ځرګنده بېلګه يې نوميالی افغان فیلسوف (پوهاند سید بهاالدین مجروح) دی چې په (پېښور) کې ترور شو. کله چې دا ډلې پر (۱۹۹۲م) کال پر کابل ښار او نورو لویو ښارونو راشېوه شوې، نو د لوټ او تالان یو بې مثاله حالت رامنځته شو. یوازې په کابل ښار کې يې (۲۵) زره کسان ووژل، دا مهال یو ځل بیا د عامو افغانانو او مسلکي کادرونو د فرار لړۍ پیل شوه، افغانستان یو ځل بیا په زرګونو مسکلي کادرونه له لاسه ورکړل. (ځلورنیم) کاله دې حالت دوام وکړ. دې پسې د طالبانو دواکمنۍ لړۍ پیل شوه، هغوی بیا په زرګونو مسلکي کادرونه له دندو لرې کړل او پرځای يې طالبان او ملایان مقرر کړل. طالبانو یوازې اووه دېرش زره (۳۷۰۰۰) ښځینه مامورینې، چې اکثره يې ښوونکې او د لوړو زده کړو خاوندانې وې، له دندو ګوښه کړې او پر کور يې کېنولې. په دې ډول هغه ناتار چې له (۱۹۷۸ع) کال څخه تر (۲۰۰۰م) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې د افغانستان پر کادري ټولنه خور و، د طالبانو نظام په سقوط سره پای ته ورسېده. له (۲۰۰۱- ۲۰۱۱م) کال پورې اوس د افغانستان په کدري برخه کې ډېر پرمختګ شوی، نه یوازې د هېواد په داخل کې پوهنتونونه او د لوړو زده کړو نور مرکزونه ورغول شول، فعال شول او زیات شول، بلکې اوس هر کال تر دوو زرو (۲۰۰۰) زیات افغانان د لوړو زده کړو؛ لیسانس، ماسټرۍ، او دوکتورا لپاره نورو هېوادونو ته لېږل کېږي. هغه افغان مسلکي کادرونه چې د بېلابېلو یادو عواملو له امله مختلفو هېوادونو ته مهاجر شوي وو، د زرګونو په شمېر بېرته خپل هېواد ته راستانه شوي، خو بیا هم افغانستان ته لا ډېر زماني واټن پاتې چې خپله کادري خلا ډکه کړي.

۵- رسنۍ: په افغانستان کې د (۱۹۷۸-۱۹۹۵) کلونو تر منځ افغاني رسنۍ په پرله پسې ډول زیانمنې شوي. د همدې کلونو په بهیر کې افغانستان کې ازادې رسنۍ نه وې، اکثره دولتي رسنۍ وې او پر هغو باندې هم فکري اختناق واکمن و. پر (۱۹۷۸م) کال په ټول هېواد کې یو سراسري ټلویزیون او یوې عمومي راډیو خپرونې درلودلې، وروسته بیا محلي دولتي راډیو ټلویزیونونه چې همغه مرکزي نشرات او یو څه خپل محلي نشرات یې درلودل، فعال شول، دا وخت په ټول هېواد کې د چاپي رسنیو شمېر تر (۲۰۰) عنوانو اوښته خو په ټولو رسنیو کې د حاکم نظام افکارو انعکاس کاوه. پر (۱۹۹۲م) کال چې جهادي ډلې کابل ښار او نورو لویو ښارونو ته داخلې شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د نورو دولتي تاسیساتو د زیانمېدو ترڅنګ، ټولو رسنیو په تېره بیا دولتي راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته خورا درانه زیانونه واوښتل. چاپي رسنۍ اکثره په ټپه ودرېدلې، د دولتي راډیو ټلویزیون اکثره تاسیسات له منځه لاړل، د بېلګې په توګه د غزني ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیساتو، ودانیو او تجهیزاتو یو نیم ملیون، د مقر ته یو ملیون ډالره، د پکتیا ولایت ته یو ملیون ډالره، قلات ته یو ملیون دالره، کندهار ته یو ملیون ډالره، هلمند ته یونیم ملیون ډالره، هرات ته نیم ملیون ډالره، فراه ته نیم ملیون، نیمروز ته نیم ملیون او ننګرهار راډیو ټلویزیون ته ته دوه ملیونه ډالره زیان واوښت، همدارنګه نورو سیمو کې همدا ډول زیانونه، په مجموعي ډول پر لویو ښارونو باندې د جګړې د راغلي ناتار له امله په ټول افغانستان کې د راډیو ټلویزیون، ودانیو، تاسیساتو او تجهیزاتو ته (۲۵۲) ملیونه ډالره زیان اوښتی. د (۱۹۹۲-۱۹۹۵م) کلونو په بهیر کې د راډیو ټلویزیون اکثره پروګرامونه په ټپه ودرېدل او ډېر کم نشراتي فعالیت یې درلود. په لسګونو مامورین، انجنیران او مسلکي اشخاص یې مهاجرت ته اړ شول او ځینو نورو یې خپلې دندې له لاسه ورکړې. پر (۱۹۹۲م) کال طالبان واک ته ورسېدل، د دوی واک پر رسنیو یو بل ګوزار و، طالبانو پر رسنیو چورلټ بندیز ولګاوه، په تېره بیا پر تصویري رسنیو. په چاپي رسنیو کې هم د زیروحو اجسامو د عکسونو خپرېدل منع شول، یوازې د (شریعت غږ) په نامه یوې سراسري راډیو، څو محلي راډیوګانو او د ټول هېواد په کچه تر (۲۰) عنوانو پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپي خپرونو فعالیت درلود. راډیوګانو یوازې مذهبي ترانې، خبرونه او د طالبانو د نظام د چارواکو نظرونه خپرول، چاپي رسنۍ هم همدغه شان وې. د افغانستان د رسنیو په تاریخ کې تر دې بله تنګه دوره نه ده تېره شوې. د طالبانو د نظام د سقوط په وروستیو شپو ورځو کې د امریکایي الوتکو د بمبارۍ په وجه د راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته نور زیانونه هم واوښتل او د زیانونو لړۍ تر همغه وخته راورسېده.

کله چې د طالبانو نظام ړنګ شو، د افغاني رسنیو په تاریخ کې بې ساري پرمختګ څرګند شو. د رسنیو قانون جوړ شو او د هغه په رڼا کې اوس په هېواد کې، ډول ډول چاپي، غږیزې، انځوریزې او انټرنېټي رسنۍ فعالیت لري چې د کمیت له پلوه په کې ډېر زیات او د کیفیت له پلوه هم په کې پام وړ پرمختګ شوی دی.

اوس د ټول هېواد په کچه پر دولتي راډیو ټلویزیون سربېره چې په مرکز او ولایتونو کې خپرونې لري، تر (۴۰) زیات شخصي ټلویزیونونه فعالیت لري. (۱۳۰) اف ام خصوصي راډیوګانې په ټول افغانستان کې فعالې دي، چاپي رسنۍ تر (۱۰۰۰) عنوانو اوړي او د انټرنېټي وېبپاڼو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، که څه هم له کمي او کیفي پلوه خورا پرمختګ لیدل کېږي، خو بیا هم د افغانستان د رسنیو اوسنی پرمختګ تضمین نه دی. د نظام په بدلون، سقوط، د بهرنیو ځواکونو په وتلو او یا هم د جنګسالارانو د واک په زیاتېدو سره دا پرمختګ له ستر ګواښ سره مخامخېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- تاریخي ودانۍ او اثار: په افغانستان کې د فرهنګ د نورو ډګرونو د زیانمنېدو ترڅنګ، تاریخي ودانیو، څلو، ښارونو او نورو تاریخي اثارو هم خورا درانه زیانونه لیدلي دي، داسې زیانونه چې ځینې یې په ډېر لګښت د بیا رغېدو امکان لري، خو ځینې د ابد لپاره د افغانستان له لاسه ووتل. د هغو ودانیو شمېر لسګونو ته رسېږي چې افغانستان ته یې تاریخي ارزښت درلود، خو جګړو پرې اورونه بل کړل، دا ودانۍ په ولایتونو کې هم وې او په کابل ښار کې هم چې د ټولو یادونه یې دلته ممکنه نه ده. د کابل د تاجک بیک تاریخي ماڼۍ، د چهلستون بڼ او ماڼۍ، د دارالامان ماڼۍ، د استالف ماڼۍ، د ارګ د دلکشا ماڼۍ، د ملي ارشیف ودانۍ او نورې چې له تاریخي پلوه یې خورا ارزښت درلود، ټولې زیانمنې شوې دي. د دارالامان ماڼۍ د (۳۳) کلونو په ترڅ کې دوه ځله زیانمنه شوه، وروستی زیان یې د (۱۹۹۳-۱۹۹۵م) کلونو کورنیو جګړو کې ولید چې یوه زیاته برخه یې ونړېدله. اوس ددې ودانۍ د بیا رغونې پلان جوړ شوی، چې (۱۷) ملیونه امریکایي ډالره لګښت پرې راځي، په همدې مقایس مورږ نورو تاریخي ودانیو ته د ور اوښتي زیان کچه هم معلومولای شو.

د جګړو او طبیعي حوادثو په بهیر کې تر (پنځه لسو) داسې تاریخي څلي او منارونه زیانمن شوي چې د افغانستان تاریخ ته یې زیات ارزښت درلود، د بېلګې په توګه د (چکرویو) منار چې عمر یې لومړیو میلادي پېړیو ته رسېده او دا یو بودایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینار و چې د توغندیو د لګېدو له امله زیانمن شوی و او د (۱۹۹۸م) کال په اپریل کې ونړېد. په (۱۲ میلادي) پېړۍ کې د غزنویانو مینارونه، د غوریانو جام مینار او نور په لسګونو مینارونه یا په بشپړ ډول له منځه وړل شوي او یا زیانمن شوي دي. نور نو د هېواد داسې تاریخي څلی او منار نه شو لیدلی چې د هغه پر زړه او ګوګل دې د مرمیو داغونه نه وي لګېدلي.

د تاریخي ودانیو ترڅنګ تاریخي نندارتونونه هم خورا زیانمن شول او ان بېخي له منځه لاړل. په کابل ښار کې د افغانستان د لاسي صنایعو، قیمتي ډبرو او نظامي توکو پینځه لس بېلابېل ننداراتونونه وو، چې خورا قیمتي او تاریخي اثار په کې ایښودل شوي وو. هر کال په زرګونو کسانو ددې ننداراتونونو لیدنه کتنه کوله او د افغانستان د خلکو د بریاوو له بېلابېلو ډګرونو خبرېدل. کله چې پر (۱۹۹۲م) کال د کابل ښار د کابل ننداري په سیمه کې جګړه پیل شوه، نو دا ټول پنځه لس ننداراتونونه په کې وسوځېدل. په زرګونو اثار یې یا لوټ شول او یا هم د اور خوراک شول، یو ملت چې د پېړیو په اوږدو کې د لاس کومې نښې او بریاوې درلودلې، دا ټولې د جګړې ښامار پر یوه ورځ له ستوني تېرې کړې. ددې ننداراتونونو مادي او معنوي ارزښت تر تصور پورته و.

د جګړې د ښامار ګېډه پر ننداراتونونو هم مړه نه شوه، د افغانستان داسې شتمنۍ ته یې ځان ورسوه چې افغانان به یې بیا هېڅکله هم خاوندان نه شي، موزیمونه یادوم، ملي او سیمه ییز موزیمونه. د جګړې په بهیر کې پنځه سیمه ییز: میمنې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات، کندهار، ننګرهار او بلخ موزیمونه زیانمن شول، خو مرکزي او ملي موزیم چې د زیاتو تاریخي اثارو لرونکی و، د جګړې پر ډګر بدل شو. د سیمه ییزو موزیمونو له جملې څخه به یوازې د ننګرهار د هډې نامنقول موزیم یادکړم او بیا به د ملي موزیم غم لړلی داستان ته لاړشم.

د هډې نامنقول موزیم د ننګرهار د جلال اباد ښار په ختیزې څنډه کې پروت دی. په دې نامنقول موزیم کې د بودایي عصر داسې اثار ایښودل شوي یا جوړ شوي وو چې د خپل جوړښت او نوعیت له پلوه یې په افغانستان کې د بامیانو تر تاریخي بتانو وروسته ډېر زیات تاریخي ارزښت درلود. دا موزیم د (۱۹۸۱م) کال په جګړو کې د جهادي تنظیمونو له خوا په کنډوالو بدل شو، تر جګړو وروسته بیا هم په دې ځای کې ناقانونه کیندنې وشوې او یو شمېر هغه اثار چې تر ځمکې لاندې وو، هغه هم په نافني ډول وکښل شول او د تاریخي اثارو د قاچاقوړونکو لاس ته ورغلل، اوس دا سیمه یوازې د یوې مخروبې حیثیت لري.

بل ډېر ستر زیان چې جبیره یې نامکنه ده هغه د افغانستان ملي موزیم او د افغانستان د اردو موزیم و. د افغانستان د اردو موزیم د دارالامان په سیمه تاج بیک ماڼۍ کې و. په دې موزیم کې له لرغوني زمانې بیا تر (۱۹۹۲م) کال پورې په بېلابېلو جګړو کې د افغانانو او د هغو د مخالفو پردیو عسکرو له خوا د کارېدلو وسلو بېلګې خوندي وې ، د افغانستان د شاهانو تختونه، مېزونه، څوکۍ، لاس تورې او لباس خوندي وو. دا هر څه د اور خوراک، لوټ او تالان شول. په همدې سیمه کې؛ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارالامان تاریخي ماڼۍ مخې ته د افغانستان د ملي موزیم ودانۍ وه. د افغانستان ملي موزیم د سیمې له مهمو موزیمونو څخه یو و، په دې موزیم کې سل زره (۱۰۰۰۰۰) ټوټې بېلابېل اثار وو، چې د ځینو عمر یې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) کالو ته رسېده.

د جګړو په لومړیو وختونو کې په سیستماتیک ډول د بېلابېلو جګړه مارو له خوا د موزیم اثار ولوټل شول. د موزیم په سلو کې اویا (۷۰) تاریخي اثار لوټ شول. پر (۱۹۸۸م) کال شبرغان ته نږدې د طلا تپې له غونډۍ څخه د (۲۱) زرو طلایي سکو حیرانوونکې خزانه لاسته راغله. دا خزانه هم د افغانستان د ملي موزیم برخه وه. تر (۱۹۹۲م) کابل تر جګړو دمخه د وخت د حکومت مشر ډاکتر نجیب الله د جګړې د احتمالي خطر له امله د ملي موزیم له مشر سره پرېکړه وکړه چې دا مهمه خزانه باید له موزیم څخه یوه خوندي ځای ته انتقال شي، دا خزانه پر همغه وخت (د افغانستان بانک) محفوظو ځایونو کې چې د افغانستان د جمهوري ریاست د ارګ ماڼۍ ته لاره لري، خوندي شوه، خو په دې راز هېڅوک خبر نه وو، همغه و چې دا مهمه خزانه د لوټمارو له لوټه خوندي پاتې شوه. اوس دا خزانه اروپا، امریکا او د نړۍ نورو سیمو ته د ننداري لپاره وړل کېږي. د نړۍ ګڼ شمېر سیلانیان هغه ګوري او له دې لارې افغانستان پاموړ ګټه ترلاسه کوي.

د ملي موزیم ترڅنګ د افغانستان ملي ارشیف هم د جګړې له ناتاره خوندي پاتې نه شو. د افغانستان د ملي ارشیف د ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثارو شمېر زرګونو ته رسېده. د افغانستان په ملي ارشيف کې د سووکلونو تاريخي اثار خوندي دي، په تېره بيا د اسلامي دورې اثار. له نېکه مرغه چې د ملي موزيم په پرتله ملي ارشيف ته د غلو کم لاس رسېدلی، خو د جګړې د ناتار له امله د ملي ارشيف د اثارو خونديتابه ته ډېره توجه ونه شوه او يو شمېر اثار يې له همدې امله زيانمن او له منځه لاړل. خو د ملي ارشيف نورې ولايتي څانګې بيا ډېرې زيانمنې شوې.

د افغانستان د تاريخي اثارو او ملي هويت د ښکارندويۍ بل مرکز د افغانستان ملي ګالري وه چې د (۱۹۹۲م) کال جګړو پرې خورا ناوړه اغېز وکړ. پر (۱۹۹۲م) کال په ملي ګالرۍ کې د نقاشۍ، ميناتورۍ، مجسمې او ظريفه اثارو (۵۹۲) بېلابېل اثار موجود وو، چې په کابل کې د جګړو د پيل له امله ددې اثارو يوه پامور برخه يا زيانمنه شوله او يا د غلو له خوا لوټ شوه.

د پورتنيو يادو او مهمو تاريخي اثارو د زيانمنېدو ترڅنګ بله ډېره ستره او نه جبرانېدونکې فرهنګي ضايعه چې افغانستان ته پېښه شوه، هغه همغه د باميانو تاريخي بتان وو چې طالبانو د خپل حاکميت په اوج کې ونړول، دا تاريخي اثار نه يوازې په افغانستان، بلکې په سيمه او نړۍ کې بې ساري وو. د باميانو بتانو لومړي يې (۵۳) او بل يې (۳۵) متره لوړوالی درلود. له (۳-۵) ميلادي پېړيو ترمنځ موده کې جوړ شوي وو او د بودايي دورې شهکارونه ګڼل کېدل، خو طالبانو د افغانانو د تاريخ دا ستر ارزښت د خپلو افراطي افکارو په اور کې وسوځوه. طالبانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کار سره نه يوازې افغانان، بلکې ګرده نړۍ وځورولـه. د باميانو ددې تاريخي بتانو له نړولو سره د طالبانو واکمنۍ هم په نړېدو شوه. افغانان به ډېر لـه لاسه ورکړي شيان بيا ترلاسه کړي، خو داسې تـاريخي اثار بـه بيا هېڅکله ترلاسـه نـه کړي. داسې نورې په سلګونو او زرګونو فرهنګي غميزې چې د هېواد په ګوټ ګوټ کې پېښې شوي، خو ما يې يوازې د ځينو هغو لنډيز دلته راوړ.

له پورته وړې ليکنې څخه دا جاج اخيستلای شو چې جګړه لـه فرهنګ سره څومره تضاد لري، جګړه څنګه کولای شي چې د (۲۰۰۰) کلونو په بهير کې يو جوړ شوی ميراث د سترګو پـه رپ کې له سترګو پناه کړي. موږ هغه ملت يو چې ډېر څه مو لرل، خو اوس ډېر څه نه لرو، يا مو بايد ډېر څه لرلای خو اوس هېڅ نـه لـرو، دا ځکه چې د جګړې ښامار همېشه زموږ د فرهنګ پـر ځالې اور بـل کړی او زموږ د فرهنګ بلبلان اواز او الـوت تـه نـه پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال پوځي نړۍ لید

> دا لیکنه ما پر (۱۳۹۱ل) کال د خوشال په باب د ښاغلي (علي احمد جلالي) پر یو کتاب (د خوشال خان خټک د عصر او چاپېریال پوځي څېړنه) پر اثر کړې وه او د نوموړي کتاب د مخکتنې په غونډه کې اورول شوې ده

یا د سپینو تورو مرد شه یا عاشق شه
چې یاد بړي په بدلو په سندرو
د خوشال خټک خوښي به هغه وخت شي
چې بربښنا د سپینو تورو شي یا زغرو.

د خوشال بابا په باب دا خبره عامه ده، چې یو څو اړخیز شخصیت دی. رښتیا هم کله چې څوک بابا مطالعه کوي، نو ورته څرګند بړي، چې خوشال بابا هم شاعر دی، هم لیکوال، هم ادیب دی هم ادبپوه، هم سیاستپوه دی او هم سیاستوال، هم صوفي دی، هم فلسفي، هم رنځپوه دی هم ټولنپوه، هم قومي مشر دی، هم ټبرپوه، هم ښکاري دی هم ښکار پوه، هم د ځان نقاد دی هم د ټولنې، هم عالم دی هم د علم لېوال، هم خطاط دی هم لیکپوه، هم ارواه پوه دی هم دینپوه، هم خان دی او هم د غریبانو یار، هم پرځان خبر دی هم پرجهان، هم جنګیالی دی هم توریالی، هم سرتېری دی هم جنرال، لنډه دا چې زموږ خان څه نه دی چې نه دی. نو په همدې خاطر خوشالپوهانو په لنډه مانا زموږ خان ته د فرهنګیالي او توریالي خان یا د تورې او قلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاوند لقب ورکړی دی. د خان د ژوند ، مبارزې او اثارو په باب ترا وسه پورې نړدې دوه زره بېلابېلې لیکنې شوي او نړدې پنځوس ځانګړي اثار لیکل شوي، خو بیا هم خان لکه د علم د ښار او کان په شان لا د پرې نوې خبرې لري او لا هم نورې څېړنې، سپړنې، شننې او ځلونې ته اړتیا لري. خوشال د یو نړیوال شاعر او لیکوال په توګه د نړۍ له هر لوی لیکوال او شاعر سره یوازې د یو شاعر او لیکوال په توګه د پرتلنې وړ دی، خو که د خوشال د ځو اړخیز شخصیت ټول بعدونه د یوې مجموعې په توګه پام کې ونیسو، نو له مبالغې پرته په زغرده ویلای شو، چې د نړۍ هېڅ لیکوال او شاعر ورسره د پرتلنې او سیالۍ جوګه نه دی. د نړۍ تېر ستر شاعران او لیکوال چې نړۍ یې لا اوس هم د افکارو له ځلا او ښکلا څخه خوند اخلي، یوازې د شاعر او لیکوال او یا هم د ژوندانه د یو یا څو نورو ډګرونو د مفکرینو په توګه مطرح دي، خو زموږ د خان په شان داسې نه دي، لکه د علم او هنر د یو کان په شان چې هر څومره یې سپړو لا هم نورو خزانو ته لار مومو. دوه ستر ممیزات او نعمتونه چې د نړۍ د نورو ژبو له ادبیاتو څخه د پښتو ادبیاتو ځانګړې ښکلا جوتوي؛ یو یې پښتو لنډۍ دي چې د نړۍ په نورو ژبو کې یې ساری نه لیدل کېږي او بل زموږ همدا لوی خان؛ خان علین مکان خوشال بابا دی. نادره خبره به وي چې پښتانه او نړۍ بیا داسې، ننګیالی، فرهنګیالی او توریالی انسان وټوکوي، خو د پښتو متل دی چې د خوار ملا په اذان څوک روژه نه ماتوي؛ هغه ملت او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولس چې خپله تر خاورو لاندې وي، اتل به يې هم د زماني په ګردونو کې پټ وي.

د خان د ګڼ اړخيز شخصيت يو اړخ د هغه پوځي شخصيت دی.

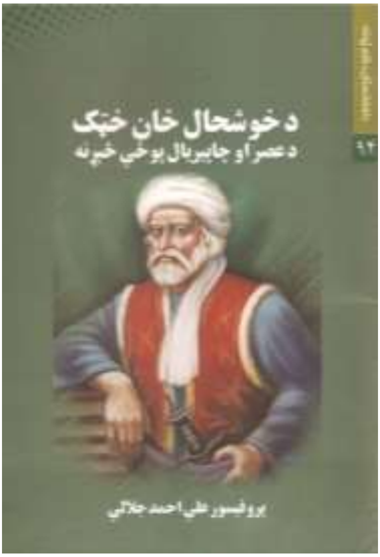

د خان د پوځي شخصيت، چاپېريال، عواملو او دلايلو په باب لکه څنګه چې لازمه او ضروري ده، ډېرې ليکنې نه دي شوې، البته د خان پوځي کرونولوژي ترتيب شوې، خو د جګړو د بېلابېلو اړخونو، ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او تاريخي عواملو په باب ډېرې ليکنې نه دي شوې. سره له دې چې د خوشال د شخصيت بېلابېل اړخونه پر توره او قلم ولاړ دي، د قلم اړخ يې څېړل شوی، که څه هم لا نورې څېړنې ته اړتيا لري، خو د تورې چاپېريال يې تت دی.ددې کار يو علت شايد دا وي چې موږ د پوځي چارو د څېړنې او ارزونې لپاره لږ متخصصين او کارپوه ليکوال لرو، که ليکوال ولرو نو بيا د پوځي چارو داسې ماهرين او څېړونکي نه دي چې له سياسي، پوځي، ټولنيز او تاريخي پلوه يوه موضوع ښه وڅېړي او يا هم که د پوځي چارو کارپوهان ولرو، د ليکوالۍ تخنيکي او فني عناصر يې کمزوري دي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې وجه نه يوازې د خوشال بابا ، بلکې د پښتنو د نورو پوځي اتلوليو د مبارزو بېلابېل ډګرونه هماغسې تت پاتې شوي دي. د خپلو تورو په ځلونه کې موږ تر خپلو لرې او نږدې سيالانو ډېر شاته پاتې يو. له نېکه مرغه نن تر مودو وروسته موږ د يوې داسې هڅې شاهدان يو چې توره او قلم په کې دواړه غاړه غړې دي، د يو مسلکي جنرال او ليکوال له خوا ، د خپل وخت د يوه نابغه ليکوال او مارشال د پوځي فعاليتونو د بېلابېلو اړخونو ژوره علمي څېړنه او شننه ګورو.

ښاغلي پروفيسور علي احمد جلالي ((د خوشال ختک د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه)) د خوشال بابا په يوه شعر پيل کړې:

((چې مغولو ته مې وتړله توره
درست پښتون مې و عالم وته ښکاره کړ
اتفاق په پښتانه کې پيدا نه شو
کنه ما به د مغول ګرېوان پاره کړ.))

ښاغلی جلالي ددغه شعر په شننه کې وايي: ((د خوشال ختک دغه منظوم کلام که له يوې خوا په لنډه عبارت د هغه نوميالي پښتون د اوږدو مبارزو اغېزې او پايلې څرګندوي، نو له بله پلوه په دې مضمون کې د هغه لښکري ځواک، او داخلي کمزورتيا انعکاس پروت دی، چې په قبيلوي ټولنيز نظام باندې اتکا لري او له يوې مسلطې فيوډالي واکمنۍ سره يې د پوځي ازماينښت په ډګرونو کې د تکتيکي نتايجو په منځ کې د اړيکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشتوالي او بېلتون په وجه، مجموعي اغېزې هېڅکله په يوه ستراتيژيک لوري توجيه نه شوې او په نتيجه کې، د زياتو تکتيکي برياليتوبونو له ګټلو سره سره يې، ستراتيژيک مرام په مطلوب ډول ترسره نه شو.))

دا هغه تحليلي خبرې وې چې له پورتني شعر څخه يې الهام اخيستی، ليکوال د يوه پوځي په توګه د خوشال د چاپېريال په درک سره يو داسې تحليل وړاندې کړی، چې د خوشال له زمانې څخه بيا تر دې دمه پورې يې نتيجه يوه ده؛ هغه قوم چې د زمانې په بهير کې په تکتيکي جګړو کې بريالی وي، داسې تکتيکي جنګونه چې يو بل سره ارګانيک او سيستماتيک اړيکي ونه لري او په ټوله کې يوه واحده او دقيقه ستراتيژي تعقيب نه کړي، نو سترو هدفونو ته نه شي رسېدلی.

ښاغلي جلالي په خپل دې اثر کې د خوشال د چاپېريال حال او تر هغه لږ وړاندې ماضي، د جګړې او سياليو بېلابېل طرفونه، د جګړې تخنيک او وسايل، د جګړې ميتودونه، د خوشال په نظر د جګړې موثرې لارې چارې او ټول هغه پوځي اتموسفير تشريح کوي، چې خوشال په کې ژوند کړی او پوځي مبارزې ته اړ شوی دی.

خوشال په يوه ډېر تنګ چاپېريال کې پوځي مبارزه پيل کړه، له يوې خوا له مغولي واکمنۍ سره چې د تورې او قلم، فيوډالي مناسباتو او يوې سياسي ستراتيژۍ څخه برخمنه وه او ان د تورې په انډول يې د فرهنګ تله درنه وه. له خپلمنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافاتو لرې او له بلې خوا یې پانګه او شتمني په لاس کې وه، خوشال بیا د یوه داسې قوم سرلښکر او جنرال و، چې کورني اختلافونه یې د ټولنې زړي وو، د پوهې کچه یې له تورې سره موازي نه وه، د تورې پر وړاندې ورته خپل او پردي یو شان وو، نو په داسې یوه اغزن چاپېریال کې د یو جنرال ظهور او بریا تر تصوره پورته کار و. که د خوشال د زمانې سختې بدبختي، د پښتنو ټولنیز چاپېریال، قبیله یي رقابتونه او نورې ستونزې په پام کې ونیسو او بیا داسې یو شخص چې له دې ستونزو څخه د راوتو لاره په ګوته کړي او د یوه غښتلي دښمن پر وړاندې په ټینګه ودرېږي، دریځ او حالت په پام کې ونیسو، نو په زغرده ویلای شو چې خوشال د خپل وخت یو ستر پوځي جنرال او مارشال و. د مغولو ستر واکمن ظهیرالدین بابر به ویل چې له پښتنو څخه هېڅکله مه وېرېږئ؛ د هېڅ مغول توره د خپل مغول په وینو سره نه ده، خو د پښتون توره همېشه د خپل پښتانه په وینه سره ده، د بابر ددې خبرې تفسیر دا و؛ پښتون هغه قوم دی چې واک و ځواک یې د خپل ورور په وژنه مصرفېږي. د مغولو د بریا راز په اتفاق او د پښتنو د بدمرغۍ عامل په بې اتفاقۍ او لنډ فکرۍ کې نغښتی و. بابا وایي:

چې بنیاد یې پیدا شوی په نفاق
له هغو نه طمع مه کړه اتفاق.

***

تفحص که څوک د خوږو زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

کــه هــر څــو یــې ســمو مه نــه ســمېږي
پښـــتانه دي د کـــږو تیـــږو د پـــوال

***

پښـــتانه لکـــه مګـــس ورباـــدې ګرځـــي
ورتـــه ایښـــی دی مغـــول د حلـــوا تـــال

***

درســت جهــان پــه ناپوهــانو ســره ډک دی
ولــې زیــات کــه پــه کــې وګــورې افغــان دی

***

که په نور خلکو کې ښه سړي مونده شي
ولـــې ښـــه ســـړي بـــه لـــږ وي افغانـــان

خوشال بابا پر یو مهال له څو بېلابېلو ستونزو سره په جګړه کې و.

جلالي صیب د خوشال بابا د زماني دغه ستونزمن چاپېریال په هر اړخیز ډول تحلیل کړی دی، داسې نتیجه وړاندې کوي چې پر قبیلوي جګړې باندې د امپراتورۍ قدرت، ستراتیژیک لاس بری لري، خو په سیمه ییزو شرایطو کې د امپراتورۍ پر جنګي ماشین باندې د قبیلو پرګنیز جګړه ییز ځواک تکتیکي تفوق ترلاسه کوي. دی د مغولو پر وړاندې د پښتنو تکتیکي بریا هغه سېلاب ګڼي، چې تر چټک حرکت وروسته په سیند بدلېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن ته د بیا فعالیت مجال ورکوي، دی وایي پښتانه ((په خپل وطن او ننګ مین، ښه مېړني، زړور او جنګیالي سپاهیان وو، چې د سېلاب په شان به په غلیم راکوز شول، د جګړې ډګر به یې وګاټه، مګر وروسته له هغه به یې د تشکیلاتي کمزورتیا او داخلي بېلوالي په وجه، د هرې تکتیکي ګټې اغېزه له بلې تکتیکي اغېزې سره ونه تړل شوه او په پای کې به د دې جګړو تکتیکي سوبې او ګټنې ستراتیژیکي هدف ته د رسېدو په چاره کې پاتې راغلې. هغه یرغلیز سېلاب چې په شدت له اوچتو سردرو راکوز شوی وو، لږ څه وروسته به ارام سیند شو او تر څو چې به بیا یو سېلاب ترې جوړېده، نو دښمنانو به د تېر سېلاب په اثر خپلې منځته راغلې ماتې ګوډې بېرته جوړې کړې وې او بیا به په میدان تازه نفس ورته ولاړ وو.))

د دې اثر ځینې ګټور پیغامونه:

د ښاغلي جلالي صیب دا اثر که څه هم د پاڼو د شمېر له مخې کوچنی اثر ګڼل کېږي، خو د محتوایي پانګې د ځایونې له مخې خورا مغتنم اثر دی. په دې اثر کې نه یوازې د خوشال د عصر پوځي چاپېریال څېړل شوی، بلکې یو ډول داسې مهم تحلیلونه او پیغامونه هم په کې ځای پرځای شوي، چې نه یوازې د خوشال بابا د عصر انځورونه روښانوي، بلکې زموږ د نن او سبا لپاره هم ډېر ګټور مفاهیم لري. دلته به د دې ډول پیغامونو او تحلیلي پایلو څو بېلګو ته اشاره وکړم، چې لا هم زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې پر حالاتو تاثیر لرلای او دقیق غور پرې موږ ته ګټه رسولای شي.

په دې اثر کې راغلي:

* تکتیک او یا هم تکتیکي جګړه چې له ستراتیژۍ سره منطقي او ټینګ اړیکي ونه لري، تاثیر یې موقتي دی او لوی هدف پرې نه شي ترلاسه کېدلای.
* د تکتیکي جګړو تاثیرات موقتي وي او د یوه سېلاب بڼه لري، که چا ترې ځان بچ کړو، نو بېرته خپل ځان رغولای شي.
* توره د جنګ مادي او تدبیر د جنګ معنوي قوتونه دي، که تورې سره پوهه او تدبیر ملګري نه شي، مثبته نتیجه نه شي ترلاسه کولای.
* د مغولو د تجربو پر بنسټ، هغه ولس چې ځوک غواړي حکومت پرې وکړي، هلته باید محلي ډلو ته واک انتقال او مخرب قوتونه یې باید پر یو بل دفع شي.
* د هر سیمه ییز واکمن لپاره باید سیال او بدیل په پام کې ونیول شي.
* داخلي اختلافات د جګړه ییز ځواک اساسي برخه کمزورې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولـو پـه سیسـتماتیک او مـنظم ډول د پـوځي روزنـې لـه لارې جنګـي مهارتونـه زده کـړي وو او پښـتنو پـه غرنیـو سـیمو کـې پـه عنعنـه یـې ښـه. منظمـې لښـکرې پـه غرنـي چاپېریال کې د عنعنه یي لښکرو پر وړاندې ماتې خوري.
* لوژستیکي عنصر په محاربه کې مهم رول لري، هر څومره چې د ستراتیژیکو عملیـاتو پـه تـرخ کـې د ارتبـاط کرښـې اوږدې شي، پـه هماغـه تناسب یـوه پـراخ مغلق او درانـده لوژسـتیکي بنسـټ تـه اړتیـا زیـاتیږي. پـه همـدې توګـه د جنګي عمل په ساحه کې د پوځونو د لوژستیکي بنیادونو محدودیت، د عسکري عملیاتو د محدودیت سبب ګرځي.
* لـه پښـتنو سره پـه جګـړه کـې د مغولـو د ځینـو عسـکري ټولګیو د ماتې یو علت دا و چې ددې پرځای چې د مغولـو دا عسکر ښه سپاهیان وي، ښه خدمتګاران وو.
* منظمـې لښـکرې چـې سیسـتماتیک جنـګ پـرمخ بیـایي او هره برخه یې خپل فعالیت کوي، په غرنیو سیمو او نا اواره چاپېریال کې د نامنظمو ګوریلایي او چریکي جنګیالیو پر وړاندې ماتې خوري.
* لیکوال زیاتوي: ((په ګوریلایي جګړه کې د پردي یرغـل پـه مقابل کې د سیمې د خلکو عنعنوي جګړه ییز تمایـل هـم وي، پـه داسـې چاپېریـال کـې ګـوریلایي قوتونـه ځانتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوندي اډه لري، په داسې حال کې چې پردی لښکر په هره برخه کې ناخوندي وي.

* مغولو خپل پوځي زور په حرفوي لښکرو، درنو او سپکو وسلو، پراخ لوژستیکي ملاتړ او منظم جنګي هنر کې ګاڼه، خو د پښتنو ملي وسله وال جوړښت، په ستر روحي قوت، ملي ګډ احساس او داسې میړانې کې و چې د خپل ولس د خپلواک ژوندانه له حماسي تاریخ او دود دستور څخه یې په میراث اخیستی و.

* د مغولو د سیاسي ستراتیژۍ په انډول د پښتنو سیاسي ستراتیژي کمزورې وه او یوازې پر تکتیکي جنګونو یې ډډه لګوله.

* مغولو د سیاسي ستراتیژۍ له مخې هڅه کوله پښتانه په خپل منځ کې سره واچوي چې سره وسوزي او میدان دوی ته صاف پاتې شي.

* ګورګاني حکومت په شمالي هند کې د پښتنو په توره ټینګ شو او بیا دغه حکومت په همدې تورې نور زیات میدانونه وګټل، بیا یې له ټولنیزو او سیاسي شرایطو څخه په ګټه اخیستلو سره په همدې پښتني توره په خپله پښتانه ووهل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولـو د سیاسي مهـارتونو لـه مخې پښـتانه یـو بـل سـره واچول او ان د کورنۍ غړي یې د منصبونو او امتیازاتو پـه ورکـړه یـو د بـل دښـمن کـړل. د یوسـفزو مشـر (بهـاګود) د مغولـو پـر ضـد کلونـه کلونـه د مبـارزې سـنګرونه تـاوده وساتل، خو زوی یې د شاه جهان منصب ترلاسه کړ. خوشـال خان د ژوند ترپایه د مغولو پـر ضد جګـړه وکـړه، خو زوی یې (بهـرام) د اورنـګ زېب لـه خـوا پـه خـانۍ او سـرداری ونازول شو. خوشال بابا وایي:

دا منصــــــبونه دا انعامونـــــــــه
واړه زنـــــــدی دي واړه مارونـــــــه

***

لېـــوني شـــول پښـــتانه پـــه منصـــبونو
خدایــه مــا ژغــورې لــه هســې غضــبونو

***

پښـتانه چې بې ننګي کـا څوک یې څه کـا
ګورســـتان لـــره بـــه درومـــو لـــه ارمانـــه

* مغولو ځینو پښتنو ته د منصبونو، لقبونو او جاګیرونو پـه ورکولـو سـره د هغـوی سـترې تکتیکـي اغېـزې د خپلـې سیاسي ستراتیژۍ په ډینامیزم کې تر زیاتې اندازې شنډې کـړې. پـه بـل عبـارت هغـه ګټـې چـې پښـتنو د پـوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستراتيژۍ په غیرمستقیم تقرب کې ترلاسه کولې، ګورګانیانو د عمومي ستراتیژۍ په غیرمستقیم تقرب له منځه وړلې. په نتیجه کې ویلای شو، چې په (۱۲ او ۱۷) میلادي مې پېړۍ کې له مسلطې ګورګاني واکمنۍ سره د پښتنو وسلوالې مبارزې ځکه خپل وروستي مرام ته ونه رسېدلې، چې د پښتنو د قبیله یي نظام حماسي او بهادري جوړښت بې له کومې واحدې رهبرۍ د یوې فیوډالۍ واکمنۍ له ټولو موسساتو سره، د لښکري جوړښت په ګډون، مخامخ وو.

* روښاني غورځنګ له پوځي عمل سره ایډیولوژیک عمل، چې د سیاسي ستراتیژۍ یوه اغېزمنه وسله ده، ملګرى کړ، خو د ګورګانیانو د سیاسي ستراتیژۍ په وجه دا غورځنګ هم له ایډیالوژیک اغېز څخه محروم شو او په نتیجه کې یوازې د یو پوځي عمل په توګه په میدان کې پاتې شو.

ښاغلی جلالي په خپل دې پوځي تحلیلي اثر کې د وروستۍ نتیجې په توګه دا پیغام ورکوي، چې د جګړې او مبارزې لپاره د تورې او تدبیر، مادي او معنوي قوت په کار دی، تکتیکي عملونه باید د یوې سیاسي او عمومي ستراتیژي برخه وي او د ټولنې سیاسي موسسات باید په ترتیب سره وده وکړي، له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته پوځي او ایډیولوژیک غورځنګونه نه شي بریالي کېدی.
ښاغلی جلالي وایي:

((دا د (۱۷) مې پېړۍ خوشال و چې ددې ټولو تاریخي واقعیتونو په درک کولو سره یې له توري سره قلم هم راواخیست او په دواړو وسلو یې مبارزې ته دوام ورکړ. هغه په خپله زمانه کې د سیاست او عسکرۍ ستراتیژۍ د یو نسبتاً پراخ نړۍ لید په رڼا کې د جنګي شرایطو مفصله څېړنه وکړه، له یوې خوا یې د ژوند ترپایه دښمن ته توره په ځمکه کېښنوده او له بله پلوه یې تر مرګ پورې د پښتنو په قومي تحریک کې، د هغوی سیاسي او ستراتیژیکي کمزورتیاوې کله په خوږه او نرمه او کله په ترخه او ستوغه ژبه څرګند کړې.

هره چاره د پښتون تر مغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اوه پېړۍ یې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حیران
یا هغه پښتانه نور و دا څه نور شول
یا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جلالي صيب په نظر چريکي جنګ چې خوشال يې د ((قزاقي))
جنګ يوه برخه ګڼي او اوس په نړۍ کې د ګوريلايي جنګ په
نامه نوموول شوی، د خوشال د پوځي مبارزې د تکتيک اساسي
عنصر دی، همدا چريکي جنګ و چې د مقدوني سکندر،
چنګېز، انګرېز او روس منظمې لښکرې يې ماتې کړې او اوس
دا دی په يوه بل عصري تعبير سره د نړۍ د شلمې او يوويشتمې
پېړۍ ستر زبرځواک او د هغه لسګونو انډيوالانو ته د سر په
کاسه کې اوبه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟

(د بریالیتوب لار) د نړۍ د نومیالي لیکوال (ډېل کارنیګي) اثر دی چې (نقیب احمد اتل) په خوږه پښتو ژباړلی، ماته یې د سریزې لپاره راکړی و، پر ۱۳۹۱ ل کال ما پر دې اثر دا سریزه ولیکله، دا اثر پر همدې کال چاپ شو.

په ژوند کې د ستونزو پر وړاندې مبارزه او پر ناخوالو لاسبری اسانه کار نه دی. هغه ټولنې چې د سوکالۍ پړاو ته رسېدلي، د کار، زیار او متواترو تجربو له یوه اوږده تسلسل څخه تېرې شوي دي. ستر شخصیتونه هم په اسانۍ نه دي ستر شوي، دوی هم ډېرې شپې رنې کړي؛ د مرګ او ژوند د پولې پر لیکه ودرېدلي، د ازمېښت د اور له بټۍ څخه تېر شوي دي. هغوی چې د سختیو اورونو خوړلي، نومونه یې د تاریخ له حافظې وتي دي.

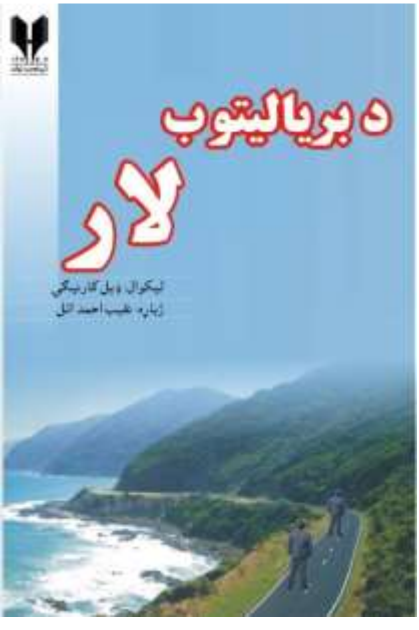

د تاریخ قضاوت هم سل په سلو کې عادلانه نه دی؛ تصادفات، استثنائات او ناڅاپي پېښې هم له عادي اشخاصو اتلان جوړولای او همدا پېښې بیا د نړۍ سترې ستې هم د هېرېدو کندې ته ټېل وهلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ټولنیزو ستونزو د بري حل لارې او فورمولونه لکه د ساینسي هغو په شان نه دي، چې په ټوله نړۍ کې یو شان قابلیت او منښت لري؛ عاطفي، درد، احساس، تخیل، اخلاقو او نورو ټولنیزو ترونونو ته اړتیا نه لري، د محاسبې او تجربې فکس او ټاکلي قوانین لري، په ټولنیزو چارو کې بیا فورمولونه بل ډول دي؛ متواترې تجربې، متلونه، د خلکو د افکارو مجموعي نڅوړ، اخلاق او ټولنیز قراردادونه د ټولنیزو شخړو د حل فورمولونه دي چې د زمان او مکان ټول حاکم چاپېریال پرې خپل خپل تاثیرات لري.

په نړۍ کې ګڼ شمېر داسې پوهان شته چې د زمانې د اوږدو تجربو په برکت یې د شخصیت جوړونې او پر ټولنیزو ستونزو د لاسبري حل لارې په ګوته کړې دي. انسان کولای شي همدې تجربو ته په کتو سره خپل ځان د بري پړاو ته ورسوي، پر ستونزو لاسبری پیدا کړي، ځان او ټولنه سوکاله او خپل نوم ابدي کړي.

د پوهانو همدا نظریې او پخې خبرې د یوه ټولنیز فورمول په توګه کار ورکوي او که څوک یې عملي کړي، کېدی شي د ژوند ډېرې ناخوالې یې له منځه لاړې شي.

(ډیل کارنیګي) د نړۍ د ګڼو لیکوالو په منځ کې هغه لیکوال دی چې خبره یې د عوامو په اصطلاح د کاڼي کرښه ده او د یوه ټولنیز فورمول حیثیت لري. ډیل کارنیګي (د ژوند لار)، (د خبرو هنر یا فن) او ګڼ شمېر نور داسې کتابونه لیکلي چې په سوونو ملیونه ټوکه چاپ شوي او په سلګونو ملیونه لوستونکي لري. د ډیل کارنیګي هر اثر له یو ځل څخه تر شلو ځلو پورې چاپ شوی او د هر ځل چاپ ټيټ شمېر یې یو ملیون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوکه و. د نړۍ په ډېرو ګڼو ویونکو ژبو یې اثار چاپ شوي دي. نـړدې نیمـه پېـړۍ کېـږي چـې د نـړۍ مارکېـټ او ذهـن د ډېـل کارنېګي پر اثارو راڅرخي. ((د بریالیتوب لاره)) هم د نړۍ د دې نامتو لیکوال بل اثر دی، چې دده د پراخې مطالعې او اوږدې تجربې نچوړ دی. دا اثر که څه هم ډېرې پاڼې نه لري، خو ډېرې د کار خبرې لري. دا اثر اصلاً د تجربه شویو خبرو یو نچوړ دی چې فرعي، څنګزني او اضافي خبرې نه لري، هره خبره یې په تول تللې او له هدفه ډکه ده. هغه چا څخه چې د ژوند لاره ورکه وي، دا اثر ورته د سوکاله ژوند لپاره یوه کونجي ده، یو څراغ دی. د ناهیلو انسانانو لپاره د هیلو یوه ډیوه ده، د کم جرئته اشخاصو لپاره هم د جرئت یوه نسخه. لکه څنګه چې حساب، هندسه، کیمیا، الجبر او نورو ساینسي مضامینو کې د هرې معادلې د حل لپاره یو فورمول وي، دا اثر هم د شخصیت جوړونې او د ستونزې د هرې معادلې لپاره یو فورمول لري، که هر ناکام او ناهیلی شخص د خپل د ژوند په بېلابېلو ناکامو ډګرونو کې د دې اثر نسخې عملي کړي، نو پوره باور دی چې ډېرې بریاوې به ترلاسه کړي. د دې اثر اصلي جوهر دا دی چې له ((سړي)) نه ((سړی)) جوړ کړي، یو ناکام شخص پر یوه بریالي شخص بدل کړي، یو ناهیلی انسان پر یوه هیله من انسان او یو ناهدفه شخص پر یوه هدفمن شخص عوض کړي. دا اثر یو ژوندود دی چې ستنې یې د پخو تجربو پر بنسټ ولاړې دي.

په دې اثر کې واضح کېږي چې ذوق او مزاج د انسان په ژوند کې ډېر مهم دي؛ هر هغه کار چې د انسان په ذوق برابر نه وي، د هغه انتخاب او بیا د هغه برې د هغه شخص لپاره اسانه کار نه دی. هدف په خپله د برې لپاره مهم عنصر دی؛ هغه انسانان چې بې هدفه مبارزه کې وي، وروستۍ نتیجه یې له سترېا پرته بل څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي. هر انسان چې غواړي بري ته ورسېږي، باید پر ځان و بسا او باور پیدا کړي، پر یوه هدف بې باوري، هدف ته تر رسېدو دمخه د ناکامۍ پیلامه ده. د هدف او بري په لاره کې شوق، ذوق او ولوله مهم رول لري، انسان له ستړیا څخه ژغوري، له خپل کاره خوند اخلي. انسان باید خپله تېره ناکامه او مایوسه ماضي هېره کړي، خپل ذهن هلته مصروف نه کړي، خپل او سنی وخت په پام کې ونیسي، د خپل وخت له امکاناتو اعظمي ګټه پورته کړي، د راتلونکي په اړه فکر وکړي او هغه هم مثبت فکر. منفي تفکر هم د ناکامۍ چینجی دی، چې د بریا مغز خوري. انسان باید له تېرو تجربو څخه مثبته ګټه پورته کړي. تجربه داسې ده لکه د رڼا لار. انسان باید د خپل ځان د صحت او سلامت هم زیات خیال وساتي. د ډیل کارنیګي په نظر هغه انسان چې په صورت روغ نه وي، سالم فکر نه شي کولای، (سلیم عقل په سالم بدن کې دی) متل د مصداق په توګه راوړي. انسان باید د خپلو ښېګڼو او نیمګړتیاوو جاج واخلي، له نیمګړتیاوو باید خواشینی نه شي، د هغو د حل لپاره باید کار وکړي او ښېګڼې باید زیاتې کړي. انسان باید په ټولنه کې خلکو ته خپل کمال او مهارت څرګند کړي، دا کار په ټولنه کې دده د شخصیت د ګرانښت او منښت سبب ګرځي او دده د لازیاتې هڅونې عامل ګڼل کېږي. زړورتیا د شخصیت په وده کې بل مهم عنصر دی. که یو انسان د یو کار وړتیا هم ولري، خو چې لازمه زړورتیا ورسره ونه لري، د هغه د اجرا لپاره اقدام نه کوي.

د ډیل کارنیګي په وینا (د وینا فن) او اغېزناکه وینا هم د شخصیت په وده کې ډېر مهم رول لري، د نړۍ یو زیات شمېر مشهور شخصیتونه د خپلې اغېزناکې وینا په برکت د شهرت او بري لوړ مقام ته رسېدلي دي، نو که یو څوک غواړي ستر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخصیت شي او خپل فکر خلکو ته بیان کړي، نو باید د وینا فن زده کړي. ده په خپل دې اثر او هم په یو بل ځانګړي اثر کې د یوې ښې او جذابې وینا رغنده توکي تشریح کړي دي.

کارنیګي وايي چې ازاد فکر او پرله پسې هڅه د انسان په بریالیتوب کې بل اساسي عنصر دی؛ هر څومره چې د انسان د فکر دایره پراخه وي او له خپلو هڅو ستړی نه شي، همغومره د بري حد ته نږدې کېږي. د ستونزو پر وړاندې په ټینګه مبارزه د بري بل راز دی.

ډیل کارنیګي په دې اثر کې د شخصیت جوړونې بېلابېل او کړلېچن پړاوونه تشریح کوي، دا پړاوونه او قوانین یې اکثره داسې دي چې د نړۍ پر اکثرو ټولنو د تطبیق وړ دي، له هغې جملې څخه زموږ پر ټولنه. هغو ناروغیو ته چې کارنیګي اشاره کړې، د هغو یو زیات شمېر همدا اوس زموږ په ټولنه کې ګزمې کوي او د یو زیات شمېر خلکو ذهن اخلالوي. د ساري په توګه (غیبت کول). سره له دې چې غیبت کول اسلامي شریعت غندلی او په ټینګه یې منع کړي، خو بیا هم زموږ په ټولنه کې د لوستي او نالوستو اشخاصو ترمنځ لکه د یوې ساري ناروغۍ په توګه فعالیت کوي، د ګړني، لیکني او د غیبت نورډولونه همدا اوس دود دي. د دې کار یو علت شاید دا وي چې دلته څوک د یو چا د شخصیت وده نه شي زغملای، نو ځکه د هغه د تخریب لپاره له داسې یوې وسیلې څخه کار اخلي چې هېڅ لګښت پرې نه راځي؛ غیبت کول، تور پورې کول او دروغ ویل. کارنیګي وايي: ((له غیبت کولو نه بل اسان کار نشته، ځکه چې په دې کار کې فکر، پوهې او وړتیا ته اړتیا نه لیدل کېږي)). زموږ په ټولنه کې یو ډول هغه کسان دي چې کار کوي او بل ډول هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسان دي، چې د هغوی کار ته متوجه دي او غواړي په غیبت او تور پورې کولو يې د کار رنګه پیکه کړي. ځیني خلک بیا داسې دي لکه د سلطان محمود پاچا لټان، د کار لټه نه کوي، یوې موقع او طلايي چانس ته منتظر وي، په دې پلمه چې د کار موقع نه شته خپله تنبلي پټوي. کارنیګي وايي: ((موقع یا چانس د چا کور ته نه ورځي، باید تاسو خپله موقع پسې لاړ شئ !)).

ځیني خلک له دې وېرې هم د یو مثبت کار لټه نه کوي چې څوک يې مخالفت ونه کړي. د مخالفت وېره د یو لوی کار د مخنیوي سبب ګرځي، خو هوډمن اشخاص هغه دي چې د چا مخالفت ته ډېر ارزښت ورنه کړي، خپل کار ترسره کړي. کارنیګي په دې نظر دی چې ((په ژوند کې هغه وخت مزه پیدا کېږي، چې څوک دې مخالفت وکړي.)) زه به خپله یوه شخصي تجربه هم درسره شریکه کړم: هر کله چې یو چا د حسد او کینې له مخې زما د فرهنګي او ټولنیزو کارونو مخالفت کړی، نو ما نور هم هغه کار ته کش ورکړی، تر هغه چې مې هغه کار ترسره کړی دی. کله چې مې په سختۍ د کار ثمر ترلاسه کړی، نو ډېر خوند يې راکړی، لکه څومره چې يې ماته خوند راکړی زما مخالفین يې کړولي دي، نو اوس ماته یوه پخه تجربه ده چې که ستا او مخالفت ترمنځ د یو کار پر سر اختلاف وي، ته باید مخالف سره په داوو دانګلو وخت تېر نه کړې، ژر خپل کار ترسره کړې. مخالف ته بیا تر دې بله خپله سخته ماتې او عذاب نشته. که څه هم ځینې خلک داسې شته چې غیبت او منفي هڅو ته يې کار ویلای وي، عادت يې نه بدلېږي، د کارنیګي په وینا ((عادت يې د فطرت په خټه کې وده کوي))، خو د دې پرځای چې موږ د چا د ټولنیزو او فطري عادتونو پر بدلولو وخت مصرف کړو، خپل کارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بايد ترسره کړو. کار د نېکمرغۍ او ((بې کارۍ د بدبختۍ زانګو ده)).

د اپلاتون، کارنيګي او نورو پوهانو په نظر پوهه د انسان لپاره لويه نېکمرغي ده، که څوک غواړي نېکمرغه شي، نو ځان بايد د مطالعې او پوهې په ګاڼه سمبال کړي. کله چې مور خپلې ټولنې ته وګورو، هغه اشخاص، ليکوال او نورو خلک چې ذهن يې له تفکره ډک وي، هغوی کار کوي، د بريو لارې لټوي، خو هغوی چې خالي ذهنه وي، ذهن کې وسوسې، کينه او حسد وده کوي، ځان خوري. دا پخه خبره ده چې ((خالي ذهن د شيطان کور دی))، نو که مونږ غواړو ځان له شيطانه وژغورو، بايد خپل ذهن د علم په رڼا روښانه کړو.

هر سخت کار يوې سختې او قوې ارادې ته اړتيا لري، هېڅ ستر کار له سترې ارادې پرته نه شي ترسره کېدلای، د کارنيګي په نظر ((اراده يو روحي عمل دی)) چې د سختو عملونو د ترسره کولو لپاره خورا اغېزمنه وسيله ده.

د کارنيګي په نظر ناهيلي، بې ځايه شهرت غوښتنه، ځان کم ګڼل، بې زړه توب، د کمترۍ احساس او نور هغه مرضونه دي چې که په يو انسان کې يې ځای ونيو، انسان له سختيو بدمرغيو سره مخامخولای شي. دی وايي ((نېکمرغي هغه ذهني کيفيت دی، چې د يوه انسان د ټولو غوښتنو او اميدونو تر پوره کېدو وروسته رامنځته کېږي.))

کارنيګي وايي، که غواړئ د نېکمرغۍ ذهني کيفيت ترلاسه کړئ، نو ((له چا څخه نفرت مه کوئ، له چا سره کينه او حسد مه کوئ، بې له کومې وجې د چا بې عزتي مه کوئ، دښمنۍ ته لار مه اوارو‌ئ، د کينې ناروغي له ځانه لرې کړئ، يو کار په صبر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکون سره ترسره کړئ، په ځان کې له ژوند سره د مینې جذبه پیدا کړئ، د نظم او د سپلین تابع شئ)) او دا سې نور مهم عناصر، چې په یو انسان کې د نېکمرغۍ وزرې غوړولای شي.

ددې اثر د توضیح لپاره د اثر مطالعه تر ټولو ښه لاره ده، که زموږ ولس په تېره بیا ځوان نسل دا اثر په دقت ولولي او ډېرې برخې عملي کړي، نو کېدی شي د ښه ژوندانه لپاره ورته یوه ښه کیلي په لاس ورشي. دا چې کارنیګي د نړۍ ولسونو ته د ښه ژوند لپاره دا سې یوه وړیا کیلي جوړه کړې، نو پر هغه دې هم سل افرین شي او دا چې ښاغلي نقیب احمد اتل بیا په خوږه، روانه او اسانه پښتو دا کیلي د هر افغان کور ته په وړیا ډول رسولې، دده په ځوانۍ دې هم برکت شي، الله(ج) دې دی د نېکمرغۍ په هغو ټولو خوږلنیو کې ډوب کړي، چې لیکوال یې په دې کتاب کې هیله کړې او په پای کې د هر افغان او د نړۍ هر انسان لپاره همدا هیله.

ددې ټولنې

یو یون

۱۳۹۱ ل کال د غویي ۱۳مه

ارګ، د جمهوري ریاست ماڼۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو کې درې نوي شعري فورمونه

(ټپيزه، ټکوريزه او هايکو)

دا ليکنه پر (۱۳۹۱ل) کال د ژبو او ادبياتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د يوه علمي کنفرانس په بنه اورول شوې وه.

د يوې ژبې د ادبي دورې په ټاکنه کې يو مهم اصل شکلي او محتوايي بدلون دی. جوليز او مانيز بدلون هم په اسانۍ سره نه رامنځته کېږي، يا د اوږدو ټولنيزو بدلونونو زېږنده وي، يا هم د پخو ادبي تجربو د تکرار او اوج له پړاوونو څخه دا محتوايي او شکلي بدلون راټوکېږي.

پښتو ادب له محتوايي او شکلي، په تېره بيا له جوليز پلوه خورا غني دی. د پښتو ژبې سکښت، جوړښت او اهنګين ترتيب دا ځانګړې وړتيا لري، چې د نړۍ د هرې ژبې د ادبياتو جوليز جوړښت راخپل او د خپلو ادبي فورمونو په ليکه کې زيات کړي. د (۱۴) (عربي) شعري فورمونو په ګډون چې پښتو يوازې له عربي څخه راخپل کړي دي، د (دري) (دوه بيتۍ) هم پښتو کې څه نا څه ځای لري، له (انګليسي) او نورو نړيوالو ژبو څخه راغلی ازاد شعر او د هغه بېلابېل ډولونه هم پښتو کې دود دي. د پښتو د خپلو شعري فورمونو شمېر هم د نړۍ تر بلې هرې ژبې زيات دی. که د پښتو د ټولو شعري فورمونو شمېر او په واحد شعري فورم کې د هغو بېلابېلې بڼې په پام کې ونيسو، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو پښتو شعري فورمونو شمېر نږدې (۵۵) بېلابېلو شعري فورمونو ته رسېږي. پښتو ژبه که څه هم د هغې د خپل جوړښت، د غږونو د تراکم، د جنس، حالت او نورو اوښتونو له نظره ناپښتنو ته د زده کړې له مخې سخته برېښي، خو د اهنګین جوړښت او موسیقیت له مخې بیا هغه شان ده، چې د نړۍ هر موسیقیوال او سندرغاړي ته تر هرې بلې ژبې خوږه، اهنګینه او اسانه ده.

خبره لا دوه نیمو لسیزو ته نه ده رسېدلې، چې د پښتو ادب په لمن کې (درې نوي شعري فورمونه) په ټوکېدو او غوړېدو دي. دا شعري فورمونه که څه هم هر یو خپل جوړښت او سکښت لري، خو دا سې هم نه ده چې په پښتو ادب کې پخوانۍ ریښه او مخینه نه لري. دا شعري جولې، (ټپیزه)، (ټکوریزه) او (هایکو) دي. دلته غواړو، د هرې یوې پر جولیز سکښت او جوړښت بحث وکړو. تر بحث د مخه یادونه کوو چې د دې جولو له ټوکېدو سره سم بیا تر دې دمه دا هر یو فورم خپل مخالفین او موافقین لري. موږ به دلته د هر یو فورم پر جوړښت بحث وکړو، د موافقینو او مخالفینو پر احساساتو او د اختلافاتو پر انګېزو به هم یو څه وغږېږو.

۱- ټپیزه:

ټپیزه د پښتو تر ټولو قوي او مشهور شعري فورم (لنډۍ یا ټپې) پر بنسټ رغول شوی فورم دی. سره له دې چې د پښتو مشهور شعري فورم (لنډۍ) نور نومونه ټیکۍ، ټپه، مصرۍ هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، خو ټپیزه چې له (لنډۍ) څخه مشتق شوې د پوهاند زیار په نظر ورته (ټپیزه) نوموونه تر ټولو ځکه غوره بریښي، چې له بلې نوموونې یا اصطلاح سره مانیز ټکر نه پېښوي او یا هم ویون یا تلفظ یې اسانه دی. لکه څنګه چې څرګند ده پښتو ټپه یا لنډۍ دوه ثابتې مسرې لري او یوه څپه یې هم تر ټاکلي حده زیاتېدی یا کمېدی نه شي او که د فشار له امله یې کومه څپه زیاته یا کمه شي، نو لنډۍ یا ټپه خپله دا ځانګړتیا له لاسه ورکوي او هېڅکله هغه خوند او اهنګ چې لري یې، نه شي ورکولای.

ما ویل یو ازې زما یار یې

د اختر ټال یې هر سړی دې زنګوینه

ستا به واده زما به مرګ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته ځینه

خویندې چې کښني ورونه ستایي

ورونه چې کښني خویندې بل ته ورکوینه

لومړۍ مسره (۹) او دویمه (۱۳) څپې ده، چې ټولې (۲۲) څپې کېږي. همدا (۹+۱۳) څپې د لنډۍ ریاضي ده، چې له دې جوړښت پرته لنډۍ یا ټپه هډو جوړېدی نه شي.

ټپیزه چې اساس یې همدا لنډۍ ده او په وروستۍ برخه کې یې همدا لنډۍ ورزیاتېږي او ټپیزه سره تړي، د لنډۍ یا ټپې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستني پیوستون وروسته ثابت شکل غوره کوي او د نور انکشاف امکان يې له منځه ځي.

هره ټپيزه په مجموعي ډول پينځه مسرې لري؛ درې مسرې په خپله د ټپيزې لومړۍ برخه وي او دوه مسرې د لنډۍ وي، چې له لومړيو دريو مسرو سره يوځای کېږي يا د لومړۍ برخې درې مسرې له وروستيو دوو مسرو سره يوځای کېږي. د ټپيزې لومړۍ مسره (۹) دويمه (۹) دريمه هم (۹) څپې لري، د لنډۍ لومړۍ مسره خو هسې هم (۹) څپيزه وي، په دې ډول دا څلورې مسرې نه يوازې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي دي، بلکې د قافيز جوړښت له پلوه هم په خپل منځ کې هم قافيه دي او څلور واړه مسرې يوه مشترکه قافيه تعقيبوي، که چېرې احياناً د لنډۍ لومړۍ مسره پر قافيې سربېره رديف هم ولري، د ټپيزې د لومړۍ برخې د لومړيو دريو مسرو رديفونه هم تر همغې قافيې وروسته هماغه رديف تعقيبوي. دلته پوښتنه پيدا کېږي چې خپله لنډۍ خو اصلاً يو ناقفيوال نظم دی، نو دلته بيا قافيه له کومه شوه؟ دلته بايد واضح شي چې کله هم يو ټپيزوال ټپيزه جوړوي، نو لنډۍ يې د اساس په توګه غوره کوي؛ د لنډۍ د لومړۍ مسرې وروستۍ برخه، اهنګ يا د کلمې سکښت په پام کې نيسي، خپلې لومړۍ درې مسرې هم پر همغه وزن او اهنګ برابروي، نو ځکه د لنډۍ لومړۍ مسره که څه هم له آره قافيه نه لري، خو چې د لومړۍ مسرې وروستۍ برخه يې د ټپيزې له دريو لومړيو مسرو سره غاړه غړۍ شي، نو قافيوال بڼه خپله کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډۍ ځانګړې هندسي بڼه داده:

____

خو کله چې د ټپیزې لـه لومړیـو دوېیـو مسـرو سره یو ځـای کېږي له ټپیزې سره دا شکل خپلوي.

a_________________
a_________________
a_________________
a_________________

او یا هم

= a_________________
= a_________________
= a_________________
= a_________________

دلته به یې څو بېلګې وړاندې کړو:

غلـــــیم یـــــې ډاري لـــــه پرتمـــــه
کـــړه یـــې ورپـــرې د ښـــکېلاک تمـــه
غازیـــان راټـــول پـــرې لـــه هـــر چمـــه
د توریـــالي اکبـــــر لـــــه برمـــــه
ځوانـــان د ننـــګ تـــورې وهـــي، ســـر ورکوینـــه

❋❋❋

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـــتن دې مـــات هغـــه لښــکر کـــړي
لـــه ژونـــد وژوا کـــه لاس پـــر ســـر کـــړي
چـــې پښـــتانه تـــه بـــد نظـــر کـــړي
مـــیرو یـــسه خـــدای دې جـــنت درکـــړي
چـــې مـــوږ دې خـــلاص کـــړو د پـــردو لـــه منتونـــه

❋❋❋

شـــوم لاس پـــر ســـر لـــه پـــردي خپلـــه
څـــوک بـــه یـــې نـــه کـــړي پـــر مـــا بلـــه
څـــو دا ســـتا مینـــه نـــه کـــړم خپلـــه
پـــاس پـــر کـــمره ولاړه ګـــلـــه
یـــا بـــه دې پـــرې کـــړم یـــا بـــه ځـــان وغورځومـــه

❋❋❋

تـــه بـــه د چـــا پـــر کـــور مېلمـــه یـــې
ورســـره ناســـت پـــه څـــه پلمـــه یـــې
تیـــاره مابنـــام تـــه بلینـــده یـــې
تـــه بـــه د کـــوم مـــحفـــل ډیوه یې
زه د هجـــران تـــورو تیـــارو تـــه ناســـته یمـــه
(د پوهاند زیار له لیکنې څخه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګـــــورئ د نـــــورو ګـــــوډاګی دی
پـــرې مـــه غـــولېږئ دا پـــردی دی
دی د ډالـــــــرو لېــــــونی دی
ســـــړی پــــه رنـــګ کـــله سړی دی
ســـړی هغـــه دی چـــې یـــې خـــوی د ســـړي وینـــه
(د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۲۲مخ.)

هســـې مـــې کلـــي کـــې زړه تنـــګ شـــو
چـــې یـــار روان رانـــه پـــه ځنـــګ شـــو
لـــه خپـــل نصـیب سـره مـــې جنـــګ شـــو
زمـــا د میـــنې یـــار مـــلنـــګ شـــو
اوس بـــه د بـــرې د مـلنګانـــو لټـو مـــــه.

✵✵✵

هغـــه لـــه زړه نـــه راتـــه ګـــران دی
د ســــــتمونو یـــــې بـــــاران دی
زمـــا تـــرې ســـر او مـــال قربـــان دی
پـــــه مـــــا یـــــې زر منه احسان دی
چـــې جانـــان ټـول کلـی پربـردي مالـه راځینـه

د ټپیزې ځپیز خجیز جوړښت هم د لنډۍ د فورم تابع دی، د پښتو د ټولو شعرونو خجیز جوړښت داسې دی چې که د مسرې پر هره لومړۍ، دویمه، دریمه او یا هم څلورمه څپه خج یا فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغی، نو تر هغې وروسته به هره څلورمه څپه خجنه وي، همدا خج او څپه ده چې د پښتو شعر یا نظم اسکلیټ جوړوي. دا قانون د پښتو پر ټول نظمي جوړښت؛ ازاد وي که قافیوال، یو شان د تطبیق وړ دی. په پښتو لنډیو کې په لومړۍ او دویمه مسره کې هره څلورمه څپه خجنه ده:

امانتي مې ګور کې کېږدئ

که یار خبر شي ما به خپل وطن ته وړینه

ددې لنډۍ څپیز جوړښت په دې ډول دی

U –U U U– U U U

U -U U U- U U U- U U U

(د پښتو شعر هندسي جوړښت ۱۳۹مخ)

پــــه زړه مــــې ډېــــر ګلونــــه شــــنه دي
زړه کـــې مـــې پـــټ دي هغـــه ښـــه دي
زمـــــا او ســـــتا ترمنځـــــه څـــــه دي
نـــور خـــو یـــې هـــېڅ ویلـــې نـــه دي

دا ســـتا پېغـــور یـــې راکـــاوه پـــه ژړا شـــومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټپيزې څپيز جوړښت په دې ډول دی:

U - U U U - U U U
U - U U U - U U U
U - U U U - U U U
U - U U U - U U U
U-U U U - U U U - U U U

زه به تر ګوره درته کېنم
چېرته بې کوره درته کېنم
د زړه له زوره درته کېنم
يو کال به نوره درته کېنم

زيارت خو نه يې چې جنډې به دې ساتمه
(د محبوب شاه محبوب له ليکنې)

د پورتنۍ ټپيزې څپيز خجيز جوړښت هم د پورتنۍ هغې په شان دی.

هندسي جوړښت يې:

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

د يادونې وړ ده چې د ټولو څپيز خجيز جوړښت، لکه د رياضي د فورمول په شان دی، خو هندسي جوړښت يې لږ تر لږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوه ډوله دی. یو ډول همغه چې د لنډۍ د لومړۍ مسرې په ګډون په کې څلور واړه مسرې یو شان قافیه تعقیبوي او پینځمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي او دویم شکل یې همغه دی چې تر قافیې وروسته ردیف هم لري:

لومړی شکل:

a________________
a________________
a________________
a________________

دویم شکل:

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

په پښتو کې ټپیزه ډېر اوږد تاریخ نه لري، البته په ژبه کې د بېته ورته نظمونه شته. نږدې دوه لسیزې کېږي چې ټپیزه په پښتو ادب کې تر سترګو کېږي، ان تر دوو لسیزو کمه موده کېږي. ځینې لیکوال په دې نظر دي چې پوهاند مجاور احمد زیار د ټپیزې د مخکښانو له جملې څخه دی. البته په پښتو ازاد شعر کې د پښتو لنډۍ کارونه مخکې هم شوې؛ یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر شاعرانو چې پښتو ازاد شعر يې ليکلی، په خپلو ځينو شعرونو کې يې پښتو لنډۍ د خپل شعر د قوت، د منطق د پوخوالي او د استدلال د يوې ستنې په توګه کارولې ده. پوهاند زيار هم په خپلو ځينو ازادو شعرونو کې لنډۍ کارولي. سربېره پر دې پوهاند زيار خپلواکې ټپيزې هم ليکلي دي. تر اوسه د پوهاند زيار د ټپيزو کوم ځانګړی اثر نه دی چاپ شوی، خو د پښتو يو شمېر ځوانو ليکوالو ټپيزې ته خپل کار ويلی او په دې برخه کې يې دومره کار کړی چې خپل مستقل اثار يې چاپ کړي دي. ځوان ليکوال (حنيف حيران) او (رحيم الله ارماني) هغه ليکوال دي، چې د ټپيزو مستقل اثار لري.

د حنيف حيران د ټپيزو ټولګه (يو ځلې بيا په دې لار راشه) نومېږي، يو شمېر نورو ليکوالو او شاعرانو هم ټپيزې ليکلي دي. ټپيزو هغه وخت خپل عام ګرانښت پيدا کړ چې د موسيقۍ تر څپو ورسېدلې؛ نامتو سندرغاړو د موسيقۍ له هنر سره يوځای کړې، د پښتنو هر کلي او بانډو ته يې ورسولې.

يو ادبي فورم څنګه رامنځته کېږي؟ يو ادبي فورم د وخت اړتيا، د زمانې د اوږدو تجربو او د شاعرانو د منظم تمرين او د يوې بېلګې د بيا بيا تکرار په نتيجه کې رامنځته کېږي. يو ادبي فورم تر هغه پورې فورم نه دی چې واحده بڼه يې نه وي خپله کړې، واحد قانون پرې تطبيق نه شي. په پښتو کې چې موږ اوس کوم شعري فورمونه لرو، پر هغو اکثرو يو مشخص قانون او قاعده تطبيقېږي او يا لږ تر لږه تر يوې يا څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدو لاندې راځي. کله چې مورږ د ټپيزې فورم ته ګورو، نو عيناً لکه د لنډۍ په شان پرې يو مشخص قانون د تطبيق وړ دی او د رياضي د يو قاعدې حيثيت لري، هر هغه څه چې د قاعدې خلاف وي او په دې قاعده کې زيات او يا کم شي، فورم خپل خصوصيت، کيفيت، ارزښت او ماهيت له لاسه ورکوي.

د ټپيزې موافقين او مخالفين: لکه د بلې هرې نوي ادبي، ټولنيزې او سياسي پديدې په شان له ټپيزې سره موافقت او مخالفت هم يوه طبيعي پروسه ده. هره نوې پديده چې رامنځته کېږي په ټولنه کې حاکم کلتور او دود پديدې ورسره مخالفت کوي، تر هغه پورې چې نوې پديده د تجربې، ګټورتيا او اغېزمنتيا له يوه بهيره تېرېږي، دا مخالفت دوام مومي، خو د وخت په تېرېدو سره د مخالفت کچه راټيټېږي او د موافقت هغه زياتېږي. په پښتو کې په پيل کې د ازاد شعر پر وړاندې هم يو لړ حساسيتونه موجود وو، خو ورو ورو ازاد شعر د پښتو ادب په ګلبڼ کې خپل ځانته ځای پيدا کړ. د ازاد شعر د ودې شرايط ډېر سخت وو، ځکه د موسيقۍ قوت، مقيد او ثابت وزن ورسره ملګري نه وو، خو د ټپيزې نېکمرغي په دې کې ده، چې تر شا يې د موسيقۍ هنر ولاړ دی. د موسيقۍ هنر هم ټپيزې ته اړ دی، نو ځکه په وړيا ډول د ټپيزې عاملو ته تيار دی. د نامتو سندرغاړي (کرن خان) د خولې ټپيزې چې څومره مشهورې او خوندورې دي، کچه يې نه شي اټکلېدی. د ټپيزو د مخالفينو تشويش دادی چې دا د لنډۍ ټولمنلي فورم ته زيان رسوي، کمزوري شاعران د خپل ځان د شهرت په خاطر له خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ربو مسرو سره يوه لنډۍ ملګرې کوي او د ټپيزې نوم ورکوي. ددوی بل تشويش دادی چې ځينې شاعران يا ناظمان کېدلای شي د خپلې ټپيزې د تکميل په خاطر تصنعي لنډۍ جوړې کړي؛ داسې لنډۍ چې نه په کې خوند وي، نه لذت او نه هم کوم شعري جوهر لري، په دې ډول به لنډۍ له خپل او سني موقف ښخه، چې د ولس د مينې، تفکر او احساس اصلي هنداره ده، مبتذل حالت ته راکښته شي او له لنډيو به هم د خلکو زړه تور شي. دا حالت به د دې سبب شي چې د يو نوي فورم په رامنځته کېدو سره به موږ يو خپل پخوانی او اصلي فورم له لاسه ورکړو. د موافقينو او مخالفينو د دواړو تفکراتو په باب بايد وويل شي چې په دې برخه کې بايد تر هر څه لومړی د فورم او محتوا مغالطه له منځه لاړه شي. ځينې ټپيزوال چې کمزورې ټپيزې ليکي ايا دا د فورم مشکل دی، که د شاعر يا ناظم د تفکر او هنري ظرفيت؟ موږ په پښتو کې د غزل د فورم ډېر او چت شاعران هم لرو، خو د ډېرې ټيټې کچې هم، دواړو د غزل فورم کارولی، يوې ډلې په لوړ کيفيت او مهارت او بلې په مبتذل او ډېر ټيټ کيفيت. ايا دې کار په پښتو کې د غزل فورم زيانمن کړ او يا يې له منځه يوړ؟ ښه خبره لا په دې کې دا ده چې ټپيزوال ددې صلاحيت نه لري چې په اصلي لنډۍ کې لاسوهنه وکړي، کله که د ټپيزې لومړۍ برخه چې خپله د ناظم يا شاعر د فکر زېږنده ده، کمزورې وي له اصلي لنډۍ سره يې او چت توپير کېږي او که څوک تصنعي لنډۍ جوړې هم کړي، نو برخليک يې همغه شان دی چې ځينو نورو شاعرانو د تصنعي لنډيو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړولو هڅه کړې ده. نو که اوس ځینې کمزوري شاعران ټپیزې ولیکي دا د ټپیزې یا لنډۍ اصلي فورم ته زیان رسوي؟ دا بله فرضیه به هم وړاندې کړو: که ډېر قوي شاعران د ټپیزو په فورم کې قوي محتوا وړاندې کړي بیا به څه ووایو؟ اصلي خبره دا ده چې په یوه ادبي فورم کې په زرګونو تجربې وړاندې کېږي او تکرارېږي، له یوې نیمې یې غمې جوړېږي او عم مقبولیت ته رسېږي. د محتوا کمزوري تر ډېره حده د پنځوونکو په هنري کمال پورې اړه لري، نه په فورم پورې، البته ځینې فورمونه داسې دي چې د فکر د بیان لپاره خپلې خپلې اسانتیاوې لري، دا هم په پنځوونکي پورې اړه لري، چې د خپل فکر او محتوا د بیان لپاره کوم فورم انتخاب کړي.

۲- ټکوریزه:

ټکوریزه په پښتو ادب کې بله جوله ده چې غالباً تر ټپیزې وروسته رامنځته شوې ده. له ټپیزې سره یې توپیر دادی، چې دا فورم په مجموعي ډول شپږ مسرې لري او ټپیزه پینځه. په ټکوریزه کې څلور مساوي الوزنه مسرې چې د یوې څلوریزې بڼه لري؛ د ټکوریزې لومړی اصلي برخه او دوه وروستۍ مسرې چې اصلي لنډۍ ده، د ټکوریزې دویمه برخه جوړوي.

که څه هم د (ټکوریزې) نومونه یوه محتوایي اصطلاح ده نه شکلي، خو بیا هم چې د یو شکل لپاره غوره شوې ده، پر ذهن بده نه لګي. ټکوریزې ته ځکه محتوایي اصطلاح وایو چې یوه محتوا بیانوي؛ یانې همغه شعر چې زړه ته تسکین او ټکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي. لکه مرثیه، ویرنه، ویاړنه یا غندنه چې محتوایي فورمونه دي. یوه ویرنه یا مرثیه کېدی شي په غزل، قصیدې، مثنوي او یا هم کوم بل فورم کې وړاندې شي، دغسې په یو غزل، قصیده، یا بل شعري فورم کې کېدی شي، ټکوریزه محتوا هم وړاندې شي، نو دلته باید د فورم بڼه یا محتوایي شکل په دقت سره وارزول شي، خو له دې سره سره ټکوریزه ډېره ښایسته او خوږه نومونه ده او راساً د سړي د زړه تل ته لاره کوي او د هغه شعري فورم، چې د یوې لنډۍ او څلورو لنډو متحدالوزنه مسرو لرونکې وي، د هغه لپاره یې کارونه مناسبه بریښي.

ځینې لیکوال وايي چې ټکوریزه اصلاً له یوې قطعې او یوې لنډۍ څخه جوړېږي. دلته ځینې کسان د (قطعې) او (څلوریزې) ترمنځ توپیر نه کوي. قطعه او څلوریزه دواړه هغه شعري فورمونه دي، چې له عربي څخه پښتو ته راغلي دي، د دواړو د مسرو شمېر سره مساوي وي، خو توپیر یې یوازې په دې کې وي چې د قطعې دویمه او څلورمه مسره په خپل منځ کې مشترکه قافیه لري او د څلوریزې بیا لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره خپل منځ کې مشترکه قافیه تعقیبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه:

بیا د میو جام به مات کړم
چې ځواني شي زما تېره
په ځوانۍ کې ګناه خوند کړي
په پیرۍ کې تقوا ډېره

هندسي جوړښت:

____
a________________
____
a________________

څلوریزه:

د مار که نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه به زما په پوهه
نه یاد په کلي وي نه یاد په ښهر

هندسي جوړښت:

a________________
a________________
____
a________________

(د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۴۱ او ۴۲ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

البتــه ردیـف لرونکـي قطعــې او څلــوریزې هــم همـدا شــکل تعقیبـوي، خــو یــوازې ردیــف یــې زیــات وي. کلــه چــې مــوږ د ټکــوریزې بڼــې تــه ګــورو ، نــو لــومړۍ برخــه یــې د څلــوریزې تــر فورمول لاندې راځي، نه د قطعې تر چتر لاندې.

هـــــیڅ درنـــــــه نـــــــه وړي
غـــــم بـــــــه پـــــــه زړه وړي
خـــــوږو لـــــــه درشـــــــــي
همـــــــبش ترخــــــــــه وړي
خویـــندې د ورور لــــه کــوره څــه وړي
خــــواره زلفــــان پــــه اوږو وړي پــــه ژړا ځینــــه

✵✵✵

دا نــورې مه کړې
بې کورې مه کړې
پښتنې پــېغلې
سرتورې مــه کړې
خدایه ګورګورې تورې مه کړې
جینکۍ سرې شونډې وروړي تورې راوړینه.

(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

ټکـوریزه هـم لکـه د ټپیـزې پـه شـان د لنـډۍ تـابع ده، یـوازې د مسرو او څپو په شمېر کې توپیر لري.

د دې ټکوریزې هندسي جوړښت په دې ډول دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

= a_______________
= a_______________
= a_______________
= a_______________
=a_____ _________

سو یه ګو ګله !
مړ شې پاګله
زما جانــانــه
د ګلاب ګـله
پاس په کمره ولاړه ګله
نصیب د چا یې او به زه درخېږومه

❋ ❋ ❋

جــانــانــه خاندې
سترګې دې لاندې
په تــرخ راګــورې
هیلې دې تــاندې
جانانه زړی مې درباندې
زموږه کډه ستاسو کلي ته درځینه.
(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټکوریزو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a________________
a________________
____
a________________
a_____-_____-_____

له ټپیزو سره د ټکوریزو بل توپیر دا دی چې ټکوریزه له لنډۍ پرته هم یوه مستقله مانا لرلای شي. که لنډۍ ترې لرې هم شي، دا د یوې ځانګړې څلوریزې په شان خپله محتوا ښندي، خو په ټپیزه کې د ټپیزې لومړۍ مسرې د لنډۍ له مانا سره پیوستون لري. تراوسه پورې په پښتو ادب کې ډېرې ټکوریزې نه دي ویل شوي. یوازې محبوب شاه محبوب د (ګورګورې) په نامه د ټکوریزو یوه ټولګه چاپ کړې ده.

د ټکوریزو د اوسني څپیز جوړښت له مخې د هرې مسرې د څپو شمېر (۵) څپو ته رسېږي. دا فورم لا نوی دی، نورې تجربې ته هم اړتیا لري، وبه کتل شي چې شپږ څپیزې، اوه څپیزې او اته څپیزې ټکوریزې هم راټوکېږي او که نه یوازې پر همدې (۵) څپیزې ودرېږي او د ټپیزو په شان (۹) څپیز ثابت شکل غوره کوي.

د ټپیزو په شان د ټکوریزو هم یو شمېر مخالفین شته او پر دې فورم هم لکه د ټپیزو هغو په شان نیوکې کوي. خو له نیوکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سره دا فورم هم د خپلې بشپړتيا پړاوونه وهي، که چېرې تکوريزې پر همدې پنځو څپو ولاړې پاتې شي، نو د څپېز جوړښت له مخې به يو ثابت شکل غوره کړي، خو د پيغام د لېږد لپاره به يې لمن پراخه نه وي، نو که شپږ څپېزې، اوه څپېزې او اته څپېزې تکوريزې رامنځته شي، د پرمختګ چانس يې هم ډېر زياتېږي او د موسيقۍ لمن ته هم په اسانۍ سره لاره پيدا کولای شي.

۳- هايکو:

هايکو يوه جاپاني کلمه او د يوه جاپاني شعري فورم نوم دی، چې په نړۍ کې تر ټولو ډېر کوچنی شعري فورم ګڼل کېږي. دا هغه ډول شعري فورم دی چې نه وزن لري، نه قافيه، نو ځکه يې ليکوال يا شاعر په پنځونه کې ازاد دی، څومره چې دا د وزن او قافيې له قيده ازاد دی، همدومره يې ليکل سخت دي، ډېرې باريکۍ او ژورتيا ته اړتيا لري.

ادبپوهان وايي چې دوه زره کاله پخوا (هايکو) د (تانکا) په نامه د (۳۱) څپېز شعر لومړنۍ برخه وه، دا هغه ډول شعر و چې د پوښتنې او ځواب په بڼه ويل کېده، وروسته بيا په (۱۲مه)ميلادي پېړۍ کې لومړۍ اولس (۱۷) څپېزه برخه له دويمې (۱۴) څپېزې برخې جلا او د يو خپلواک فورم بڼه يې خپله کړه. (د صديق الله بدر ليکنه).

په جاپاني ژبه کې هايکو له ډېرو باريکيو ډکه ده. په همدې خاطر يو الماني ژباړن (مانفرد هاوسمان) په دې نظر دی چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپانۍ پرته د نړۍ هېڅ ژبه د دې توان نه لري، چې په (۱۷) څپو کې همغه څه بیان کړي، چې یو جاپانی شاعر یې د هایکو په قالب کې بیانوي.

په جاپاني ژبه کې د هایکو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

________ پینځه څپې

________ اوه څپې

________ پینځه څپې

دا فورم ټولې درې مسرې لري، چې لومړۍ او درېیمه یې سره مساوي یانې هره یې پینځه پینځه څپې لري، خو دویمه یې بیا لږ اوږده چې ټولې اووه څپې لري. جاپاني هایکو بیا د پښتو لنډۍ په شان هم نه ده، چې شاعر یې معلوم نه دی او هر څوک چې د زړه درد او غم ولري، احساس پرې غلبه وکړي، لوستی وي که نا لوستی، پېغله وي که ځوان ټول یې ویلای شي. جاپاني هایکو ډېره باریکه او له خاصو نزاکتونو ډکه ده، یوازې ډېر مطرح شاعران یې ویلای شي، هغه شاعران چې په هایکو کې مهارت لري هغه څرګند دي.

(ماتسویو باشوریا) (۱۲۴۴-۱۲۹۴م) (بوسون) (۱۷۱۲-۱۷۸۳م) (ایسا) (۱۷۲۴-۱۸۲۷م) او (شیکي) د (۱۸۲۷-۱۹۰۲م) نامتو هایکو ویونکي دي. د دوی د هر یوه، یوه یوه هایکو به هم راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماتسو یو باشوریا:

زوړ ډنډ
د کانتهار منډه
د اوبو غږ

بوسون:

د زاړه ډنډ غاړه
کانتهار زړېږي
رژېدلې پاڼې

ایسا:

دا شبنمي نړۍ
بېشکه شبنمي ده
خو تراوسه...

شیکي:

فکر کوم
دا مې وروستی کال
دا امبلوک خورم

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر څومره او په هر ډول چې جاپاني هايکو د نړۍ نورو ژبو ته واړول شي، هغه خوند او هنر نه شي لېږدولای لکه په خپله، چې په اصلي جاپاني ژبه کې خوندي دی. جاپاني او چيني ژبه د هجايي سيستم لرونکې دي. په دې ژبو کې څپه يا هجا خپله يوه مستقله مانا لري، خو په پښتو او ځينو نورو ژبو کې کېدی شي څپه کومه مستقله مانا ولري او يا يې ونه لري.

دا چې جاپاني هايکو څه وخت او څه ډول پښتو ته راغلې ده، تراوسه پورې دقيق معلومات نه شته او نه هم په پښتو کې کټ مټ جاپاني هايکو ته ورته شعرونه ډېره سابقه لري.

په پښتو کې ظفرخان ظفر (د ناوې لور) په نامه د (هايکوګانو) يوه ټولګه لري. په دې ټولګه کې (۳۰۲) هايکوګانې راغلي، لومړی ځل په (۲۰۰۴) او بيا په (۲۰۰۸) م کال کې چاپ شوې ده.

يه خدايه پاکه ما په دې مه نيسه!
زه خو دا خلک خندومه ځکه
چې څوک له غمه خودکشي ونه کړي.

✵✵✵

ما چې وهل او ټکول وخوړل
ماته ارمان ددې خبرې راغی
زه د جانان کوڅې ته څله تلمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ظفرخان ظفر وورسته ځوان ليکوال (محب الله سباوون) هم د خپلو هايکوګانو يوه ټولګه چاپ کړې ده. ((په چنارونو دې لمبې پورې شي)) دا ټولګه (۴۲۹) هايکوګانې لري.

مـور چـې کيسـې د ماشـومتوب کـوو نـو
سـترګې يـې ډکـې شـي لـه اوښـکو وايـي
ځـــه ســـباوونه اکوبکـــو وکـــړو.

✵✵✵

ځـه چـې کـړو ماتـه د مـاحول خاموشـي
محبـــوبې زه بـــه هـــايکو ووايـــم
تـه خـو جينـۍ يـې ځـه ټپـه شـه پـه کـې

✵✵✵

اوبـه دې تبـل شـي نـور د دغـې چينـې
مـا او جانـان چـې ورلـه نـه راځـو نـو
پـه چينـارونو دې لمبـې پـورې شـي.

پورتنۍ هايکوګانې چې مور ګورو له جاپاني هغو سره يې درې غټ توپيرونه دي: لومړی دا چې د پښتو هايکو د دريواړو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی، دويم دا چې دا هايکو يو مقيد وزن تعقيبوي او دريېم دا چې د پښتو ټولې هايکوګانې د څپو د شمېر له مخې يو شان جوړښت نه لري. يانې د څپيز جوړښت له مخې کېدی شي د يوې هايکو د څپو شمېر يو ډول او د بلې بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د هرې هايکو د خپلو مسرو د خپلمنځي څپو شمېر سره مساوي دی.

پورتنۍ هايکوګانې ټولې (۱۱) څپيزې دي. درې واړه مسرې يې يو واحد وزن تعقيبوي.

خو نورې هايکوګانې هم شته چې د څپو د شمېر له مخې له دې توپير کوي.

د نجيب الله عامر يوه هايکو:

خدايـــه يـــو غـــټ زړه راکـــړې
لکـــه د غـــره پـــه شـــانته
خـــو چـــې د کـــانې نـــه وي.

د څپو شمېر يې اووه اووه څپې دی.
خو د پښتو د ټولو هايکوګانو هندسي جوړښت يو شان دی.

په دې ډول که مونږ د شکل له پلوه وګورو پښتو هايکوګانې له جاپاني هغو سره پوره توپير لري، داسې نه دي لکه د غزل، قطعې، رباعي، قصيدې او نورو په شان چې په پښتو او عربي کې يو ډول شکل لري. د محتوا له مخې هم پښتو هايکوګانې اکثره مزاحيه رنګ لري، خو جاپاني هايکو د طنزيه محتوا ترڅنګ د طبيعت د ښکلا انځورونې يوه ښه هنداره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار، پښتو ټپيزه د جاپاني هايکو ترڅنګ، ۱۳۹۱ل کال.

۲- محبوب شاه محبوب، ټپيزه او ټکوريزه د ټپې معنويت ته ګټه رسوي که تاوان؟ ۱۳۹۱ل کال.

۳ – انورالحق، ټپه که د ولس مال دی نو ټپيزه د چا ده؟ ۱۳۹۱ل کال.

۴ – محمد حنيف حيران، د پښتو ټپيزې را منځته کېدل، برياوې او پر وړاندې يې اند ښنې او چيلنجونه، ۱۳۹۱ل کال.

۵ – صديق الله بدر، هايکو، ۱۳۹۱ل کال.

۶ – عبدالله کمال، پښتو ادب ته هايکو له کوم لوري راغله؟ ۱۳۹۱ل کال.

۷ – محمدعزيز تحريک، د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۱۳۹۰ل کال.

۸ – محمد اسمعيل يون، د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۱۳۸۷ل کال.

۹ – محبوب شاه محبوب، ګورګورې، ۱۳۹۰ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او سني شعر د حوادثو په مسیر کې
(۱۳۸۱-۱۳۹۱ کلونه)

دا لیکنه پر ۱۳۹۱ ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اورول شوې ده.

پښتو شعر له امیر کروړه رانیولې بیا تر شیخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، ملکیار غرشین، هوتک بابا، روښانیانو، د خوشال تر عصر او ان تر دې معاصرې دورې پورې اکثره د حوادثو تر سیوري لاندې ټوکېدلی دی. کله حوادثو شعر ټوکولای او کله شعر حوادث زېږولي دي. په یوه لنډه لیکنه کې نه شي کېدې د یوې ژبې د شعر د پنځونې ټول اساسي عوامل او حوادث بیان شي، له همدې کبله خپلې اصلي موضوع او مهالیزې محدودې ته راځم او یوازې په نږدې یوه لسیزه (۱۳۸۱-۱۳۹۱) کې چې د سختو سیاسي او پوځي پېښو لسیزه ګڼل کېږي، د پښتو شعر، پرمختګ پړشاتګ، خوځون او بدلاینې په باب بحث کوم:

په دې لیکنه کې د غه لاندې غټ ټکي بیانوم:

- د لیکوالو او شاعرانو د کاري ساحې بدلون

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سياسي او پوځي حوادث او پښتو شعر
- د پښتو شعر شکل
- په پښتو شعر کې د شعريت او شعاريت معادله

۱- د شاعرانو د کاري ساحې بدلون:

(۱۳۸۱-۱۳۹۱لمريز) کلونه داسې لسيزه ده، چې افغاني ټولنه له سترو پېښو سره مخامخ ده. په دې پېښو کې يو شمېر مثبتې پېښې هم شته او منفي هغه هم. د مثبتو پېښو له جملې څخه يوه هم په افغانستان کې د رسنيو ازادي او رسنيزه پرمختيا ده. په دې لسيزه کې په افغانستان کې په منځني ډول تر (۱۰۰۰) عنوانو زياتې چاپي رسنۍ، د (۱۵۰) په شاوخوا کې غږيزې يا راډيويي رسنۍ، (۵۰) په شاوخوا کې ليدنۍ يا ټلوېزيوني رسنۍ او په سلګونو برېښناييزې يا انټرنېټي رسنۍ راټوکېدلي دي. د دې ګڼ شمېر رسنيو راټوکېدنه د ټولنې د ودې د طبيعي بهير نتيجه نه وه، د تصنعي ولسواکۍ، د بيان د ازادۍ او د نړيوالې ټولنې د ناکنټروله اقتصادي مرستو نتيجه وه.

دې کار پر خپل ځای او وخت خپلې خپلې ګټې او زيانونه درلودل، چې د ټولو سپړنه يې د دې ليکنې له وسه وځي. د رسنيو دې چټکې ودې يو زيات شمېر کدرونو ته اړتيا درلوده. څرنګه چې دا مهال د ژورناليزم په ډګر کې دومره ګڼ شمېر کدرونه موجود نه وو، نو د رسنيو چلوونکي اړ وو له هغو اشخاصو څخه هم ببرنۍ ګټه واخلي چې ژورناليزم يې آر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک نه و ، خو د ژورنالیزم له ساحې سره یې څه نا څه کار درلود. لیکوال او شاعران چې په اسانۍ سره د ژورنالیزم چارې پر مخ وړلای شي، د نویو رسنیو ددې پراخې ساحې لپاره تر ټولو وړ کسان وګڼل شول، اکثره لیکوال او شاعران په رسنیو کې پر سنیز کار بوخت شول. دې کار که له یوې خوا د رسنیو ماشین وڅرخوه، رسنۍ یې ښې وځلولې، خو له بلې خوا دې کار د لیکوالو او شاعرانو تخلیقي هڅو او پنځونو ته سخت زیان ورساوه.

شاعران اړ وو لکه د ماشین د یوې پرزې په شان کار وکړي او استهلاک شي، ټوله ورځ خپلو رسنیزو چارو ته پاملرنه وکړي او تخلیقي کار ترې پاتې شي. که څه هم رسنیو په خپل ذات کې شعر و شاعرۍ او په ټوله کې د ادبیاتو ځلونې او پراختیا ته ډېر کار وکړ، خو خپله هغه شاعر چې پخوا یوازې د شاعر په توګه مطرح و او د زیاتې پنځونې وخت، ظرفیت او ځواک یې درلود ، په رسنیزه برخه کې د هغه مصروفیت ددې سبب شو چې ټوله انرژي یې پر ځو برخو ووېشل شي. نو په دې ډول شاعرانو ژورنالیزم خپل ځان ته دویم مسلک په توګه غوره کړ. دې کار طبعاً پر پښتو شاعرۍ نامطلوب اغېز وښنده. لکه څنګه چې یو ژورنالیست ته په ژورنالیستي کار کې د ژوند د خړوب لپاره ښه زمینه برابره شوه، دغسې که شاعر ته هم یوازې په شاعرۍ کې دومره امکانات برابر شوي وای، نو شاعرانو به د شاعرۍ په برخه کې ډېر کار کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- سیاسي او پوځي حوادث او پښتو شعر:

په تېره یوه لسیزه کې د خورو پښتو په اندول د ترخو حوادثو شمېر زیات وو. پښتنو شاعرانو، د کلاسیکي دورې په شان ارامه ذهني فضا نه لرله، د متواتر تفکر لپاره هم وخت ډېر نه وو. د شاعر په باب دا ویل کېږي چې پوټکی یې ډېر نازک دی، د چاپېریال پېښې پرې ډېر ژر تاثیر کوي او چټک غبرګون ښيي. په پخوانیو دورو کې که څه هم شعر له محیطه متاثره کېده او له همدې پېښو راټوکېده، خو داسې شعرونه هم په کې وو چې خپله د پېښو د ټوکېدو سبب کېدل. یوه ساده شان بېلګه به یې ورکړو: که د میوند جګړه نه وای رامنځته شوې، نو د ملالۍ د خولې دا ټپه:

(که په میوند کې شهید نه شوې ــــ خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه) نه رامنځته کېدله، خو که د ملالۍ له خولې دا لنډۍ نه وای راوتلې، نو کېدی شول افغان ځوانان به په ولولو نه وای راغلي او د میوند د بري پېښه به زموږ په نصیب شوې نه وای، دلته ګورو چې پېښې یو شعر او شعر بیا بله بریمنه پېښه وزېږوله. کله چې موږ تېر لس کلن بهیر ته ګورو، دلته پېښو شعرونه یا نظمونه ټوکولي، خو شعرونو بیا پېښې نه دي ټوکولي. هره هغه سیاسي یا پوځي پېښه چې افغانستان کې رامنځته شوې، پر لیکوالو او شاعرانو یې خپل اغېز شیندلی دی. د جګړې په ډګر کې چې کوم اصطلاحات او مفاهیم کارول کېږي، هغو پېښو شعر یا نظم ته هم لاره کړې ده. الوتکې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټانکونه، ځانوژنه، بهرنیان، کورنیان، واسکټ، ماین، فساد، رشوت، دیموکراسي او نور چې د اوسنۍ جګړې او د ټولنې د ناخوالو بېلابېل عناصر دي، پښتو نظم کې يې هم همدا ډول انعکاس موندلی دی:

د ځـان وژنـې مـنظـره لـکـه پـتنګ خـوښوي
دغه سړی بې ننګه ژوند نه، مرګ د ننګ خوښوي.
(جلال امرخېل، اوس دې هم هره شېبه په خوب کې وینم)

هر بهرنی عنصر چې د افغانستان په جګړه کې په یو نه یو ډول ښکېل دی، شعر یا نظم ته يې هم په همغه ډول لاره کړې ده.

ای پـه مشـرق کـې د مغـرب واکـداره
سـتا نـه دې پـاک خدای(ج) دا زور واخلي
زمـا د خـاورو کـور دې لولپـه کـړ
سـتا دې دا سـپینه مـانۍ اور واخلـي
یـارانو دومـره ځوربـدلی یمـه
والله کـه داغ زړه مـې ټکـور واخلـي
کـه پاکسـتان همداسـې وي ملګـرو !
جنـګ بـه ځلریشـت کالـه نـور واخلـي
✵✵✵
ماتـه پـه سـر چـورلکې مـه ګرځـوه
تـا خـو زمـا پـه وطـن غـم جـوړ کـړ
خپلـو بنګلـو تـه رڼاګـانې ګـورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما جونګړي ته دې بم جوړ کړ
تا راته کومه فابریکه جوړه کړه
کوم یو سړک دې راته سم جوړ کړ
خالي همدومره دې له وسه کېدل
چې غټ نفاق دې چم په چم جوړ کړ.

(سمیع الله تړون، زه دې نور نوم په ژپه نه اخلمه)

لس کلنه دیموکراسي هم له هغو پېښو څخه ده چې په ناڅاپي ډول افغانستان ته وارد شوه، دې ولسواکۍ خپل طبیعي پړاوونه نه دي بشپړ کړي، ځکه خو لکه څنګه چې لازمه وه، په ټولنه کې یې خپل ځای تثبیت نه شو کړای، شاعران او لیکوال هم د دې پېښې نقش ته متوجه شوي دي، په خپل کلام کې یې تر ټینګو نیوکو لاندې راوستې ده:

بې دوه پنځوس راوستې ده بلا دموکراسي ده
د چور، د رشوتونو او د غلا دموکراسي ده
ولس لګیا په خپلو لاسو وژني ولسونه
دا چا ویل غلطه ده رښتیا دموکراسي ده
فاشیزم، کمونیزم بل هر ایزم ترې کربان شه
دا مور ته یې راوړې چې که دا دموکراسي ده
قدم په قدم بم دی او بمبارد دی او بلوا ده
سبا دموکراسي ده او بېګا دموکراسي ده
بګرام، ګوانتاناموا بوغریب کې چې څه کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــر دې زياتــه ليــدلي چيــرې چــا دموکرا ســي ده؟
زمــا نالوســتي خلــک بــه ضــرور پــرې نــه پــوهېږي
دا ځکــه چــې دا مېــډ ايــن امريکــا دموکرا ســي ده
څوک مات درباندې نه کړي بېکسياره دا ګنجي سرلړ
پــــام کــــوه اشــــنا ډېــــره رســــوا دموکرا ســــي ده.

په تېرو لسو کلونو کې د زور او زر په ملاتړ د ځينو اشخاصو تصنعي وده او واک ته رسېدل هم هغه پېښې دي، چې د ټولنې د عامو وګړو له خوا غندل شوي دي. د ترخو واقعيتونو په توګه دې حالاتو هم د شاعر کلام ته لاره کړې. د هېواد تکړه شاعر پير محمد کاروان په خپل يو کلام کې په هېواد کې د دوو داسې شخصيتونو پرتلنه کړې چې په يوه کوڅه کې يوه بل ته مخامخ کورونه لري، يو د زر او زور خاوند دی، واکوال او ټوپکوال دی او بل نه زر لري نه زور، خو د علم د يوې لويې شتمنۍ خاوند دی. شاعر دا دوه شخصيتونه يو بل سره پرتله کړي دي:

دا يمان غوندې سړی

دکابــــل پــــه خيرخانـــــه کـــــې
څوټوليــــــــه وســــــــله وال دي
دلــــوی کــــورمخې تــــه ګرځـــــې
پــــــه باروتوښــــــه ســــــمبال دي

✲✲✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلنګي کالي په غاړه
ترېنه پلي خلک رېږدي
ايله سترګې چې کړې کړي
لکه خلي خلک ريږدي

❋ ❋ ❋

په دې کورکې به چې خدازده
سپين که تور سړی اوسېږي
بس يو دا راز يې څرګند دی
چې د زورسړی اوسېږي

❋ ❋ ❋

ودې کورته کله کله
په سحرپه غرمه راشي
سره ځراغونه ښېښې توري
دموټرو، رمه راشي

❋ ❋ ❋

ددې کورپه مقابل کې
يو ساده غونډې کورګی دی
يو سپين ږيری په کې اوسي
دايمان غونډې سړی دی

❋ ❋ ❋

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه عسکرنه یې پیرې شته
د بارو تو داورونو
خو کړی دي تربنه تاوې
د زړګو تو د فکرونو

❋❋❋

چارچاپېرورته ولاړ دي
کتابونه د پوالونه
پاڼې پاڼې پسې ګوري
لري سل زره فکرونه

❋❋❋

کله یو کتاب راواخلي
کله بل کتاب راواخلي
کړي له ګل سره خبرې
د بلبل کتاب راواخلي

❋❋❋

د ملالي ژبه وایي
په خپو په سېلابونو
دومره خوږ دومره شیرین دی
لکه شرنګ د ربابونو

❋❋❋

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ چې ورته کېني
لکه نوردربانده ووري
بس خبرې يې چې اورې
يو سُرورورد باندې ووري

✵✵✵

که ترې يوه پوښتنه وکړې
نو به لس ځوابه درکړي
که تش ډاګ يې هم به باغ شي
دی به سل ګلابه درکړي

✵✵✵

دزړه تنده پرې ماتيږي
داوبو غونډې يې رنګ دی
پاچهي ترې صدقه شه
لوی درویش دی لوی ملنګ دی

✵✵✵

که بيماريې ورته راشه
چې خبرې يې انار دي
په موسکاکې يې راټولې
سل جوپې دلاله زار دي

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر کولپونـــه يـــې دزړونـــو
دقلـــم پـــه کيلـــي وا دي
ده پرقـــا م بانـــدې وېشـــلې
ډکـــې لپـــې د رڼـــا دي

❃❃❃

خدايـــه شـــکرخدايه شـــکر
چـــې پښـــتون قـــام کـــې پيـــدا دی
پـــه رمـــوزدعلم پـــوی دی
لـــوی عـــالم دی لـــوی بابـــا دی

❃❃❃

علامـــه رشـــادېي نـــوم دی
پښـــتون جـــم دی پښـــتون جـــام دی
تـــرې لـــوګی اوســـپېلنی شـــم
دکـــاروان شـــعرته الهـــام دی.

په دې شعر کې شاعر دوه بېلابېل متضاد شخصيتونه پرتله کړي دي. دا شخصيتونه زموږ د ټولنې د پېښو زېږنده دي، خو شاعر په ډېر هنري ډول دا سره پرتله کړي دي.

په افغانستان کې د ګڼو دردوونکو پېښو په منځ کې د کندهار د پنجوايي پېښه خورا دردوونکې ده، دې پېښې د ګڼو افغانانو او بشرپالو نړيوالو احساسات راوپارول، دې پېښې د شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

روح هم وتکوه، په لسگونو شاعرانو دې پېښې ته شعرونه وویل او د دې ډله ییز درد انځور یې وکاږه. د دې پېښې په اړه له ویل شویو شعرونو څخه ځانگړې ټولگه جوړېږي. د یو شاعر د نظم یوه برخه:

وایه اسمانه!
چې په غبږه کې دې،
رانه رانه
د سپوږمۍ خواته
ستوري چا وخوړل؟
او د گلاب
له بوټي چا
په توره شپه کې
پانه پانه د غوټۍ
له غېږې ژوند
په سرو لمبو سوځوه؟...

(د پوهنمل حبیب زي د شعر یوه برخه)

او دا هم د دې پېښې په اړه بل شعر:

اخ جوړه بچي مې نه شته د کور ستنه مې ده ړنگه
وئ په خپلو وینو لامبي اوس یې ورې زما له څنگه
زما بچي خو مکتبیان وو، د دوی څه وو ستا له جنگه؟
وئ جوړه بچي دې ومره، سره کا پره سره پرنگه!

✻✻✻

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېګــاه دوا ړو رانــه غوښــتي يــو يــو ګــرم ټيکلــی و
دا يــو ســره خولــه هلکــی و دا بــل ګــل غونــدې زلمــی و
اوس يــې برېتــې تــاوولې پاچــاهۍ تــه جــوړ ســړی و
يــو مــې سر تــه راتــه پــروت و بــل مــې پښــو تــه لکــه وری و
✵✵✵

چې پــه تــوره نيمــه شــپه کې ســور لېــوه پــر کالــه راغــی
لکــه ســپی چــې لېــونی شــي غورېــده پــر کالــه راغــی
هــره خــوا يې اورولــې ســرې ګــولۍ لــه ماشــينګنې
خوند يې اخيست زموږ له چيغو غړمبېده پر کاله راغی
✵✵✵

مسلمانو خويندو ورونو ! زما دا خيرې ګريوان ګورئ؟
دا نوکـارې زمــا پــه مــخ کــې دا د وينـو نښــان ګــورئ؟
دا چې وينې وينې ژاړي، دا چې مرګ له خدايه غواړي
دا زمــا د بچــو پــلار دی، دا مظلومــه انســان ګــورئ؟
✵✵✵

د ده مخکــې تــوره شــپه کــې ، ســره کــا پر يــم لتهــولې
پاچــا زمــوږه چيغــې وا اوره ! يــو خنځيــر يــم لتهــولې
پاچا سپي يې راشکارلې، پاچا سر يې راتــه لوڅ دی!
پاچــا بنــد پــه بنــد يــې ټولــه، ښــه پــه ځيــر يــم لتهــولې
✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاه له خوبه پاڅه ، کندارې مېرمنه ژاړي!
سره کاپر ده څورولې يوه بله غزا غواړي
احمد شاه د تا په پښو کې يوې ښځې تندى ايښى
چا يې وړې لو پټه ده تا نه خپله حيا غواړي

❋❋❋

احمد شاه ! د سرو کاپرو ستا په مينه کې غوبل دى
هره شپه په کور را اوړي په سرونو مو اوربل دى
احمد شاه ! ککرې ډېرې ، خو د سر سړي مو نه شته
مورې به تړوله ورپسې شو خو کمى د يو اتل دى

❋❋❋

احمد شاه ! بېګاه يې بوره د جوړه زلميو مور ده
دا کيسه څه نوې نه ده، هره ورځ په يوه کور ده
اخ په وير يې کېنولې د تنکو ژړکيو خور ده
بيا د غم توره لمنه خوره شوې لور په لور ده

❋❋❋

احمد شاه ! کيسه مې واوره زما زړه له ژونده تور دى
د کافرو په لاسونو سوځېدلى زما کور دى
احمد شاه ! پاڅا مې ژاړي، ورته ګوره دا يې زور دى
او د دين په نوم چې جنګ کړي دا هم خداى چې په زړه تور دى

❋❋❋

لويه خدايه ! زمونږ په ملک کې د دستار سړى پيدا کړه
چې مشال غوندې بلېږي يو د کار سړى پيدا کړه!
سفيد پوشه بلا ورکه ، ژړندوکي پاڅا واخله!

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـو هوښـیار سـړي پیـدا کـړه د وقـار سـړي پیـدا کـړه!
(د عبدالهادي هادي شعر)

دې ډول ناڅاپي خوځېدو د پښـتو شـعر لمـن نیـولې، څه چې پـه ټولنه کې تېرېږي هغه شعر ته هم لاره کوي. دا بـل ازاد شعر هـم وګورئ:

ببرنی خبر

سره کرښه

ځل ځل

بل بل

ډېره لنډه

ډېره تېزه

را ښکاره شوه په سکرین

د تلویزیون

ژر شوه تېره بیا راتېره

زړه مې ډب کړ

زړه مې ډیب کړ

زړه مې درز کړ

بیا به څوک وي؟

بیا به څوک؟

کوم وکیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم یو ملک

کوم ښوونکی

کومه پېغله

کوم ماشوم د ښوونځي؟

یو ځل بیا سکرین ته ځیر شوم

بیا الوتي

بیا پرېوتي

تورو خاورو کې شتېږي

لاس یې یو سر یې بل چېرته

ټولوي یې اندامونه

د وجود

سپینو کڅوړو کې پولیس

پولیس هم په وینو رنګ

ځمکه هم په وینو سره

هلته پورته

رېبل شوي دي

د شنو ونو شاخونه

نیم دي سوي لوغړن

هلته لرې په بر شاخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی راځوړند کمربند

د ښوونځي د کوم ماشوم

څاڅکی څاڅکی

وینه څاڅي

مور یې ژاړي ګرېوان څیرې

لګوي تندی پر ځمکه

سولوي خاورې په خولې

وایي څه شو زوی مې څه شو ؟

ما خو نن سهار چوف کړی

له قرانه مې تېر کړی

ټول سورت مې پرې ویلی

نو بیا ولې

نو بیا ولې

خدایه خدایه

لویه خدایه !

یو سپین ږیری هلته لرې

د پولیس ترخنګ ولاړ دی

څوک یې نه پرېږدي صحنې ته

د لونګۍ شمله یې خوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیښکه سترګو ته نیولې
دا سې ژاړي دا سې ژاړي
لکه چا يې چې سینه کې
د ځیګر ټوټه ربېلې
زه هم ګورم تلو یزیون ته
د سکرین پر مخ بیا لیک شول
شل ټپیان، شل وژل شوي
شل لا نور هم لا درک دي
یو سربول، یو سندرغاړی
یو وکیل د قوم سپین ږیری
یو ښوونکی
زده کوونکی
یوه مور
او یو تي روی هم شامل دي
په ټپیانو
او په مړو کې
ژر مې لاس کړ ټلیفون ته
یوه نومره مې کړه ډایله
ورور ه څنګه يې خیریت دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خو ښه یمه ته ښه یې؟

خو غږ نه راځي په فون کې

یو سورت دی، تلاوت دی

د قران د سورتونو

بیا مې زنګ

په زوره تېر کړ

وروره څنګه یې خیرت دی؟

بیا سورت دی

بیا سورت

تلاوت دی تلاوت

شپېه پس زنګ راغی

له کوره

یو اواز و غریو نیولی

یو فریاد و غریو نیولی

ما ویل څه دي؟

ژړووایه؟

هغه هغه...

هغه بم چې نن چاودلی

ها ځانمرګی برید چې شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها چې شل يې دي وژلي

ها چې شل يې ټپيان کړي

ها چې ته پرې نازېدلې

ها چې ته پرې وياړېدلې

ها باتور او شمله ور

ها د قوم چې مخور

هغه ورور يې ستا وژلی

سترګو تور يې ستا وژلی.

د دا ډول پېښو په لړ کې د کونړ، شينوارو، شينډنډ، لغمان، هلمند، بره کې برک، ارزګان، پکتيا او په هېواد کې د نورو سيمو د حوادثو په باب ګڼ شمېر شعرونه ويل شوي، چې دلته د ټولو يادول ممکن نه دي.

۳- د پښتو شعر شکل:

په تېره يوه لسيزه کې د فورم له مخې اکثره هغه شعري فورمونه کارول شوي چې په پښتو کې ډېر دود دي، خو په دې کې غزل او ازاد فورمونه زيات کارول شوي دي. سربېره پر معمولو پښتو شعري فورمونو نوي رامنځته شوي شعري فورمونه، لکه (هايکو، ټپيزه او ټکوريزه) هم کارول شوي، خو څومره چې پښتو غزل او ازاد شعر د تېرو لسو کلونو حوادثو ته ځانګړي شوي، نور فورمونه د دوی په اندول د پېښو زيات

(c) ketabton.com: The Digital Library

منعکسوونکي نه دي. په تېره يوه لسيزه کې په پښتو شعر کې محتوايي او شکلي پرمختګ د واره ليدل کېږي، خو څرنګه چې د ټولنې په نورو برخو کې د نورو لسيزو په اندازه ول زيات پرمختګ شوی دی. په پښتو شعر کې د ښکلا ييز پرمختګ سرعت ډېر زيات نه دی. په تېرو لسو کلونو کې لږ تر لږه هر کال تر سلو عنوانو زياتې شعري ټولګې چاپ شوي دي، د کميت له مخې د نورو لسيزو په اندازه دا يو ښه کميت دی، خو او سنيو تخنيکي امکاناتو ته په کتو سره بيا هم دا د ګاونډيو هېوادونو د شعري اثارو تر کميت ډېره ټيټه کچه ده.

په دې لسيزه کې ازاد شعر ډېره وده کړې، علت يې کېدی شي دا وي چې ازاد شعر په خپله لمن کې د ډېرو پېښو د ځايونې ظرفيت لري؛ يوه پېښه له پيله تر پايه انځورولای شي؛ شاعر ددې امکان لري چې د پېښې د انځورونې ترپايه خپل کلام وغځوي، خو په غزل او نورو مقيدو فورمونو کې د شاعر پر وړاندې ثابت محدوديتونه دي.

په پښتو کې درې نوي شعري فورمونه، (ټپيزه، ټکوريزه او هايکو) هم په دې لسيزه کې ښه وځلېدل خو لا هم ددې دريو اړو شعري فورمونو پوخوالي ته لا ډېره لاره پاتې ده.

۴- په پښتو شعر کې د شعريت او شعاريت معادله:

کله چې په ټولنه کې بحراني حالت واکمن وي، په شعر کې يې هم د بحران انعکاس حتمي دی. ځينې ادبپوهان په دې نظر دي چې ډېر ښه ادبيات د اختناق په مرحله کې راټوکېږي، ښه مثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې روسي ادبيات ګڼي چې يوه زياته برخه يې د اختناق په شرايطو کې راټوکېدلې ده، خو اختناق او بحران په تېره بيا پوځي او سياسي بحران يو له بل سره توپير لري. د اختناق يو ډول په ټولنه کې داسې يوه مرحله ده چې ټولنه کې عام نظم ټينګ وي، خو هغه اشخاص چې له حاکميت سره سياسي او فکري تضاد لري، هغوی ته خطر متوجه وي، په بحراني شرايطو کې د ټولنې ټول اقشار تر تهديد لاندې وي. افغانستان په تېرو نږدې درې نيمو لسيزو کې له همداسې يو بحران سره مخامخ دی. تېره يوه لسيزه هم يوه لويه سياسي او پوځي بحراني لسيزه وه. د دې کړکېچ بېلابېل اړخونو، محتوا او تاثراتو شعر ته هم لاره کړې ده. ځينې شاعران په دې بريالي شوي چې د کړکجنو پېښو له انعکاس سره سره د خپل کلام هنري جوهر او شعريت خوندي وساتي. (شعريت) د شعر جوهر دی لکه (انسانيت) چې د انسان جوهر دی. يا (سړيتوب) د سړي. د عوامو په اصطلاح په يوه سړي کې چې سړيتوب نه وي، نور څه په کې نه پاتې کېږي. شعر کې هم چې شعريت نه وي او يا په کې کمزوری وي، شعار ورڅخه جوړېږي. شعار که څه هم مانيز بار لېږدوي، کېدی شي ښه او مثبت پيغام هم ولري، خو بيا هم که هنريت يې کمزوری وي، خوند يې له منځه ځي؛ ډېر عمر نه شي کولای. شعاري کلام کېدی شي د عوامو په ذوق برابر وي، خلک يې خوښ هم کړي او خوند هم ترې واخلي. د دې خوند علت به دا وي چې شعاري کلام ساده او تر يوه حده د عوامو په ژبه دی، بيان يې هم مستقيم دی او د هنر له کوم شفاف فلتره نه تېرېږي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو لسو کلونو کې په پښتو کې ډېر داسې نظمونه ویل شوي چې شعاري برخه یې تر شعریت یا هنري برخې درنه ده. په تېرو څو بېلګو کې هم موږ د شعاریت څرکونه ګورو ، په تېره هغه شعرونه یا نظمونه چې د کومو مشخصو پېښو یا حالاتو انځورنه کوي، په هغو کې د شعاریت تومنه زیاته ده. شعاریت نه یوازې په ازاد نظم او غزل کې محسوس دی، بلکې د پښتو د ولسي شاعرۍ نورو فورمونو ته یې هم لاره کړې ده. لنډۍ چې د پښتو ولسي ادب یو خورا قیمتي غمی دی، په تېرو لسو کلونو کې ځینې داسې لنډۍ رامنځته شوي چې د شعار او تصنع ځانګړتیاوې په کې په څرګند ډول ښکاري. دا څو بېلګې به وګورو:

د مسینجر اواز دې خپ دی
یاره د سکایپ له لارې نیسه تماسونه
بیا شل اوریز مېچونه پیل شول
یار مې نوروز دی سپېنزان پرې لوبومه
جانانه صبر دې لړ ډېر کړه
په سړک ماین دی زه په پوله پوله ځمه
بیا به د چاکور کې غوغا وي
په هوا ګرځي د ناټو جنګي جازونه
هلیکوپتر په شان کړه شوه
د زړه په سر یې په راکټو وویشتمه
طالب بګرام کې خېټه وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوباما لالا قورمې خوند ورکوينه
ځانمرګی برید راباندې وکه
داسې خو مه وایه چې خوله نه درکومه
جانانه سمه امریکا یې
هم ملامت یې هم زارۍ درته کومه
زما کافر کافر جانانه
درته طالب طالب کېدم شهید دې کړمه
جانانه سمه القاعده یې
زه امریکایم تل زارۍ درته کومه.

په دې لنډیو کې که څه هم د ټولنې عیني واقعیتونه شته، په تېره هغه څه چې په دې تېره یوه لسیزه کې عملاً پېښ شوي دي. پر عوامو به هم تر یوه حده ښې ولګي، خو هغه خوند او لذت چې د پښتو په اصلي ولسي لنډیو کې شته، په دې کې نه شته، دا یو څو ټپیزې به هم د بېلګې په توګه یادې کړو.

ښځــه مــېړه ده مــېړه ښــځــه
له مانه واوره غرب تـه مه ځه
درتـــه پـــه لـړ خبر وای وځــه
دا ځـــي پـه بـره تـه پـه کـوزه
که څه دې وویلې پولیس ته زنګ وهینه
❊❊❊

(c) ketabton.com: The Digital Library

سهـــار کـــې وغـــواړي بــښنه

بـــېګاه تـــه بـــيا وکـــړي وژنـــه

د مـــرګ مـــو لـــوړه شوه سلنه

له دوی به څوک وکړي پوښتنه

چارواکي اوس د ځان په حال ژړا کوينه

❋❋❋

ديــموکـــراسۍ کړله شاخداره

نـــه ځـــي مـــېړه ســـره په لاره

درناوی ورک شو خدای لپاره

ښځه مېړه باندې واکداره

د بچو حال به يې اينده کې څنګه وينه

د مفـاهيمو مسـتقيمه او بربنډه افـاده د شعر شعريت کمزوری کوي. د پښتو پـر زيـات شمېر نظمونو اوس د شعاريت سيوری خور دی. که په مجموعي ډول يې وارزو، په تېرو لسو کلونو کې د شعاري نظمونو کچه خورا زياتـه شوې ده. پـه ادبي غونډو، مشاعرو او نورو ادبي ناستو کې چې کله هم د شعر خبره مطرح کېـږي او يـا شعر لوستل کېـږي، ناظمـان يـا شـاعران کوښښ کوي، داسې شعر يا نظم ووايي چې د ناستو خلکو پر مزاج برابر وي، هغوی يې مستقيماً د مانا تـل تـه کښـته شي او ژر پـرې پـوه شي. شاعر د خپل موقتي تشويق پـه خـاطر د شعر اوږده عمر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي جوهر ته ډېره پاملرنه نه کوي. نو په دې خاطر يو شمېر هغه شعرونه يا نظمونه چې په مشاعرو کې لوستل کېږي او يا هم د انټرنېټ په څپو خپرېږي، د شعري جوهر مالګه يې کمه وي. په پښتو شعر کې شعاريت له ډېره وخته دود دی. تېره يوه لسيزه هم ترې مستثنی نه ده. د کميت له مخې که يې وارزو، په تېره يوه لسيزه کې ټول نظمونه چې د شعر په نامه ټولنې ته وړاندې شوي دي، په سلو کې نږدې شپېته يې شعاري تومنه لري. دلته په يوه ليکنه کې نه شي کېدلای د ټولو بېلګې وړاندې کړو. که د پښتو ادبياتو کره کتونکي په دې برخه کې دقيق کار وکړي، کېدی شي د شعاريت کچه کمه او د شعريت هغه پياوړې شي.

اخځونه:

۱- د پيرمحمد کاروان يو شعر
۲-د عبدالهادي هادي يو شعر
۳-د سميع الله تړون يو شعر
۴- د محمد اسمعيل يون يو شعر
۵-د عبدالمالک بېکسيار يو شعر
۶- د طلاباز حبيبزي يو شعر
۷- د اسمعيل اړم څو ټېيزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو ښه لید لوري لپاره یوه ښه هڅه

دا لیکنه ما د ښاغلي (نور) پر یو علمي څېړنیز اثر (د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) باندې پر (۱۳۹۲ل) کال کړې وه.

(د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) د ښاغلي (نورولي خان نور) یو څېړنیز او شننیز اثر دی، د کتاب پر لومړي مخ لیکل شوي: ((د نړۍ د تېرو او راروانو سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو، فرهنګي او امنیتي چارو، اندونو او بنسټونو د شننو ټولګه)). که همدا یوه جمله هم څوک ولولي، نو د کتاب د منځپانګې پر ارزښت پوهېږي، همدا

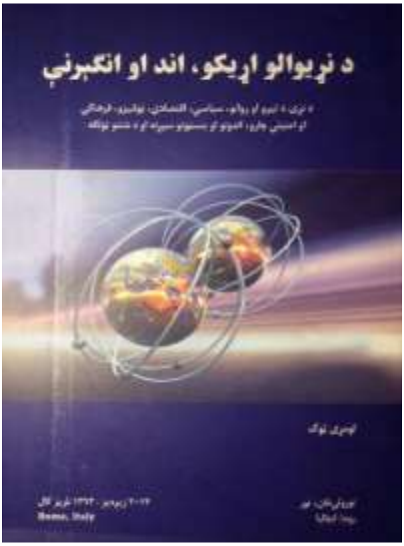

جمله ده چې سړی د کتاب د متن لوستو ته راکاږي، کله چې څوک د کتاب نیولیک ته متوجه شي، نو تلوسه یې نوره هم زیاته شي ځکه چې هر سرلیک یې خورا مهم دی، په تېره بیا هغو اشخاصو ته چې د سیاست، اقتصاد او نړیوالو اړیکو له صنف سره لېوالتیا لري. ښاغلي (نورولي خان نور) د یوه عملي او نظري سیاستوال او سیاستپوه په توګه د عملي تجرلو له یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسیر او بهیر څخه تېر شوی او بیا یې دا اثر لیکلی دی. دی هم لیکوال دی، هم سیاستوال، هم سیاستپوه دی او هم ادبپوه، هم یې کورنی له سیاست سره تړلې پاتې شوې او هم ده په خپله د خپل هېواد د سیاسي استازي په توګه خپله دنده پر مخ بیولې او هم یې د نورو سیاستونو ته پام کړی، هم یې له نورو هېوادونو سره د خپل هېواد سیاسي اړیکې ټینګ کړې او هم یې د هغوی روابط له خپل هېواد سره ټینګ کړي، د روابطو دا عملي پالل څه اسانه خبره نه ده. خو (نورصیب) سره د عملي او نظري تجربو یوه کارنده وسیله وه، په همدې وسیلې یې دا دی داسې یو ښکلی ارزښتمن اثرو لیکه چې تر اوسه یې په پښتو ژبه کې ډېر کم ساری لیدل کېږي. دا اثر د خپلو پراخو او هر اړخیزو معلوماتو له امله ددې ارزښت لري چې د حقوقو او سیاسي علومو او یا هم د بشري علومو په نورو پوهنځیو کې د یوه درسي او مرستندوی درسي اثر په توګه تدریس شي. د بهرنیو چارو وزارت کارکوونکو ته هم خورا مهم دی، ځکه هغوی په خپل عملي سیاسي ژوندانه او دندو کې له همدې مسیره تېرېږي.

په پښتو ژبه د ادبي اثارو شمېر خورا زیات دی، کله کله پښتنو شاعرانو او لیکوالو د عامو لوستونکو غرور زیات کړی او د علم د عرضې کچه یې ورته راټیټه کړې ده، د علمي اثارو په اندول د ادبي او ذوقي اثارو زیاتوالی پر ښکاره ډول علمي اثارو ته زموږ اړتیا په ډاګه کوي، موږ باید له هرې لارې چې وي په خپله ژبه کې علمي اثار زیات کړو، تر هغه چې ژبه علمي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي، سیاسي، مذهبي او دفتري ارزښت پیدا نه کړي، په ننواتو او زور نه ژبه پر چا زده کولای شو او نه پرې خپلې اړتیاوې پوره کولای شو . د ګران ورور (نور) دې خدای خونه له غنمو ډکه او په نور دې روښانه لري چې زموږ د ټولنې یوې اساسي اړتیا ته یې پام وکړ او ددې اثر په لیکول یې یو ، د علمي خدمت په برخه کې یو ستر ګام اوچت کړ، زه نه غواړمه ددې اثر په باب ډېر څه وو ایم، ځکه اثر خپله ستاسو په لاس کې دی، خو له ښاغلي نور څخه مننه هم پر ځان او ټولو هېوادوالو دده حق ګڼم، خدای (ج) دې دی اباد او سوکال لري، له (نوره) د (نور) د نور (نور) د خوربدو په تمه.

د نور د لازیاتې رڼایي او نورانیتوب په هیله

په ډېر درنښت

پوهنوال محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري

دا لیکنه پر (۱۳۹۴ل) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس لپاره لیکل شوې وه او په پښتو څانګه کې د استادانو او محصلینو په یوه غونډه کې اورول شوې ده.

استاد الفت د خپلې لیکوالۍ په پنځوس کلن مثمر ژوندانه کې موږ ته ډېره ستره ادبي پانګه ډالۍ کړې ده. دا پانګه اوس د استاد الفت میراث ګڼل کېږي. دا میراث په منظومه او منثوره بڼه تر موږه رارسېدلی دی. زه دلته غواړم د استاد الفت همدې منثور معنوي میراث ته لږ تم شم او په دې کې بیا هم هغې برخې ته چې د منثور هنري نثر په بڼه ډالۍ شوې ده. په دې برخه کې بیا هم زه د استاد الفت د هنري نثر پر شکلي خواوو بحث نه کوم، غواړم دده په نثر په تېره بیا په هنري نثر کې د هغه پر فکري لیدلورو او فکري زاویو لنډه رڼا واچوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کې هېڅ شك نه شته چې استاد الفت د خپل وخت يو لوی مفکر انسان و. الفت داسې يو انديال شخص و چې د خپل فکر د بيان لپاره يې د نظم او نثر د بېلابېلو فورمونو وسيلې درلودلې، الفت د خپل فکر د بيان لپاره د نثر او نظم له وسيلو څخه په ښه ډول ګټه پورته کړه، په تېره بيا له نثر څخه او د خپل چاپېريال هره ناخواله يې په کې په ښه ډول منعکس کړه، د الفت اثار په حقيقت کې د خپلې ټولنې داسې يوه رښه هنداره ده، که موږ غواړو د خپلې ټولنې تصويرونه په ښه ډول وګورو، نو دې هندارې ته بايد مخامخ شو. استاد محمد صديق روهي وايي: ((لکه څنګه چې ليو تولستوی ته د روسيې د انقلاب هنداره ويل کېږي هماغسې الفت د خپل ماحول د ټولنيزو جريانونو او مسلطو کلتوري ارزښتونو منعکسولو کې ستر نقش لوبولای دی.))(۱) نو که څوك غواړي افغاني ټولنه په هر اړخيز ډول مطالعه کړي، د استاد الفت اثار دې ولولي.

د استاد الفت اثار نه يوازې د افغاني ټولنې هندارې دي، بلکې د ټول بشر د هيلو، ارزښتونو، ناخوالو او غوښتنو منعکسوونکي هم دي. د الفت فکر د زمان، مکان او محدودې جغرافيې تر بريدونو اوړي او د ټولې انساني نړۍ د هيلو انځورګري کوي. زه نه غواړم خپلې خبرې پسې وغځوم. اوس راځم د استاد فکري ليدلورو ته. لکه څنګه چې مې دمخه نغوته وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د بشري ژوند د هر ډګر تل ته وررسېدلې، خو زه دلته غواړم د استاد الفت د فکر يوازې شلو بېلابېلو ليدلورو ته نغوته وکړم:

۱- قانون او قانونيت: استاد الفت د يوې ټولنې د ژغورنې، پرمختګ او سوکالۍ تر ټولو غوره لاره دا ګڼي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنه کې قانون پلی او ټولنه قانوني مسير ته ورداخله شي، دی قانون تر ټولو ((ښه حاکم بولي)) چې کولای شي د ټولنې د هر رنځ لپاره د درملنې سبب شي. دی قانون داسې یو حاکم ګڼي چې: ((هغه نه نفس لري، نه نفسي خواهشات، نه يې په زړه کې ډار شته، نه طمع، نه له موقوفۍ وېرېږي، نه د ترفيع پروا لري. نه رشوت اخلي، نه تنخوا. نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعات کوي، نه د چا مخ ګوري، نه د چا څټ، نه زورور پېژني، نه غريب، نه يې څوك خپل دي او نه پردي، نه سپارش مني، نه تملق اوري، نه چاته خاندي، نه چاته وچولی تروېوي. پوهېږئ دا حاکم څوك دی، هو! قانون او عدالت))[٢] اوس چې زموږ ټولنه د لاقانونيت او بې عدالتۍ په منګولو کې راګير ده، نو كه غواړو درملنه يې وکړو، د استاد الفت تر پورتنۍ فکري نسخې ورته بله ښه نسخه نه شو پيداکولای.

۲- افراط او تفريط: افراط او تفريط لکه څنګه چې زموږ په دين کې مردود دي، استاد الفت د ټولنې داسې یوه ناروغي ګڼلې، چې زيان يې دوه برابره دی. که په یوه ټولنه کې دا دوه مرضونه حاکم وي، نو ټولنه به د يوه تن پرځای دوه تنه تلفات او ضايعات ورکوي. استاد الفت دا پورته محتوا په ډېره ښه بڼه په یوه واړه نثر (دوه جنازې) کې راوړې ده، دی وايي: ((په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې، هغه یوه د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و، د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را اخيستې وه، ددې بل په جنازې پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه یوه وینه نه درلوده، ځکه مړ شو، ددغه بل وینه زیاته شوې او تېزه شوې وه، ځکه یې ژوند ونه شو کړای.
دوی دواړه مړه شول، مګر مرګونه یې یو راز نه وو او مرضونه بېل وو، یو د نورو وینې هم ځکلې وې او د بېته محتاج و، چې ډاکتران یې له وجوده وینه وباسي، بل ته چا خپله وینه نه وه پرېښې او بې وینې و.
یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو.))[٣]
الفت، افراط او تفریط په ټولنه کې یوه داسې ټولنیزه ناروغي بللې، چې ثبات له منځه وړي، عدالت او اعتدال تر پښو لاندې کېږي او د زیانونو کچه یې دوه ځله زیاتېږي.
۳- فکري ازادي: استاد الفت د ټولنې له مرضونو او تنګنظریو څخه د خلاصون بله غوره لار دا ګڼي، چې په ټولنه کې فکر او انتقاد ازاد شي او خلك په ازاده توګه خپل نظر او فکر څرګند کړي، دی انتقادي فکر او نظر یوه ((بېګناه بندي)) ګڼي چې په راخلاصون یې د ټولنې ډېر مرضونه تداوي کېدلای او ډېر ابهامات روښانېدلای شي. دی په ((بې ګناه بندي)) کې وایي: ((پرېږدئ! پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ.

مه وېرېږئ د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.

فساد او شرارت له ده څخه نه پیدا کېږي.

د ده بندي کول لویه ګناه ده.

دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهی په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راوالوزي ستاسې آینده سنجولی شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږئ.
که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېرښه شان وکړي.
ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې برېنډ به پټ کاندي.
تاسې دغه ښکلی موجود په تورو څاګانو کې مه غورځوئ.
په زندانونو کې يې مه اچوئ!
پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
دی بــه ستاســې د ګــډو وډو او پرېشــانه خوبونــو صــحيح تعبيرونه وکړي.
ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانيزي.
دی د راتلونکي حال پيشبيني کولی شي.
د طبيعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.
د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.
پرېږدئ پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زياتېږي.
وطن رڼا کېږي او ړانده بينا کېږي.
دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوك کوي.
دی ډېر پېچومي اوارولی شي.
دی ډېرې کړېږې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.
مـا خـوب ليـدلی، چـې دا بنـدي خلاصـېږي او د سـلطنت پـه کرسۍ کېني.
ښه فکروکړئ.
دا بندي څوك دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس له ډېره فکره وايم
فکر دی فکر!))(۴)

۴- مضر احتياط او مضر مصلحت: په عام ډول که څه هم په هر کار کې احتياط او دقت ښه شی دی، خو هر هغه څه چې تر خپل ټاکلي بريد او حده واوړي، پر افراط او تفريط بدلېږي او لکه څرنګه چې دمخه مو اشاره وکړه، د استاد الفت له نظره د افراط او تفريط پايلې ډېرې ناوړه دي. دغسې په يوه کار کې تر حده زيات احتياط هم د ګټې پرځای تاوان زياتوي او د يوه ضروري او ممکن کار د ناممکنۍ سبب ګرځي. استاد الفت د ((مضر احتياط)) په نامه يوه نثر کې د ناوړه احتياط عواقب ډېر ښه تشريح کوي او وايي: ((که رښتيا و وايم مونږ ډېرې هوښيارۍ او ډېرو احتياطونو برباد کړي يو. يو چا زمونږ په حق کې ويلي وو، دا خلک له ضرورته زيات هوښيار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښياري، چې له اندازې نه زياته شي او هام قوي کوي.

احتياط، چې ډېر زيات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښيارۍ مشهور و او هر چا به چې کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

د ده د هوښيارۍ او احتياط يوه نښه دا وه، چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق را نه ووست او ويل به يې که کله برق شارټ شي، نو حريق به واقع او کور به مې وسوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده دا عدت و، چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و، ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېر لږ وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زموږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذیب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.))(٥)

د استاد الفت دده په نظر د داسې احتیاط کارو مخه نیول په کار دي.

٥- مینه، عواطف او زور: استاد الفت په خپل یو فکري لیدلوري کې مینه، عواطف او زور سره پرتله کوي. الفت په دې نظر دی چې مینه، عواطف او ښکلا هغه پټ قوتونه دي چې د زور اسباب، وسایل او د یو انسان زیات فزیکي طاقت یې هم تاب نه لري او د هغو پر وړاندې د تعظیم سرونه ټیټوي. استاد الفت همدا مینه، ښکلا او عاطفه د انساني نړۍ د سرکښه هوسونو د مهارولو وسیله ګڼي او وایي؛ د مینې په برکت په کور کې کمزوری کوچنی تر زورور مشره زیات قوت لري، هغه د ((قوي او ضعیف)) په نثر کې دې موضوع ته اشاره کوي او وایي: ((د دنیا دود او دستور خو دادی چې زورور به کمزروی وهي او ضعیف به د قوي له لاسه په عذاب وي، مګر په کورونو کې د مینې او محبت تقاضا بل راز ده، هلته یو کوچنی ماشوم خپل مشر ورور په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځپېړو وهي او خاندي، يعنې له ټولو نه کمزوری په ټولو زورور دی.

ما ته دغه کورنی دود او دستور ډېر ښه ښکاري او له خدایه غواړم، چې دا رواج عام شي. پدې پوهېږم چې په هر کاله کې همدغه حال دی او په هره کورنۍ کې کوچنیان په لویانو زورور او زړور دي.

د ګیرا او ترسا په کاله کې هم د کوچینانو زور چلېږي او جوړ د ناجوړه په مخکې منډې وهي، مګر چې له کورونو نه د باندې وګورو، نو بیا قوي پرضعیف مسلط دی. د دنیا طبیعي قانون همدغه دی، چې غټان او لویان به په وړو او بیوزلو سوك او ځپېړه پورته کوي او د قوت خاوند به هېڅ تحمل او حوصله نلري.

د دغه ظالمانه قانون د ماتولو دپاره، چې پاك خدای څه شی پیدا کړی هغه مینه او عاطفه ده.

د مینې او محبت په نړۍ کې ضعیف او کوچنی د لوی او قوي تر ځپېړو لاندې نه دی، بلکې کوچنیان په لویانو حکومت کوي او د وړو پادشاهي ده.

مونږ ښځه عاجزه بولو، مګر مینې او محبت ډېر زورور او پیاوړي د دوی دخوښې او رضا تابع کړي دي.

څنګه چې په زړه زمانه کې دېوان د ښاپېریو تابع وو اوس هم د قوت او قدرت خاوندان د دغه ضعیف او لطیف جنس په مقابل کې ډېر ضعیف معلومېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که عشق او مینه په منځ کې نه وي، نو د دیو او ښاپېرۍ زور هېڅکله برابر نه دی او یو ماشوم هېڅ وخت د سپین ږیرو په ږیره لوبې نشي کولای او نه د مشرانو پر اوږو سپریدلی شي.
یوه ورځ یو ماشوم یو غټ سړی له لمنې ټینګ نیولی و او کاله ته یې په زوره بیوه هغه خپله لمن د ده له لاسه خلاصه نکړی شوه که څه هم د ده زور او د هغه زور برابر نه و د ماشوم مینې او محبت د ماشوم په پنجوکې دغه قوت ایښی و، چې یو لوی سړی یې ځان پسې راښکوده او هغه هم ځان نشو خلاصولی.
که زما فکر صحیح وي، نو قوت او قدرت هماغه د پخوا زماني دیو دی او مینه هماغه ښاپېرۍ ده، چې دیوان یې د فرمان لاندې وو.
که د مینې او عاطفې ماشوم د هر څنګه لوی سړي ګرېوان ته لاس واچوي یا یې لمن ټینګه ونیسي څوك ترینه ځان نشي خلاصولی، ځکه چې دا قوت په ټولو قوتونو زورور دی.
زه مینه او عاطفه د زور او قوت په مقابل کې، ځکه ماشومان بولم چې زور او قوت ډېر پخوا پیدا شوي دي او انساني عواطف، انساني رحم او شفقت وروسته پیدا شول، یعنې هماغه شان چې فرعون له موسی نه دمخه دنیا ته راغی، حیواني غرایز هم له انساني عواطفو نه ډېر پخواني دي او د عمر په لحاظ عواطفو ته کوچنیان ویلی شو، مګر دغو کوچینانو ته پاك خدای هغه قوت ورکړی دی، چې فرعونیان ترینه په خوب کې هم وېرېږي او بد بد خوبونه ویني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوك په دنیا کې د صلح او سلام غوښتونکي دي او غواړي، چې د ناروا او ظلم مخه ونیسي، نو یوه داسې اختراع په کار ده، چې د عشق او مینې له عنصر نه پکې کار واخیستل شي.

دا اختراع د دماغ کار نه دی د زړه کار دی او د زړه توجه ته ضرورت لري. پدې باب کې ساینس او تخنیك ته رجوع نه ده په کار، دا افتخار که هر وخت دنیا ته حاصلیږي، نو د شعر او ادب په لمن کې به وي او د زړونو په مملکت کې به پیدا شي.))[۶]

استاد الفت د (فاتح) په نامه په یوه بل نثر کې د مینې، ښکلا او عاطفې قوت داسې څرګندوي: ((سکندر له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره ښار ته راغی، د ښار له خلکو سره یې څو ځله زورور جنګونه وکړه.

له دواړو خواوو نه ډېر خلك ووژل شوه، ډېرې وینې تویې شوې، ډېرې ککرۍ تر پښو لاندې شوې، وروسته له ډېرو جګړو هغه د مړو په سرونو پښې کېښودې او د لوی فاتح په حیث ښار ته ننوت.

دی ډېر په قهر و. ده غوښتل چې ښار لوټ کړي او قتل عام جوړ کړي، مګر دا کار ده ونشو کړی، ځکه چې په ښار کې یو پټ قوت موجود و، چې ده ورسره مقابله نشوه کولای. دی چې ښار ته ننوت په یوې ډېرې ښکلې پېغله یې سترګې ونښتې او په یو ځل لیدو یې زړه بایلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوك، چې بې زړه شي هغه بیا جنګ او جګړه نشي کولی، ځکه ده هم له خپل ټول قوت او قدرت سره ځان دغې پېغلې ته وسپاره.
دغه لوی فاتح، چې د عشق او مینې په پنجو کې ګېر شو بل راز شو او د خپلې معشوقې د خوښې دپاره یې د ښار د خلکو خدمت ته ملا وتړله.
دغه وخت دا معلومه شوه، چې دی فاتح نه و فاتح بل څوك و. دی په دې نه پوهیده، چې په ډېر زور او قوت خپل ځان یوه قوت او قدرت ته سپاري، چې له سلطان او شهنشاه نه د خلکو خدمتګار جوړوي.
په رښتیا، چې د عشق مقام ته رسېدل هم څه اسانه کار نه دی او د ښکلا په دربار کې پادشاهي هم په تعظیم او احترام سرټیټوي.
هلته محمود د ایاز تابع دی او سکندر هم په یوه نظر بل راز کېږي او قهر و غضب خپل ځای مینې او محبت ته پرېږدي.)) [۷]
۶- **مشرتوب**: سیاسي، ټولنیز او مذهبي مشرتوب چې د یوې ټولنې د ثبات، پرمختګ، انسجام او سوکالۍ لپاره خورا ضروري دی، استاد الفت یې د انتخاب لپاره غوره معیار د شخص کیفیت ګڼي. استاد الفت وایي هغه څوک باید د یوې ټولنې د مشرتابه مسولیت پرغاړه واخلي چې تر هغه بل یې کیفیت او ظرفیت زیات وي، دی باید دمخه او هغه نور باید ورپسې وي. د الفت په نظر که په ټولنه کې د مشرتابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره باکفایته اشخاص دمخه وي، نو ټولنه څو ځله زيات پرمختګ کولای شي او که وړ اشخاص شاته او کم کفایته او یا هم بې کفایته اشخاص دمخه وي، نو څو ځله د ټولنې د شاتګ امکان شته. استاد الفت خپل دا تعبیر، تحلیل او ارزونه د رياضي په عددونو کې توضيح کوي. هغه د ((حسابي خبرې)) او ((استاد وویل)) په نثرونو کې د رياضي د عددونو د موقعيت او کيفيت له مخې په ټولنه کې د مشرتوب دريځ ټاکي، دی د رياضي د استاد له خولې وايي: ((تاسې بايد هر وخت له ځان سره حساب وکړئ او حسابي خلك اوسئ!

د ده يو حسابي درس دا و: که يو عدد له بل سره داسې يو ځای کړو، چې يو پاس او بل لاندې وي لکه ۲ ۲ نو څلور(۴) ترېنه جوړېږي او د دواړو وجود هم په خپل حال نه پاتې کېږي، که دواړه څنګ په څنګ يو ځای کړو لکه: ۲۲ دوه ويشت ورنه جوړېږي او دوه شلې کېږي. د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاتې کېږي، ځکه چې دلته د ملګرتيا او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کې تفوق، تسلط او محوه کول معلومېږي.

ده ويل: که دوه مساوي عددونه لکه: (۱-۱) (۲-۲) (۳-۳) هريو له بل نه وړاندې يا وروسته کړو نتيجه يې يوه ده، مګر په دوه متفاوتو عددونو کې تقدم او تاخير ډېر زيات فرق راولي او په مقدار کې ډېر تفاوت راځي. که مونږ (يو) او (نه) (يو) ځای کوو او داسې يې ليکو (۱۹) نونس کېږي، مګر شل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي نه، که همدغه دوه عددونه داسې ولیکو(۹۱)خبره سلوته نږدې کېږي او ډېر زیاتوالی پکې راځي.))

((همدغه سبب دی چې په جوامعو کې هغه څوک دمخه کېږي چې قدر او مقدار یې له هغه بل نه زیات وي او د ده په مخکې توب باندې د جامعې قدر او قیمت ډېر لوړېږي، مونږ باید په دې سُر پوه شو او د هر چا استعداد معیار، مبلغ او مقدار ته وګورو.))[8]

۷- فکر پالنه: لکه څنګه چې دمخه مو یادونه وکړه استاد الفت (فکر) او د (فکر ازادي) د ټولنې د ژغورنې ښه لاره ګڼي، خو تر هغه پورې چې د فکر او مفکر لپاره د ژوند بستر برابر نه شي، نه فکر وده کولای او نه مفکر راټوکېدلی شي. له همدې کبله استاد الفت د فکر روزونکي او فکر پالونکي رول مهم ګڼي او ان تر مفکره یې هم درجه لوړه ګڼي. استاد الفت د فکر پالونکي ته خطاب کوي او وایي: ((دلته د فکر او قلم خاوندان ډېر دي، مګر د فکر او قلم د ازادۍ علمبرداران ډېر لږ دي، ځکه ستا مقام له نورو نه هسک ګڼم، که څوک تاته د فکر خاوند ونه وایي، زه ورسره کار نه لرم، مګر که د فکر خاوند تا خپل حقدار ونه ګڼي، زه به ورته بې انصافه ووایم.

هغه څوک چې په وطن کې هېڅ ونه لري او د وطن د ازادۍ لپاره سر ورکوي په وطن باندې حق لري. همدغه وجه ده چې د فکر پالونکي مقام له فکر لرونکي څخه ډېر اوچت دی او زه هم دواړو ته په یوه نظر ګورم.))[9]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د خدمتګارانو پېژندنه: استاد الفت په دې نظر دی چې په یوه ټولنه کې د رښتینو خدمتګارانو پېژندنه اسانه کار نه دی، په تېره بیا په وروسته پاتې ټولنه کې. په داسې ټولنو کې خدمتګاران نومورکي او نوم پټي دي، هغه څوک چې خلکو ته خدمت کوي، ضرر نه رسوي، امر و نهې نه صادروي، هغه د خلکو په سترګو نه ښکاري، خلک هغه خلک ښه پېژني چې د بادار په بڼه څرګند شوي وي، الفت دا موضوع چې زموږ د ټولنې یو حقیقي تصویر لري، د «خدمتګار» په نامه په یوه نثر کې په خورا ښکلې بڼه تشریح کوي: «هلته یو ړوند بې لارې روان و، هغه پر سمه لاره برابر کړ، مګر ړوند پوه نشو چې زما رهبر څوک دی.

یو بل په خواره خوب ویده و، په خوا کې یې یوه منګرې سر را اوچت کړ، هغه په بیړه ووازه او ویده هماغسې ناخبره پاتې شو.

د شپې په مسجد کې ناروغه مسافر زګېروي کول، هغه یې په خدمت کې شپه سبا کړه، مسافر سباوون خواته مړ شو او خپل زړه سواندی خدمتګار یې ونه پېژانده، هغه پر لاره روان و، یو ماشوم ته یې یو موټی مېوه ورکړه، مګر یوه هم ونه پیژانده، چې دی څوک دی.

له دې لویې لارې نه هغه ډېر اغزي او کاڼي لرې کړه، مګر څوک چې سبا ته پر دې لاره راځي د هغه له خدمت څخه نه خبرېږي او هغه نه پېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتيا، چې مونږ خپل خدمتګاران نه پېژنو او باداران ډېرښه پېژنو.»[۱۰]

۹- **ملي خپلواکي**: استاد الفت ازادي د يوه ملت د بقا او پرمختګ اصلي ضامن بولي او د ملي خپلواکۍ او ملي ناموس د ساتنې او پالنې لپاره د ملي احساس شتوالی ډېر مهم ګڼي او وايي: «د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شديد ضرورت لري، که د غه احساس په يوه ملت کې کمزوری شي، هغه د استقلال په قدر و قيمت نه شي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

موږ بايد خپل ملي شعور او ملي احساس ډېر ټينګ وساتو او د خپل استقلال تقويه ورپورې مربوطه وګڼو.»[۱۱]

۱۰- **فساد او رشوت**: فساد او رشوت يوه داسې ناوړه پديده ده چې د ټولنې انډول له منځه وړي، عدالت په کې تر پښو لاندې کېږي، د ژوند د سالمې ودې مخه نيسي او په لسګونو نور لوی او واړه مرضونه ورڅخه راټوکېږي. په تېرو څو کلونو کې زموږ هېواد له دې ناروغۍ سره لاس او ګرېوان دی. رشوت خواره او فسادګر هر څه خوري، خو هېڅ مړېږي نه.

استاد الفت همدا رشوت او رشوت خور د ډېرو ناروغيو او مرضونو عامل ګڼي، په ټولنه کې چې چېرته کومه ناروغي ګوري، نو رشوت خور د اصلي عامل په توګه ورته وريادېږي، دی په يوه نثر «رشوت خوره! ته راپه ياد شوې» کې د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انځور تشريح کوي وايي: ((چاوويل: تندبړي، مګر مړيږي نه، ما ته سمدلاسه ته راپه يادشوې.

بل وويل: ګېډه خو يې مړه ده، مګر سترګې يې وږې دي، بيا ته را په ياد شوې.

يوه وويل: قصاب نه دی، مګر ډېر خلک يې بې تيغه حلال کړي دي، دلته هم ته را په ياد شوې.

هغه بل وويل: منګولي او پنجې يې د لېوانو نه دي او خونخوار دی، دا ځل هم ته را په ياد شوې.

بې ګناه خلک مې په زندان کې وليدل، ته را په ياد شوې.

هغه ورځ چا پوښتنه وکړه، چې په غلو زهېر، د مجرمينو طرفدار د مظلومانو دښمن، د ناحقۍ ملګری، د قاتلانو حامي څوک دی؟

ماته ته را په يا دشوې.))[۱۲]

۱۱- سياست او سياستوال: استاد الفت د

سياست اصلي او ظاهري رنګ او د سياستوال ظاهري منطق او باطني حالت ته هم سخت متوجه دی، د عمل او وينا ترمنځ تضاد د سياست يوه ځانګړنه ګڼي. اکثره شرقي ټولنې چې اوس د سياسي تجربې له تلې وتلې، د سياست په باب د استاد الفت نظر پرې د تطبيق وړ دی. په تېره بيا زموږ په خپله ټولنه کې. استاد الفت د (سياست) په باب وايي: ((وايه يو څه کوه بل څه.

له بل نه پوښتنه کوه! پخپله هيڅ مه وايه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شپه کې د لمر وړانګې ښيه! په ورځ کې د تورتم ننبې.
که خبر وي ځان ناخبره کړه! که خبر نه وې د باخبرۍ مظاهره کوه!
شکره لکه مرچ خوره، مرچ لکه شکره.)) [۱۳]

۱۲- **حقيقت موندنه:** الفت د يوه ريالست او متجسس ليکوال په توګه تل د حقيقت په لټه کې دی. هغه پر رښتيا او رښتينو خبرو مين دی. چل او فريب سره يې ورانه ده. هغه څوک د ټولنې او خلکو خدمتګار ګڼي چې ټولنې ته رښتيا ووايي او حقيقت راوسپړي. د الفت په نظر څوک چې حقيقت پټوي، تر ټولو ستر غل همغه دی. الفت دا ډول غل تر ظاهري او هغو غلو چې د خلکو د کور مالونه لوټوي، ډېر خطرناک بولي، دا ډول غله حقيقي غله بولي، په خپل يوه نثر ((حقيقي غل)) کې يې څېره داسې انځوروي: ((په رڼا ورځ يې د ډېرو خلکو په مخکې ډېرخه له موږ نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وايې که نه!

زه خويې غل بولم.
هو! غل دی مګر د پوليسانو په نظر کې نه.
د دې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.
هېڅوک دا غل نه نيسي او نه يې بندي کوي.
د دې غله په رېره خلې نشته.

ده ډېرخه له موږ نه پټ کړي دي او ډېر زيان يې را اړولی دی ده له موږ نه سره و سپين نه دي پټ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی ډېرلوی غل دی.
د ده غلاډېره لویه او ستره غلا ده.
دی مال نه پټوي.
د ده غلاته په عادي نظرمه ګورئ!
دی زموږ پیسې نه پټوي.
ده ته دمال او دپیسو غل نه شو ویلای.
دی موږ نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پټوي.
دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.
ځان او حقیقت پټول ډېره لویه او ستره غلاده دا غلاد یوه ملت او مملکت کور ورانوي او ملکونه بربادوي.
په سترګو ننوزي.
له سترګو سره دښمني لري.
هو! داغل له سترګو نه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي له مونږ نه ډېر حقیقت پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل وواېو.)) (۱۴)

۱۳- قوت او طاقت: د ځواک، قوت او طاقت

تعریفونه بېلابېل دي، هر څوک یو قوت د خپل نظر او تعبیر له مخې تعریفوي. څوک علم قوت بولي، څوک زر، څوک زور، څوک ټانکونه، څوک لښکرې، څوک مېړونه او څوک د دنیا نور اسباب، خو د الفت په نظر دا د دنیا اصلي قوت او طاقت نه دی، خو که دا ټول یو چاسره وي چې زړه، اراده او عقیده ونه لري، هغه هېڅ نه شي کولای، استاد الفت د ټولو قوتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

محرک، بنسټ او ډاډ ځای عقیده بولي. استاد الفت عقیده داسې یو ستر قوت ګڼي چې هېڅ بل قوت ورسره د پرتلنې وړ نه دی: ((ځوک وایي مال دی او ځوک یې په صنعت او تخنیک کې لټوي، ځیني وایي چې علم دی او ځیني یې په ډېرو افرادو غواړي، مګر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډېرو لښکرو ترشا له هوایي طیارو نه پورته نظر کوي، یو دا راز قوتویني، چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی، له دې قوت سره نه اور او اوبه مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کېږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له یوه ملت سره نه وي او نور هرڅه وي، ته یقین وکړه چې هېڅ یې نه په کارېږي او هرڅه یې پردي دي.

بې عقیدې انسان هېڅ نه دي کړي او هېڅ نشي کولی نه به یې وروسته تردې وکړي، ځوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یو داسې شی نه پېژني، چې دا ټول ورځنې ځار کړي هغه ته د لویو کارو هیله هېڅ وخت نه کېږي.

عقیده په انسان کې یو فعال عقل، نه وېربدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی یې مخه نشي نیولی.

د نړۍ په غولي کې چې څه حق او ناحق جنګونه شوي دي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العاده مقاومت ښودلی، هغه اورمرو په یوه عقیده بنا دی، چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلی شو. عقیده په اصل کې د انسان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او حیوان حد فاصل دی، چې د خپل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ د ډېرې ستاینې حق لري، مګر وروسته چې یو خارجي موجود او جزیي مفهوم پیدا کوي، نو په دوو نوعو بېلېږي، چې حق او باطل عقاید ورته وايي او په دواړو صورتونو کې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې د چا دپاره ایمان او د چا دپاره مسلک شي، څوک یې خپل نصب العین بولي او د ځینو دپاره عشق او مایه وګرزي.))[۱۵]

۱۴- **د ظلم نتیجه:** دا متل ډېر مشهور دی چې د ظلم کاسه نسکوره ده. د ظلم انجام ښه نه دی، ظالم به اخر تر پښو لاندې کېږي او څېره به یې بربنډه ېږي. د ظالم او مظلوم څېره د قضاوت په وروستي پړاو کې څرګندېږي. استاد الفت له شاعر څخه هیله کوي چې د عادلانه قضاوت لپاره قلم اوچت کړي او دا د شاعر دنده ګڼي چې د ظالم او مظلوم ترمنځ توپیرونه په هنري ښه افاده او خپل مثبت پیغام ولس ته ورسوي. دی دا کار د شاعر تر ټولو غوره تحفه بولي چې ولس ته همدا ډول پیغامونه ورسوي. ((د شاعر تحفه)) په نثر کې وايي: ((زه چې ورغلم هغه په کوټنۍ کې ناست و، سر یې په ګرېوانه کې ښکته کړی و، فکري عبادت یې کاوه.

کله چې هغه سر راپورته کړ او پر ما یې نظر ولوېده، ما خپله تحفه یو د پړانګ پوستکی او یو غزنیچې پوستین د هغه په مخ کې کېښوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغـه وویـل: دا یـو د ظـالـم پـوټکی دی، ځکـه لـه پښـو لانـدې لوېږي، دا بل د ضعیفانو لـه پوسـتکو نـه جوړ دی او پـر غـاړې پوري تعلق نیسي.

د شاعر تحفه باید همدغسې وي او همدغه معنی ولري.

دی بایـد دا دوه منظرې همدغـه راز وښیي او خلـك پـه دغـه رمز ښه پوه کړي.

په دغو خبرو زه له خوبه راویښ شوم او پـه خوب کې د خپـل خوب په تعبیر پوهیدلی وم.))(۱۶)

۱۵- وړوکــوالی او لویــوالی: اســتاد الفــت

وړوکوالی او لویوالی په ظاهري لویوالي او کوچنیوالي کې نـه ګوري، دی هغه شی لوی ګڼي چې په خپله (اصل) وي، نـور ټول شیان چې له همدې اصل څخـه راوتلي وي، کـه څـه هـم لـه اصـل څخه لوی ښکاري، خو په حقیقت کې تر هغه کـوچني دي. الفت په دې نظر دی چې که اصل له منځه لاړ شي، نو ټول هغـه شـیان چې له دې اصله راټوکېدلي او ډېر لـوی ښـکاري او یـا هـم لـوی وي، لـه منځـه ځي. لـوی شـیان تـر یـوه وختـه لـوی وي، دایمـي ژوند نه لري، خو اصل همغه شی دی چې که ظاهراً ډېر کـوچنی ښکاري، خو عمر یې دایمي دی. الفت د ((لـوی او وړوکـي)) پـه نثر کې دا موضوع په ډېر ښـه ډول بیـانوي، وایـي: ((پـه شـفتالو کې زړی دی په زړي کې ونه ولاړه ده.

د غنمو پـه وړو کـې دانـه شـته، پـه دانـو کـې همدغسـې وړې شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چرګه کې هګۍ ده په هګۍ کې چرګه ده.

دغه یوه دانه پندانه، چې ګورې تېل او پلته دواړه لري او په حقیقت کې بله ډیوه ده، مګر ستا سترګې دغه رڼا نه ویني.

ته خبر نه یې، چې په یوه دانه او په یو څاڅکي کې عالمونه پراته دي.

ته پخپله هم دغنم په دانه کې وېده وې بیا دې په یوه څاڅکي اوبو کې لامبو وهله نن په لویه بېړۍ کې ناست یې او په لویو دریابونو کې ګرځې.

څه شی، چې ته وړوکی ګڼې هغه هم لوی دی یا هغه څه، چې تا ته لوی ښکاري هغه هم کوچنی او وړوکی دی.

ته ونه لویه ګڼې هغه په یوه زړي کې ده.

تا ته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوې ده.

دغه غټه هندوانه، چې ګورې کال ته نه پاتې کېږي او عمر یې ډېر لنډ دی، دغه د هندوانې کوچنی زړی تا ته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قیمت له هندوانې نه لږ نه دی.

که زړی ورک شو هندوانه ورکېږي.

نو راشه هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه ګڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته، ټول برابر دي یوازې خدای لوی دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نن ورځې ديموکراسي له همدغسې ژوندکتنې څخه پيدا شوې او د ډېر دقت نتيجه ده.))[۱۷]

۱۶- **غوړه مالي:** غوړه مالي او غوړه مالان يوه بله ناروغي ده، چې ډېر واکمن او ډېر دربارونه يې له ګړنګونو غورځولي دي. همدا غوړه مالان دي، چې د واکمن هرې نامنطقي خبرې ته منطقي رنګ ورکوي او په دې وجه خپل موقف ساتي. استاد الفت په درېيو مختلفو دريځونو کې د يو غوړه مال د ژبې اړولو مهارت ته ګوته نيسي او د هغو ماهيت ژرګندوي وايي: ((يوه پاچا له چانه پوښتنه وکړه، چې زما په ورغوو باندې ولې وېښته نشته.

هغه وويل: ځکه چې پاچا پخپلو لاسونو باندې په لپو لپو روپۍ خلکو ته ورکوي او ورغوي يې سولېږي.

پاچا وويل: چې د نورو خلکو ورغوي، خو هم ماغوندې دي.

هغه وويل: هغوی هم پخپلو لپو ستا له لپو نه څه اخلي او ورغوي يې سوليږي.

پاچا بيا وويل: هغه چې زه هېڅ نه ورکوم د هغوی ورغوي هم دغه شان دي.

هغه په ځواب کې وويل: هغوی چې ستا بخشښونه د نورو په حق کې ويني، نو له ډېر حسرت او ارمانه خپل ورغوي سولوي او افسوسونه کوي.))[۱۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- **خیال او فکر**: لکه څنګه چې مو دمخه یادونه وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د ژوند هر ډګر ته رسېدلي، خپله هم شاعر او فیلسوف دی، د خیال او فکر، شعر او فلسفې پر رمزونو پوه دی. استاد الفت د لوړ خیال او ژور فکر نتیجه یوه ګڼي، د شعر او فلسفې مفهوم او د بیان مقصد هم یو ګڼي. د استاد یو نثر ((شعر او فلسفه)) نومېږي. ده په دې لنډ نثر کې یوه ډېره لویه مانا ، پرتلنه او بیا نتیجه رانغاړلې ده. هغه وایي: ((وربځې پورته په هوا کې دي، څاګانې ښکته په ځمکه کې.

هغه څه چې په هسکو وربځو کې شته په ژورو څاګانو کې هم شته په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي.

د لوړ خیال او د ژور فکر نتیجه یوه ده.

ته: یا خپل نظر ډېر لوړ کړه یا په خپل ګرېوان کې ډېر سر ښکته کړه:

د شاعر او فیلسوف فرق

همدغه دی

زه شعر او فلسفه دغه

شان ګڼم))(۱۹)

۱۸- **ژوند او حرکت**: الفت ژوند د حرکت محصول ګڼي، هغه ژوند چې حرکت په کې نه وي، هغه کې برکت نه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساقط وي. الفت په دې نظر دی، هغه څوک د ژوند ، ښکلا او خوراک حق لري چې د حرکت په حال کې دی. هغوی چې ځای پر ځای ناست دي، د الله قانون هم د ښکلاک او خوراک مستحق نه دي ګڼلي، الفت د شریعت دې رمز او مجوز ته د یوه لاروي د منطق په هنداره کې اشاره کوي او دا بیانوي چې ژوند ، ښکلاک او خوراک هغه وخت کېږي. چې انسان د حرکت په حال کې وي. استاد الفت وايي: ((مونږ د خپلو کورونو له څنګه په دېره کې ناست وو.

له پاسه یو لاروی راغی د ونې ډډ ته یې ډډه ولګوله.

له ملانه یې ډوډۍ پرانیستله او له څه شي سره یې په خوند خوند خوړله، مونږ وږي تږي وو ، هغه ځان موړ کړ او یخې اوبه یې وڅښلې.

مونږ روژه وو. هغه بوزه و ، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وویل: ماته دخوړلو اجازه شته او تاسو ته نشته.

ماته خدای خواړه او اوبه رواکړي دي، په رمز او معنیٰ پوهېدل په کار دي.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي، تاسې د دغه عملي تعلیم په اصلي معنیٰ بنه فکر وکړئ!

تاسې ولې وږي یاست او زه موړ یم؟

زه په کار او مقصد پسې روان یم او تاسې ځای پر ځای پراته یاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسو حرکت لنډ دی، ځکه يې وړې کړئ!
تاسې د خدای قانون منلی دی، مګر پوه شوي پرې نه ياست.
زه راوګرځېدم، چې تاسې په دغه راز پوه کړم او له لوړې نجات
ومومئ، پاڅېږئ روان شئ او لرې ځای په نظر کې ونيسئ!
لوړه او تنده په توقف او سکون کې ده په حرکت کې نشته.)) [۲۰]

۱۹ - رڼايي: الفت علم او رڼايي د خلکو د ويښتابه لپاره اساسي وسيله ګڼي، څومره چې خلک په تياره کې وي، پر کورونو يې د لوټ او تالان وېره شته، غله به پرې لګېږي او مالونه به يې پټېږي، غله په تياره کې لوټ کوي، نو که څوک غواړي خپل مال او سر يې خوندي شي، بايد په خپل کور کې ډيوې ولګوي، له ډيوو څخه د الفت تعبير علم، پوهه او ذکاوت دی. هغه همدا مطلب په ډېر استادانه ډول د (غلو ډيوه) تر عنوان لاندې په يوه هنري نثر کې واضح کړی، وايي:
((سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تياره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله ننوتل.
دوی خبرنه وو، چې ښه ښه مالونه چېرته ايښي دي، ځکه يې ډيوه ولګوله او مال يې لټاوه.
د کور و کلي خلکو چې رڼا وليده را پاڅېدل دغلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل، يوه وويل: له تورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده.
مونږ غله په رڼا کې وليدل او راوېښ شوو.
هو! مونږ غلو راويښ کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په کور کې غلو ډیوه ولګوله.))[۲۱]

۲۰- ټولنیز سمون: متلونه او اصطلاحګانې د یوې ټولنې د ناخوالو او ټولنیز ژوندانه د اوږدو تجربو نچوړ دی، متلونه او ګړنې د ټولنې نیمګړتیاوو ته نغوته کوي او د لانجې د حل لپاره وروستۍ منطقي وسیله ده. استاد الفت هغو متلونو ته هم خورا متوجه دی، چې پخوا جوړ شوي او اوس یې کله کله نتیجه معکوسه راووځي. استاد الفت په ډېر ظرافت سره دې ډول متلونو ته نغوته کړې او له هغو څخه یې ډېره باریکه خو مثمره معنوي نتیجه راویستې ده. ده استاد الفت د ((ځوک وايي)) په نثر کې یو شمېر هغه متلونه چیلنج کړي چې په ټولنه کې لا تر دې دمه کارول کېږي، خو په عملي مانا کې یې یو څه بدلون راغلی دی. استاد الفت وايي: ((ځوک وايي چې کوږ بار تر منزله نه رسېږي او د دروغو منزل لنډ دی.

د دروغو مزل خو تر اخرته پورې دی او کاږه بارونه ترهماغه وخته مزله ته رسېږي. ځوک وايي چې بد ګرزي بد به پرزي.

که دا خبره رښتیا وای اوس، خو به یو سړی روغ نه و پاتې.

ځوک وايي چې د دروغجن مخ تور دی. ما خو ډېر دروغجن ولیدل، چې مخونه یې تک سپین دي.

ځوک وايي، چې د شیطانانو دې کور وران شي.

ځوک وايي، چې د غله په غره کې ځای نشته.

رادې شي ودې ګوري، چې ښارونه بازارونه ترې نه دي ډک؟

ځوک وايي چې غل نه یې له پاچا مه ډارېږه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا د ناحقۍ له شاهدانو نه وېره نه ده په کار؟
ځوک وايي چې په تشو خبرو کار نه کېږي؟ دلته خو په خبرو هرڅه کېږي او بې خبرو هېڅ نه کېږي.
ځوک وايي چې د غله په زړه خلي وي، ډېر غله شته چې بېخي زړه نلري.
ځوک وايي چې ډېر وايي لږ تري خېږي، ما خو وليدل چې هېڅ ترې نه خېږي.)) [۲۲]

دا د استاد الفت د فکر هغه شل ليدلوري وو، چې ما ورته په ډېر لنډيز سره اشاره وکړه. د استاد الفت هر نثر د ژوند يوه خوا راسپړلې، ټول کليات يې له همداسې فکري ژورتياوو ډك دي، پر يوه نثر يې يو نثري اثر ليکل کېدی شي، ټول نثرونه يې دومره خواږه او له رمزونو ډك دي چې سړی يې لوستل پيل کړي، نو تر هغه يې چې پای ته نه وي رسولی، پرېږدي دې نه، هر نثر يې د منطق او جاذبې ځانګړې قوه لري. ما خپله ليکنه په جبري ډول دلته ودروله او که نه د غځولو تلوسه يې نوره هم زياته ده. په ټوليز ډول ويلای شو چې الفت فکر او هنر دواړه سره داسې غاړه غړۍ کړي چې کله يې ځوك نثر لولي، نو د فکر او ښکلا دواړه ملکې يې لاسنيولی ترپايه ځان سره بيايي او مطلوبې نتيجې ته يې رسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- ادبي خېړنې، محمد صديق روهي، ننګرهار پوهنتون، ۱۳۶۰ل کال، ۹۳ مخ.
۲- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۱۱۸مخ.
۳- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۲۱۶مخ.
۴- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۸۴ مخ.
۵- ليکوالي، املا او انشا ، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۲۰۹ مخ.
۶- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۲۶ مخ.
۷- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۱۰۴ مخ.
۸- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۱۱۳مخ.
۹- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۶۹ مخ.
۱۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۷ مخ.
۱۱- اصلاح ورځپاڼه، ګل پاچا الفت، ۱۳۴۰ل کال، د سنبلې (۵) نېټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- څه لیکل یا لیک پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال، ۵۸ مخ.
۱۳- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۹۰ مخ.
۱۴- پښتو نثرونه، ۱۳۵۰ل کال، کابل، ۷۹-۸۰ مخونه.
۱۵- کابل مجله، ګل پاچا الفت، ۱۳۲۳ل کال، ۶-۸ مخونه.
۱۶- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۱ مخ.
۱۷- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۵ مخ.
۱۸- څه لیکل یا لیک پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال،۸۳ مخ.
۱۹- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۱۱۴ مخ.
۲۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۲ مخ.
۲۱- نوی سبك او نوی ادب، ګل پاچا الفت، داخلي نشرات، ۴۴مخ.
۲۲- د استاد الفت نثري کلیات، د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۴۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نظم رغنده توکونه

دا لیکنه هم پر (۱۳۹۴ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو په حضور کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اوروال شوې ده.

د نظم په معمولو تعریفونو کې یو هم دادی: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) وزن یې د نظم تر ټولو اساسي رکن ګڼلی دی. ځینو (قافیه) هم د نظم یو عنصر ګڼلی او ځینو لا (ردیف) هم ورسره ملګری کړی دی. مخکې تر دې چې د نظم ټولو رغنده توکونو ته اشاره وکړو، ښه به وي چې د وزن رغوونکي عناصر وپېژنو.

وزن ته مو ځکه لومړیتوب ورکړ ؛ همدا زموږ فرضیه ده، چې وزن د نظم اساسي رکن دی او د نظم نورې برخې لومړی پر وزن راڅرخي او بیا په مجموعي ډول د نظم د رغښت سبب ګرځي. دلته غواړو لومړی د وزن پر همدغو رغنده عناصرو لږ شان رڼا واچوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږ یا اواز: ((غږ، اواز یا فونیم د ژبې تر ټولو کوچنی غږیز عنصر دی چې په خپله کومه مانا نه لري، خو په مانیزو کلمو کې مانیز توپیر پېښوي.))[۱] غږ پر نورو عناصرو د تجزیې وړ نه دی، همدا غږ دی چې د څپې د جوړښت سبب ګرځي. غږ او څپه دواړه بیا په خپل وار سره د وزن د جوړښت عامل ګرځي. غږ د ګړنۍ ژبې اساس ګڼل کېږي، که غږ نه وي، ګړنۍ ژبه نه شته. منثوره او منظومه ګړنۍ لیکنۍ وینا په مجموعي ډول ټوله ژبه جوړوي، د ګړنۍ ژبې بنسټ غږ او د لیکنۍ ژبې اساس توری دی. که غږ نه وي، نه څپه شته، نه اهنګ او نه وزن او نه هم نظم، نو ځکه خو غږ د وزن او نظم لومړنی بنسټ ګڼل کېږي.

څپه، هجا، سېلاب: ((د وینا تر ټولو کوچنی واحد دی چې له څو غږونو څخه رغېدلی وي. د غږونو دا مجموعه له واټن پرته له خولې څخه راوځي او بېرته قطع کېږي.))[۲] یانې هر هغه غږ یا غږونه چې له کوم خنډ او ځنډ پرته په یو ځایي ډول له خولې څخه راووزي هغه یا هغو ته څپه وایي. څپې بیا دخپل جوړښت له مخې پر لنډو او اوږدو، ترلو او خلاصو څپو هم وېشل کېږي. یوه څپه کېدی شي مانا ولري او یا یې ونه لري.

څپه د وزن یو اساسي عنصر بلل کېږي او د څپو له منظم او سنجول شوي ترتیب پرته د وزن رغښت ناشونی دی. د وزن د تول او انډول لپاره څپه تر ټولو ښه معیار دی، همدا څپه ده چې په وزن په تېره بیا په مقید وزن کې د هستې رول لوبوي.

خج: خج د وزن یوه برخه ګڼل کېږي چې هم د نظم پر وزن خپل اغېز کوي او هم د کلمې پر مانا او محتوا. خج د نرۍ په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبو کې نه شته، ، ځینو ژبو کې د اهنګ لوړوالی او ټیټوالی د جملې یا کلیمې د مانا د بدلون سبب ګرځي خو په پښتو کې د اهنګ تر څنګ خج هم په کلمه او هم په جمله کې د وزن د بدلیدو او هم د مانا د تغیر سبب ګرځي. پښتو یوه (خجنه) ژبه ګڼل کېږي. ((خپله خج یا فشار د اساسي فونیمونو له دراندہ او سپك تلفظ کولو څخه عبارت دی چې سره ترکیب کېږي، یانې فشار دلته مورفیمونو او کلمو ته ځانګړی شوی او دېته صرفي فشار ویل کېږي، یو هجایي مورفیمونه تل د یوه دروند فشار درلودونکي دي، خو په څو هجایي مورفیمونو او کلمو کې دروند یا سپك فشار حتی منځنی فشار هم کېدی شي چې موجود وي...))[٣] په بله وینا ((د وینا پر مهال پر سېلابونو باندې دغه لوېدونکي زور ته په اصل کې خج وایي.)) ([٤])په پښتو ژبه کې خج د وزن اساسي برخه ګڼل کېږي، هر کله چې خج له خپل ټاکلي ځایه پرته پر بل ځای راشي، نو وزن په اتومات ډول خپل اهنګ او انډول له لاسه ورکوي. خج په پښتو نظم کې د وزن د ثبات سبب ګرځي، مهمه خبره داده چې خج پر ټول پښتو منظوم (ازاد او مقید) کلام دواړو باندې یو شان د تطبیق وړ دی.

((په پښتو کې (دولت لوانی) لومړنی شاعر دی، چې ځینې نظمونه یې د (خلیل بن احمد فراهیدي) پر عروضي سیستم برابر دي)) ([٥]) او تر هغه وروسته د (میاه شرف) ځینې شعرونه یا نظمونه پر عربي عروضي سیستم برابر دي. نور نو له امیرکروړه رانیولې بیا تر دې دمه پورې د ټولو شاعرانو او ناظمانو کلام د پښتو خپل شعري یا نظمي جوړښت تعقیبوي، پوهاند زیار دې ډول جوړښت ته ((سېلاب تونیك یا څپییز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خجیز جوړښت)) [۶] ویلی. په دې مانا چې څپه او خج د وزن یا نظم رغنده توکي دي او د نظم اساس پر همدې څیزونو ولاړ دی. پښتو نظم د څپییز جوړښت له مخې ټول یو شان سیستم تعقیبوي، په دې مانا چې په یو نظم کې تر هرو دریو څپو وروسته ضرور څلورمه څپه خجنه راځي، که چېرې پر څلورمه څپه خج رانه شي، نظم خپل وزن له لاسه ورکوي، دا قاعده زموږ پر ولسي او لیکني ادب ټولو باندې یو شان د تطبیق وړ ده، پښتو لنډۍ به د بېلګې په توګه یاده کړو:

سترګې مې ستا په لور څلور شوې

څلور اته شوې اتــه شــپاړس شوې مینه

د څپو لـه مخې لـومړۍ مسره (۹) او دویمـه یـې (۱۳) ده، پر هرې څلورمې څپې خج راځي، ټولې لنډۍ د څپییز خجییز جوړښت له مخې همدا یوه قاعده تعقیبوي.

څپییز جوړښت:

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹				
ستر	ګې	مې	ستا	په	لور	څـ	لور	شوې				
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
څـ	لور	ا	ته	شوې	ا	ته	شپا	ړس	شوې	مـ	یـ	نه

خجییز جوړښت:

V V V– V V V– V

V V V– V V V– V V V– V

ټولې لنډۍ همدا یوه قاعده او سیستم تعقیقوي.

په پښتو نظم کې د ازاد نظم په ګډون د لومړۍ مسرې یا پر لومړۍ، دویمه، دریېمه او یا هم څلورمه څپه خج راځي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پر دې هرې يوې څپې خج واقع شو، درې څپې وروسته په اتومات ډول نورې څپې خج اخلي او په دې ډول د نظم وزن پوره کېږي. که د خج په واردولو کې دا درې څپييز واټن له منځه لاړ، نو وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

اهنګ: دا چې اهنګ د وزن برخه ده که وزن د اهنګ؟ او بيا دا چې وزن د نظم اساسي برخه ده که اهنګ او که دواړه؟ پر دې به وروسته د خپلې فرضيې د اثباتولو په ترڅ کې خبرې وکړو، خو اوس راځو د اهنګ لغوي مانا ته!

الف- اهنګ له لغوي پلوه: د بېلابېلو ژبو فرهنګونو او قاموسونو د اهنګ لغوي مانا په بېلابېلو بڼو خو يو بل ته په نږدې مانا کارولې ده، قاموسونو اهنګ د ((اواز، غږ، غاړه، د اواز وزن، تکل، اراده، دود، طريقه، لحن، مقصد، د ګنبدې او محراب کوږېدل، ژی، څنډه، کناره، صف، غږيز تغير، کتار)) په مانا کارولی دی.

په انګليسي قاموسونو کې د اهنګ لپاره د ريتم(Rhythm) نوم ليکل شوی چې د ((وزن، سجع، تال، موسيقي، نڅا...)) په مانا راغلی دی.

ځينو بيا **ميلودي:** (د اساسي تون د اواز حرکت)، **خج:** (د اساسي غږونو سپك او دراندہ تلفظ کېدل)، **شدت:** (درونډ او سپك تلفظ او د تون قوت)، **ريتم:** (پر عبارتونو د خجنو او ناخجنو څپو بدلېدل)، **لحن:** (په خبرو کې غږيز تغير، **بېلتون او پيوستون:** (له ځنډ او ځنډ پرته يوه کلمه له بلې سره لوستل) دا ټول د اهنګ برخې ګڼلې))[٧] او وايي چې دا ټول په ګډه اهنګ جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- اهنګ له اصطلاحي پلوه: له اصطلاحي پلوه هم اهنګ په بېلابېلو ډولونو تعريف شوی دی، ځينې وايي ((اهنګ د غږونو يو داسې ترکيب او اوډون دی چې جګوالی او ټيټوالی لري يا زير و بمې بڼه مومي. او يا هم په نظم کې د لفظونو ترمنځ يو غږيز امتزاج يا ګډ منظم ترکيب دی چې پر خج د نظم وزن او موسيقي برابروي.))[٨] ځينو بيا د ترکيبونو منظمې ادا ته اهنګ ويلی دی.

ځينې نور وايي: ((د غږونو موج او موسيقيت ته اهنګ ويل کېږي، له جملو، فقرو او عبارتونو سره اړه لري، په دې مانا چې د ژبې د نحوي ګروپونو ځانګړنه ده.))

اهنګ له څلورو ځانګړنو څخه رامنځته کېږي: لوړوالی او ټيټوالی يا زير وبمې، شدت يا زنګ، وخت يا امتداد.))[٩]

قافيه: ځينو ادبپوهانو قافيه او رديف هم د وزن او نظم يو رکن ګڼلی او وايي همدا قافيه ده چې د وزن او نظم د جوړښت او ښکلا سبب ګرځي. خو ځينې نور بيا قافيه د وزن په اساسي ارکانو کې نه راولي. دلته غواړو قافيه هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډو ټکو کې توضيح کړو.

الف- قافيه له لغوي پلوه: قافيه چې په همدې بڼه او جوړښت يې په پښتو او دري کې کاروو، اصلاً عربي کلمه ده ((د عربو په لغت کې وروسته، شا، څټ او ورپسې تلونکي ته وايي.))

ب- قافيه له اصطلاحي پلوه: ((د بيتونو د دورونو د پای کلمو همغږۍ ته وايي، يا په بله وينا د مصرع بيت د هرې مسرې او د هر نامصرع بيت د پای کلمه چې شعر وربانده

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه ګڼل کېږي. یا هم هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هماهنګي ولري د قافیې کلمې ګڼل کېږي)).[١٠] په بله وینا: دوه او یا څو بېلابېلې کلمې چې په خپل منځ کې یو او یا هم تر هغه زیات مشترك غږونه یا توري ولري، په خپل منځ کې هم قافیه ګڼل کېږي.

ردیف: ځینو ادبپوهانو ردیف هم د وزن یوه برخه ګڼلې، خو ځینو نورو بیا ردیف په قافیې پورې تړلی عنصر بللی، کله چې قافیه نه وي، نو د ردیف بحث اصلاً هېڅ مطرح کېږي نه، خو کله چې په یوه نظم کې قافیه راشي او بیا ورپسې ردیف، نو ردیف هم د نظم یا وزن په جوړښت کې خپل رول لوبوي. دلته غواړو ردیف له لغوي او اصطلاحي پلوه په لنډیز سره معرفي کړو:

الف- ردیف له لغوي پلوه: ((ردیف په لغت کې پر یوه اس باندې د چا تر شا دویم سور، کېږ، څېره، کتار، چیل، پسې شا، ترڅنګ، غبرګو سورو او دوه سورو ته وایي.))

ب- ردیف له اصطلاحي پلوه: ((ردیف له قافیې څخه بېلې او مستقلې هغه (یوه یا څو) کلمې یا ویيکي دي چې په ټولو بیتو کې عیناً تکرارېږي.))[١١]

په بله وینا ردیف هغه یوه یادوه خپلواکې کلمې یا ناخپلواك مورفیمونه دي چې په نظم کې تر قافیې وروسته په یوه شکل او یوه مانا تکرارېږي. او نظم ته مانیزه او شکلي ښکلا ورکوي. یا ((ردیف هغه کلمه یا کلمې دي چې تر قافیې وروسته په یوه شکل او تقریباً په یوه مانا تکرارېږي، ردیف په نظم کې اختیاري بڼه لري، خو کله چې په قافیه وال نظم کې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافيې وروسته راشي، په نورو مقفی مسرو کې يې راوړل ضروري دي))،([۱۲]) دا قاعده په غزل، قصيده او يو شمېر نورو فورمونو کې دزيات تطبيق وړ ده. تر دې يادونو وروسته اوس راځو وزن ته!

وزن: لکه څنګه چې دمخه مو يادونه وکړه، کله چې د نظم د رغنده توکونو په باب خبرې کېږي، نو د ځينو خلکو ذهن ته تر ټولو دمخه د قافيې او رديف خبره ودرېږي، چې ګڼې دا به د نظم اساسي توکي وي، خو کله چې ژوک د نظم اساسي جوړښت ته ځير شي بيا ورته پته لګي چې قافيه او بيا تر هغه وروسته رديف د نظم په فروعاتو کې راځي، نه په اساسي ارکانو کې. د نظم اساسي رکن په حقيقت او واقعيت کې (وزن) دی، البته قافيه او رديف په تېره بيا قافيه په مقيدو نظمونو کې په خپل وار سره د وزن په جوړښت کې خپل نقش لري، خو د نظم د اساسي رکن په توګه تر ټولو د مخه (وزن) اساسي نقش لري. دلته غواړو (وزن) هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي کړو:

الف- وزن له لغوي پلوه: وزن له لغوي پلوه (تول، اندازه، د عروضو په علم کې د شعر بحر، عزت، قدر وقيمت، محتوا، پيمان) او د انډول مانا ورکوي، په پښتو، دري او ځينو نورو ژبو کې تقريباً په يوه شکل او يوه مانا کارول کېږي، خو اصلاً دا هم د نظم په شان عربي کلمه ده، په عربي کې دا کلمه ثلاثي مجرده بڼه او مصدري حالت لري، اوزان، توازن، وزين، متوازن او نورې کلمې له همدې (وزن) څخه مشتق شوي دي.

ب- وزن له اصطلاحي پلوه: اديبپوهان وايي: ((د شعر وزن د هغه نظم او تناسب زېږنده ده چې د کلمو په غږونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کېږي.)) وزن د نظم اساسي رکن دی، له وزن پرته د نظم انډول نه برابرېږي په حقیقت کې هېڅ رغښت نه مومي. د وزن په جوړښت کې تر ټولو زیات او مهم څیز څپه ده، چې وزن تري جوړښت مومي، د څپو د شمېر له انډول پرته وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

وزنپوهان وايي: ((وزن په پرله پسې ډول د ترنمي ټوټو د ټاکلي نظام ترتیب دی چې په کلمو کې د لنډو او اوږدو څپو له ټاکلي ترتیب څخه رامنځته کېږي.

یا هم: د خبرو په غږونو کې تناسب او نظم ته وزن وايي.))(۱۳)

ځینو بیا وزن پر کمي او کیفي برخو وېشلی ، په دې مانا چې ((که چېرې د څپو زماني امتداد د وزن بنسټ شي، نو دېته کمي وزن وايي، خو که چېرې د شعر ځینې څپې د غږ د لوړوالي او ټيټوالي یانې زیر و بم له مخې عیارې او منظمې شي، نو دېته کیفي وزن وايي.)) په هغه ډول کې چې یوازې د څپو شمېر د نظم بنسټ ګڼل کېږي، ((یانې دا چې د یوې مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي شي، هغه ته (عددي وزن) ویل کېږي.))(۱۴)

ځینو ادبپوهانو یا وزنپوهانو په ځینو ژبو کې (څپه) د (وزن) ځانګړنه ګڼلې او ځینو نورو بیا (متحرک غږونه) د وزن اساسي بنسټ ګڼلی دی.

ځینې نور بیا يي. ((وزن ، د بېلابېلو اجزاو تر منځ یو کیفي تناسب دی، دا تناسب چې په مکان کې رامنځته شي قرینه ورته وايي او که په زمان کې واقع شي وزن ورته وايي.)) (۱۶)

اوس غواړو نظم له لغوي او اصطلاحي پلوه معرفي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- نظم له لغوي پلوه: له لغوي پلوه ((د مرغلرو پېيلو، ترتيبولو، سينګارولو، شعر ويلو او وزنوال کلام ته ويل کېږي.))[۱۵] د نثر (پاشلو) مخالفه مانا ورکوي. خپله د (نظم) کلمه چې موږ يې په پښتو، دري او ځينو نورو ختيزو ژبو کې کاروو، هم يوه عربي کلمه ده، په عربي کې دې ته (ثلاثي مجرد) لغت وايي، په دې مانا چې له (دريو تورو) جوړ شوی او د تجزيې وړ نه دی، له دې دريو تورو چې يو هم کم شي، کلمه خپله مانا له لاسه ورکوي. دا کلمه مصدري حالت لري، ناظم، منتظم، منظم، نظام، انتظام، تنظيم او نورې کلمې هم له همدې مصدري حالت څخه راوتلي، چې بېلابېلې ماناوې ورکوي.

ب- نظم له اصطلاحي پلوه: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) قافيه، رديف هم په نظم کې کارول کېږي او د نظم د لا ښه تنظيم او خوندورتيا سبب ګرځي. خو تر ټولو مهم عناصر يې وزن او اهنګ ګڼل شوي دي، په تېره بيا وزن، ياني هر موزن کلام نظم ګڼل کېږي.

د نظم تر دې لغوي او اصطلاحي شننې وروسته اوس راځو خپلې فرضيې ته چې د نظم رغنده توکونه کوم دي؟

وزن دی، اهنګ دی، قافيه ده، رديف دی، څپه ده، خج دی، غږ دی او که کوم بل څه؟؟؟

دې کې شك نه شته چې غږ، څپه، خج، اهنګ او وزن ټول د نظم رغنده برخې جوړوي، خو که دلته په ترتيب سره يادونه وکړو، لومړی غږ وځېړو، نو دا به راته په ډاګه شي چې غږ په يوازې ځان وزن نه جوړوي، غږ يوازې د غږ په توګه د مطالعې وړ دی، پر نورو اجزاوو د تجزيې وړ هم نه دی، کله چې غږونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره یو ځای شي نو پر څپه بدلېږي، دلته ګورو چې یو انکشاف رامنځته شو، البته غږ د ژبې اساس ګڼل کېږي، چې له هغه پرته ژبه نه شي رامنځته کېدی، خو یوازې د بنسټ په توګه د بحث وړ دی، کله چې د غږونو تر امتزاح وروسته څپه رامنځته شي نو که له څپې سره نورې څپې یو ځای نه شي، نو څپه هم په یوازې ځان د اهنګ او وزن د جوړېدو سبب نه ګرځي، البته هره څپه خپل خپل اهنګ لري، خو دا یو څپییز اهنګ په انفرادي ډول د ټول نظم د جوړښت سبب نه ګرځي، البته که د څپو له تعدد او ترکیب څخه سنجول شوی اهنګ رامنځته شي، نو همغه مقصود اهنګ ګڼل کېږي، که خپله اهنګ په انفرادي ډول په پام کې ونیسو، له واول غږونو څخه رامنځته کېږي، که چېرې د یوې خلاصې څپې اهنګ په پام کې ونیسو، نو تر هغه چې پرې بله څپه زیاته شوې نه وي اهنګ نه قطع کېږي او امتداد پیدا کوي، مقصود اهنګ همغه دی چې سنجول شوی او د وزن په تول تللی وي، وزن همدې ته ویل کېږي چې دغه ټول پورته یاد شوي عناصر د یو منظم ترکیب، قاعدي او قانون په چوکاټ کې راولي، صیقل یې کړي او ویې تلي. وزن مانا تلنه، برابرونه، صیقلونه او انډول . د ساري په توګه په منظوم کلام په تېره بیا په پښتو منظوم کلام، لکه غزل، قصیده، رباعي، قطعه او ځینو نورو کې یوه عامه قاعده داده چې د څپییز جوړښت له مخې یې د څپو شمېر سره برابر دی، خو په ځینو لس څپییزو غزلو کې بیا د وزن د پوره کېدو په خاطر ناظم اړ دی چې پر بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته کړي، کېدی شي د څپو لنډوالی او اوږدوالی ددې سبب ګرځي چې د اهنګ کمښت احساس شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وزن یې پوره نه شي، وزن دغه انډول برابروي او په پای کې نظم خپل جوړښت پوره کوي، نو ځکه خو ویلای شي چې نور عناصر ټول په ګډه د وزن ارکان ګڼل کېږي او وزن بیا په خپل وار سره د نظم اساسي رکن. په لنډیز سره ویلای شو چې نظم مانا وزن، نظم چې وزن ونه لري، نظم نه ګڼل کېږي، البته په دې باب ډېر اوږد بحث کېدی شي خو موږ هڅه وکړه چې هر څه په ډېر لنډیز سره بیان کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

(۱) پښتو غږ پوهنه او ويپوهنه، پوهنوال محمد صابر خويشکی، صميم ادبي ټولنه کابل، ۱۳۸۸ل کال، ۱۱مخ.
(۲) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعيد خپرونه ټولنه کابل ۱۳۹۳ل کال، ۶۲ مخ.
(۳) پښتو ازاد نظم، لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۴ مخ.
(۴)پښتو عروض، درويش دراني، صحاف نشراتي موسسه، کوټه، (۲۰۰۷)م کال، ۴۴مخ
(۵)د پښتو ادبياتو لرغوني او منځنۍ دورې، سرمحقق هېوادمل، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۷۹ ل کال،۱۰۴مخ.
(۶)پښتو شعر څنګه جوړېږي، پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۹۰ ل کال،۱ مخ.
(۷) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرها ۱۳۹۳ل کال،۲-۵ مخونه.
(۸) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۶ مخ.
(۹) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنووال، سعيد خپرندويه ټولنه، کابل ۱۳۹۳ل کال، ۵۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۰) قافیه پوهنه، پوهندوی ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون، کابل ۱۳۹۱ل کال، ۹ مخ.
(۱۱) قافیه پوهنه، پوهندوی، ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون،کابل ۱۳۹۱ل کال، ۱۱ مخ.
(۱۲) : د پښتو شعر هندسي جوړښت، محمد اسمعیل یون، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ ل کال، کابل ۲۶ مخ.
(۱۳) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۱۴) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،ابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۶ مخونه.
(۱۶) - وزن و قافیه شعر فارسی، تقی وحیدیان کامګار، تهران، ۱۳۹۳ ل کال، ۲ مخ.
(۱۵) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنووال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

JANG AW FARHANG
WAR AND CULTURE

"War and Culture in Afghanistan"
Collection of Different Articles

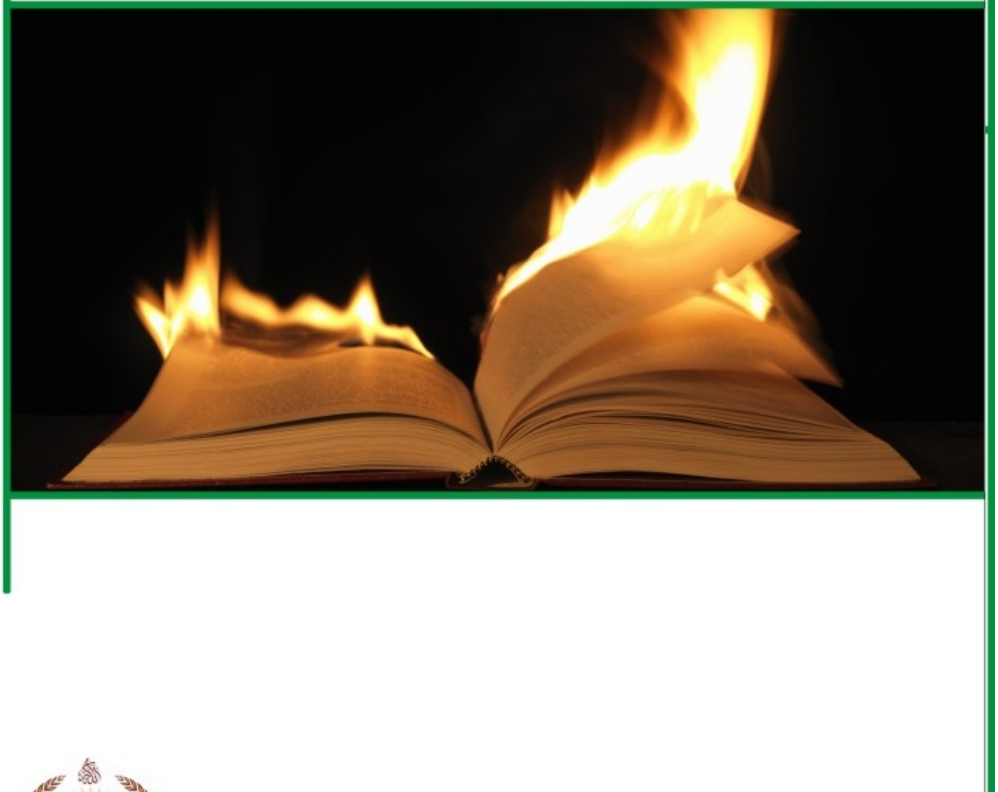

د ليکوال د خپرونو لړ:۴۲
د خپرندوی د خپرونو لړ:۹۷

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library